

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav slavistických a východoevropských studií

Slavistika všeobecná a srovnávací ve specializaci slovenistika

**Raná fáze protestantského hnutí se zaměřením
na oblast slovinských zemí a osobnost
Primože Trubara**

Literárně-historická studie

Jméno autora: Hana Šebková

Vedoucí práce: PhDr. Milada Nedvědová

Rok vyhotovení práce: 2006

Obsah

Úvod	1
Nástin dějinné situace v době před nástupem reformačního hnutí	7
Život a působení Primože Trubara	11
Ves Raščica	11
Rod Trobarů	14
Narození Primože Trubara a významné události té doby	17
Doba Trubarových studií a počátky reformace	21
První vystoupení Primože Trubara jako kazatele	45
Lublaň v 16. století	57
Trubar v Lublani	61
Kazatel v Terstu	68
Trubar kanovníkem v Lublani	78
Závěr	87
Použitá literatura	89
Přílohy	93

Úvod

Za téma pro zpracování své diplomové práce jsem si zvolila období a události, které předcházely nástupu reformačního hnutí a jeho ranné období působení. Vzhledem k studijnímu oboru jsem se pochopitelně zaměřila na oblast slovinských zemí a osobnost nejvýznamnějšího slovinského reformátora Primože Trubara (1508–1586). Tato doba, přibližně ohraničená léty 1480 až 1548, není obvykle v popředí zájmu badatelů a historiků. Pro většinu je lákavější se zabývat obdobím pozdějším, kdy reformace již plně propukla a přinášela výrazné změny a převraty ve starém, zavedeném řádu, který se v těchto oblastech udržel ještě z dob středověku. Můj zájem pramení z nepoznaného. Tato doba nebyla příliš detailně zpracována a především v Čechách není dostatek pramenů, z kterých by se český čtenář, či student příbuzných oborů, mohl dozvědět více o tomto období na území dnešního Slovinska. Pokusila jsem se zpracovat a podat svědectví o historických událostech, podmínkách života tehdejších lidí, a to všech vrstev značně rozčleněného obyvatelstva, vývoji kultury a národního sebeuvědomění, prostě o podmínkách, z kterých vyšlo hnutí, které později dokázalo zachvátit a téměř ovládnout celou Evropu. Protestantismus neboli reformace, jako hnutí za „čisté evangelium“, za obnovu „pravého a původního křesťanství“, musel ukázat středověkou a tedy římskokatolickou víru jako pohanský a kacířský odklon od pramenů Písma svatého. Nejvíce při tom bylo „na ráně“ uctívání Panny Marie a světců, které bylo právě těžištěm lidové religióznosti. Jako náboženství slova božího a knih, protestantismus tvrdě narazil na magicky postavené náboženské obřady a zároveň zasahoval proti víře v zázraky. S největším zápalem vystupovali reformační kazatelé, na slovinském území v čele s Primožem Trubarem, proti snahám o stavbu mnoha nových kostelů na základě lidové

pověřivosti (ve Slovinsku tzv. *štiftaři*). Všechny tyto formy lidové zbožnosti sloužily římské církvi jako opora v protireformačním boji, protože lidé se jich nechtěli tak lehce vzdát, a tím ztěžovaly reformaci rychleji pronikat do širších selských vrstev.

Nejdůležitější krok, který uspíšil postup reformace, její přiblížení prostým lidem a zdůraznil její význam pro národní soudržnost, byl zajisté překlad Bible do národního jazyka. Bible, sbírka knih, kterou židovství, křesťanství i islám *mutatis mutandis* (s nezbytnými změnami) uznávají za „svaté“ texty, měla pro Slovinci, kteří se stejně jako zbytek střední Evropy, vyvíjeli v rámci křesťanské civilizace, nepochybně základní a prokazatelně obrovský význam. Předci dnešních Slovinců v textech Bible viděli nesporné odhalení životní pravdy a smyslu lidské existence. Bible hlásala naději do budoucna, byla sbírkou posvátných etických a morálních pravidel, sbírkou knih nejvyššího poznání. Bible byla také odrazem literární tvořivosti národa a formovala národní jazyk. Lidé ji četli, či často spíše poslouchali, v soukromí i společnosti, v kruhu rodinném i náboženské obci. Jako „knihu knih“ ji pilně přepisovali, později tiskli, zdobili a velice pečlivě ochraňovali.

České překlady Písma svatého nám jsou známy od 14. století dále. Husitské hnutí, v jehož čele stál Jan Hus (1369-1415), přisuzovalo čtení Bible v národním jazyce veliký význam. Od 15. století se nám díky tomu zachovalo více než 50 kompletních či částečných rukopisných překladů. Roku 1475 byl vydán Nový zákon a roku 1488 celá Bible. V 16. století pak začalo vycházet překladů ještě více. Nesmím také opomenout zmínit jeden z nejvýznamnějších překladů pro období, které ve své práci zpracovávám, a to je německý překlad Bible od Martina Luthera (1483-1546). Luthera přiměl k překládání jeho dobrý přítel Philipp Melancton (1497-1560), který vyučoval řečtinu na wittenberské univerzitě. Luther první verzi překladu

Nového zákona dokončil po dvou a půl měsících a předal ji Melanchtonovi ke kontrole 6.3.1522. V květnu již začali potají s tiskem a celé vydání bylo hotové v září (proto je také občas nazýváno Záříjový testament). Ještě v průběhu tisku Nového zákona začal Luther překládat Starý zákon, který poté začal vydávat po jednotlivých svazcích. S pomocí odborných poradců a překladatelů, kteří přeložili některé deuterokanonické knihy, se mu podařilo celou Bibli vydat roku 1534 v Luebecku (dolnoněmeckou verzi) a ve Wittenbergu (hornoněmeckou verzi). Konečné, revidované vydání vyšlo roku 1546. Překlad byl uskutečněn z pramenů v původních jazycích (hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny). Luther přesto sám přiznal, že by z hebrejštiny nebyli schopni přeložit ani slovo, pokud by neměli řeckou a latinskou Bibli. Lutherův překlad je poetický, jazykově se mu výjimečně dobře podařilo převést cizí myšlenkový svět do jeho rodné němčiny. Jeho překlad měl dále obrovský vliv na vývoj německého jazyka i literatury. Po Lutherově smrti se Wittenberg stal centrem tisku Písem svatých. Mezi lety 1546 až 1600 zde bylo vytištěno více než 60 vydání v průměrném nákladu 2000 výtisků. Lutherovy a Trubarovy názory na jazyk a jeho vývoj byly z hlediska použití kulturního naddialektu, slovní zásoby a stylu velmi podobné. Trubarova jazyková norma je z pohledu hovorového základu na spisovný jazyk určitým kompromisem mezi dvěma slovinskými dialekty, korutansko-goreňským a doleňským. Názor, zda se Trubar ve své užitě normě opřel o jazyk tehdejší Lublaně, není mezi slovinskými odborníky, jazykovědci, jednotný. Propaguje ho přední slovinská lingvistka Breda Pogorelec, proti jsou např. Grdina či Rigler. Trubar rozhodně nebyl typickým vědcem své doby. Nebyl zářným, učeným teologem, který by řešil abstraktní problémy víry. Naopak byl teologem každodenní praxe, velmi blízkým prostým lidem. Prvním biblickým textem Nového zákona, který Primož Trubar přeložil, bylo

Evangelium sv. Matouše. Tento překlad vznikl hlavně díky snaze Petra Pavla Vergeria¹, který k němu Trubara přemluvil. Text byl anonymně vytištěn roku 1555 v Tübingenu. Trubar poté v překládání pokračoval, v letech 1557 až 1558 vyšla všechna čtyři evangelia a Skutky sv. Apoštolů. Všechny tyto texty vyšly poté společně v jedné knize a Trubar jim dodal ještě slovinský kalendář, teologický úvod do Písma svatého a seznam zlomků z evangelií určených ke čtení na bohoslužbách (tzv. registr). Po roce 1560 se Trubarovi podařilo vydat ještě zbylé knihy Nového zákona, ačkoliv tohoto roku vyšla pouze Epištola sv. Pavla k Římanům. Před tím než Trubar dokončil překlad Nového zákona, vydal již překlad starozákonní Knihy Žalmů, ke kterému sám poznamenal, že o něm dlouhá léta přemýšlel, a to hlavně při svých kázáních. Roku 1567 se Trubarovi podařilo nechat vytisknout další Pavlovy Epištoly se stručným výkladem. Celý Nový zákon pak vyšel roku 1582.

V Trubarově překladatelském díle pokračoval ve Slovinsku Jurij Dalmatin (1547-1589). Trubar byl ve vyhnanství, a tak ho Dalmatin zastoupil v jejich rodné zemi. Studoval na teologické škole v Tübingenu a od roku 1572 působil v Lublani jako kazatel. Roku 1575 nechal v Lublani vytisknout překlad starozákonní knihy Ježíše Siraha. Ta se stala první tištěnou knihou v Lublani. Dalmatin zde nechal vytisknout ještě Pasionál² ze všech čtyř evangelií, který se

¹ Petr Pavel Vergerius (1498 Koper- 4.10.1565 Tübingen) – biskup, náboženský reformátor a spisovatel; humanistické vzdělání získal v Benátkách, v Padově doktorát z práv (1517), byl několik let zaměstnán jako advokát ve Veroně, roku 1530 odešel do Říma a kol. roku 1532 se stal tajemníkem papeže Klementa VII. (Julius Medici), roku 1533 pak nunciem u císaře Ferdinanda I., roku 1534 ho papež Pavel III. (Alexandr Farnese) povolal do Říma a dalšího roku ho vyslal do Německa, aby tam domluvil s knížaty výsledek koncilu, roku 1536 spolupracoval s komisí, která pod vedením kardinála G. Contarinia zkoumala možnosti náboženské reformy, v květnu 1536 byl jmenován modrušským a již v září koperským biskupem, v letech 1540-41 se s kardinálem Contarinem zúčastnil náboženských jednání ve Wormsu; jelikož se stále zřejměji zajímal o reformační ideje, inkvizice proti němu roku 1546 podnítila proces, odešel tedy do Švýcarska a později do Německa, roku 1549 ho papež vyobcoval z římské církve, ochranu získal u württemberského vévody Kryštofa, který ho jmenoval svým poradcem, roku 1555 se v Ulmu setkal osobně s Trbarem a přesvědčil ho, aby pokračoval v překládání Písma svatého, několik let pokračovali ve spolupráci; Vergerij je sám autorem mnoha polemických děl, evidovaných je celkem 171 titulů

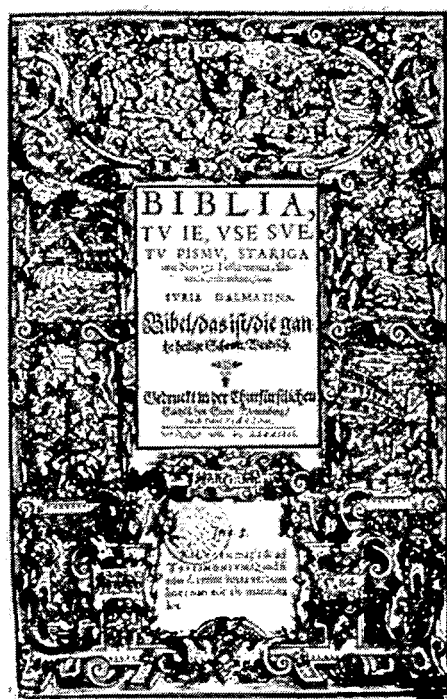
² Pasionál (lat.)-středověká sbírka legend ze života světců, především mučedníků

obyčejně četl na Květnou neděli. Biblickému textu přidal i Pasionál v písňové podobě, který po německém vzoru „O Mensch bewein dein Sünde gross“ převzal i s jeho velice prostou formou. Dalmatin pokračoval překladem Starého zákona. Překlad Mojžíšova pentateuchu³ vytiskl v Lublani Janž Mandela roku 1578. Jistě by zde tiskl i další části, Mandela ovšem musel Lublaň roku 1581 opustit. Dalmatinův kompletní překlad Bible představuje vrchol slovinského překladatelského snažení v 16. století. Jelikož již nebyl tiskař v Lublani, bylo dílo vytištěno a svázáno roku 1584 ve Wittenbergu, který byl, jak jsem již zmínila dříve, centrem pro tisk Biblí. Kniha, se slovinským názvem *Biblija, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamenta*, vyšla v nákladu 1500 výtisků s obsáhlou německou předmluvou. V této předmluvě Dalmatin hovoří o Slovincích a slovinské literatuře a dává najevo vysoký stupeň národního uvědomění. Ve Slovincích sice nevidí zvláštní, samostatný národ, ale část Slovanů se svým vlastním nářečím. Zdůrazňuje, jak jsou Slované početní, a proto chce pozdvihnout úroveň a podpořit rozšíření slovinštiny a děl v ní psaných, při čemž zmiňuje především zásluhy Primože Trubara. Zachovalo se nám téměř 100 exemplářů tohoto vydání a to pravděpodobně pouze díky tomu, že Dalmatinova Bible mohla být v 17. století se zvláštním povolením užívána ve službě také katolickými duchovními.

³ Pentateuch (řec.)- souborné označení pro pět knih Mojžíšových ve Starém zákoně

Trubarova Hišna postila, 1595

Bible Jurije Dalmatina

Nástin dějinné situace v době před nástupem reformačního hnutí

Po mnohonásobných krizích ve všech oblastech života během 15. století bylo politické, společenské i kulturní postavení Slovinců velmi špatné. Žili v rámci cizího státu a navíc byli rozděleni mezi více zemí s víceméně nesamostatným politickým postavením. Postrádali proto vědomí vlastní státnosti a dokonce i myšlenky slovinské jednoty se postupně vytrácely.

Většina slovinských obyvatel náležela v 15. století k selskému stavu. Život venkovského obyvatelstva byl v té době velmi obtížný, můžeme konstatovat, že ten nejtěžší ze všech. Byla to doba rozpadu starých rodových hospodářství, která se rozdrobila až na jednotlivé usedlosti. Mnozí obyvatelé vesnic, kteří nebyli schopni si zajistit obživu kolem svých chalup, odcházeli do měst nebo hledali výdělek v dolech či železárnách. Jiní se pustili do drobného obchodování, přepravy zboží a případně jeho pašování. Sedláky také velmi postihl mohutný rozvoj peněžního hospodářství, díky němuž je zemský pán mohl snadněji nežli dříve využívat či dokonce zneužívat. Nezávislých svobodných sedláků bylo stále méně a vytvořila se početná společenská vrstva venkovských poddaných. Rolník se tak stal víceméně bezprávným stvořením.

Prostý slovinský lid se nemusel potýkat jen se svými domácími nepřáteli, musel také čelit tureckým nájezdům a rabování. Správcové jednotlivých oblastí často jednali a usnášeli se na určité obraně a ochraně zemí před tímto nebezpečím, výsledky byly ale většinou mizivé. Pro slovinské venkovské obyvatelstvo plynuly z těchto jednání většinou jen ještě těžší časy pod „tureckou“ daní a když se nepřítel opravdu ukázal, tak si nakonec stejně museli pomoci jen a

jen sami. Jakmile totiž přitáhlo turecké vojsko, skryli se šlechtici ve svých opevněných hradech, měšťané za městské hradby, jen sedláci zůstali nechráněni v krajině. Často byli šťastní, pokud vyvázli jen s holými životy.

Poněkud lépe než obyvatelům vesnic se vedlo měšťanům. Města přesto také pocítovala následky krize. Díky tureckým vpádům a jejich nepopiratelným vojenským úspěchům stále více slábl obchod a upadala řemesla. Domáci nemohli soupeřit, ani se nijak bránit převaze cizích, bohatších obchodníků, kteří do měst přicházeli z krajů nepostižených takovým neštěstím. Přesto ale neměli mnohdy na rozdíl od venkovanů, nouzi o jídlo či jiné základní lidské potřeby.

Ani situace v církvi nebyla pro Slovinci nijak povzbudivá. Větší část území se slovinským obyvatelstvem připadala církevní jurisdikci s centry v cizině. Zlepšení nenastalo ani po zřízení lublaňského biskupství roku 1461, které bohužel nezískalo celistvé území.

Obsáhlo deset far v Kraňsku, čtyři ve Štýrsku a dvě fary v Korutanech. Proto byl jeho vliv stejně rozdroben jako jeho území. Ve slovinských zemích, podobně jako v zemích okolních, církev ztrácela svou sílu a její vliv značně upadal. Duchovenstvo se často oddávalo světskému rozmařilému životu, hnalo se jen za výdělkem a postavením. Nejhuře to opět odnášelo venkovské obyvatelstvo, které bylo ožebračováno nejen šlechtici a měšťany, ale i mnohými duchovními.

Na úpadku slovinského jazyka se značně podepsali početní cizí přistěhovalci, především Němci, kteří stále více šířili německý jazyk do všech vrstev společnosti. Němčina v té době postupně nahrazovala latinu na místě vysoce postaveného, úředního, intelektuálního jazyka země, ale také ji vytlačovala z funkce obecně dorozumivacího jazyka vyšších vrstev obyvatelstva.

Slovinština, jazyk poddaných sedláků, ztrácela na významu. Přispívali k tomu ale i vzdělanci slovinského původu, kteří nepocitovali potřebu vyjadřovat se ve svém mateřském jazyce. Slovinská literární tradice v pravém slova smyslu do té doby neexistovala. Ojedinelá stará rukopisná díla, která se zachovala (počínaje Frisinskými památkami⁴), nám nedovolují popsat slovinské písemnictví jako kontinuální, a to ani památky církevní, které se jinak ve slovanských zemích dochovaly v relativně hojném počtu. Právě církev byla vždy nejpopovolanější k tomu, aby povznesla slovinštinu mezi jazyky s literární tradicí. Stále totiž rostla potřeba po překladech a utvrzení alespoň těch nejzákladnějších náboženských textů v lidovém jazyce. To se ovšem, na rozdíl od jiných kulturních společenství, ve slovinských zemích nestalo. Ani založení lublaňského biskupství nepřineslo změnu starého názoru, že se slovinština nehodí ke knižnímu využití. A to se týkalo prvního slovinského biskupství s domácími slovinskými biskupy. Obecná kulturní úroveň, která byla ve slovinských zemích zprostředkovávána latinou a němčinou, nebyla příliš na výši. Také školství nebylo zvláště rozvinuté a ve velké většině bylo podřízené církvi. V provozu nebyla ani žádná tiskárna, protože nebyla pocitována potřeba ji mít. Od té doby, co Gutenberg roku 1445 vynalezl knihtisk, začaly se ve světě s velkým elánem vydávat knihy. Oproti tomu ve slovinských zemích se knihy v domácím jazyce vydávaly jen zřídka a jen skoro náhodně vzniklo některé rukopisné dílko. Roku 1515 se přesto podařilo vytisknout první slovinský text, a to jen díky zvláštní

⁴ Frisinské památky – významné jazykové a literární slovinské zápisy z ranného středověku; ve Slovinsku pro ně existují tři označení : Freisinški, Frisinški a Brižinski; tyto památky byly nalezeny ve sborníku rukopisných pergamenů, který byl roku 1803 přenesen z bavorského města Freising do státní knihovny v Mnichově, ve sborníku s liturgicko-homiletickým obsahem objevili roku 1807 tři zápisy ve slovinštině; dnes se ustálil názor, že celý sborník patřil freisinskému biskupovi Abrahámovi, který zemřel roku 994; forma nám známých zápisů vznikla pomocí diktování či přepisem, v obou případech pak jistě šlo za starší předlohu, která vznikla pravděpodobně již v polovině 9. století

souhře okolností. Na letáku, který nesl název „Ain neues lied von den kraynnerischen bauern“, se mezi německými verši, které oslavují vítězství feudálů nad povstáním slovinských sedláků, opakuje pro posměch povstalců v každé sloce jejich heslo.

Heslo sedláků, které se později stalo vůdčím heslem počátku slovinské reformace zní : „ Le ukup, le ukup, uboga gmajna“.⁵

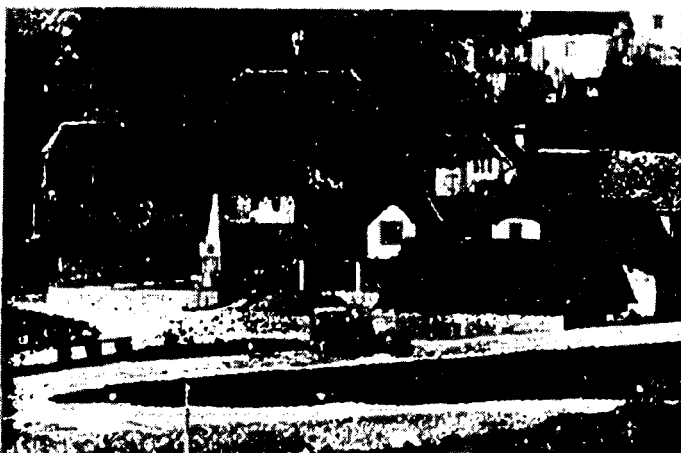
Slovinský lid byl v té době opravdu „uboga gmajna“ (ubozí slouhové), opuštěný, zaostalý a bez kultury. Vyhličky do budoucna nebyly příznivé a hrozil dokonce úplný zánik slovinského národa. Zachránit ho mohla jen velká změna, která by tyto žalostné poměry pozvedla a převrátila naruby.

Naštěstí pro Slovincce přišla právě v tento zoufalý moment bouřlivá historická doba, která je zachovala. Tuto očekávanou změnu přinesly politické a společenské požadavky selských povstalců a kulturní úsilí vycházející z fenoménu reformace. Prvním a největším slovinským reformátorem, člověkem, který oživil slovinský jazyk i národní hrdost, byl nesporně Primož Trubar.

⁵ Jen dohromady, jen dohromady, ubozí slouhové (Vzmužte se, vzmužte se, ubozí poddaní)

Život a působení Primože Trubara

Ves Raščica

Asi 30 kilometrů od Lublaně se v kopcovité a zalesněné krajině nachází vesnička Raščica. Dodnes je to nevelká obec a ani v 16. století se nemohla chlubit velkým počtem obyvatel. Dohromady se zde dalo napočítat pouhých 13 usedlostí, které se tísnily na kopci nad řekou stejného názvu. Raščica dostala své jméno po dřevěném bednění, kterému se ve Slovinsku říkalo „raka“, tato prkenná koryta zabraňovala, aby voda pronikala do vsi. Přesto Raščica dodnes občas zaplavuje přilehlé travnaté plochy a svahy pod vsí, které řeka propůjčila své jméno. Díky jejímu silnému proudu na ní byly vždy postaveny tři, někdy i čtyři mlýny, které mlely mouku pro blízké i vzdálenější okolí.

Na konci vesnice, na vrcholu kopce, na kterém byla ves stísněna, se nacházel kostelík svatého Jerneje. Tento kostelík náležel faře ve Škocijanu, která byla založena roku 1260. Vsi vládl mocný rod Turjačanů, který si severně od Raščice vybudoval mohutný hrad a vlastnil rozlehlá panství v okolí.

Ves Raščica nebyla vždy tak poklidná a zapomenutá, jako je tomu dnes. V 16. století to byl velmi rušný kraj, přes který vedlo několik důležitých obchodních cest. Nejvýznamnější byla cesta z Chorvatska a Doleňska přes Bloky až k moři. Podstatnou roli v tom hrál počet mlýnů na řece Raščici. Dále na východ od tohoto území začíná oblast Suha krajina, která nemá vhodné toky pro mlýny a ani dále v horách v okolí Mokrci, Krima a na Blokah nejsou řeky či potoky vhodné pro mlýnská kola.

Ve 14. a 15. století je na území této obchodní cesty doloženo také významné železářství. Valvasor⁶ píše, že železářny fungovaly na tomto území ještě v 16. století a dokládá i rozvoj mnoha jiných nezemědělských činností⁷. Proto není divu, že byla pod vsí mýtnice, kde museli procházející obchodníci zaplatit ze svého zboží mýtné. Postavili ji právě zde, protože v tomto místě bylo nutné přejít přes řeku a k hlavní obchodní tepně se tu přidávaly další důležité cesty.

⁶ Janez Vajkard Valvasor (pokřtěn 28.5.1641 Lublaň – září či říjen 1693 Krško) – historik, geograf, národopisec, krasopisec, kartograf, přírodovědec, technik, sběratel, kreslíř, vydavatel, voják a velitel; narodil se v kraňské šlechtické rodině (od roku 1667 baronské), studoval na jezuitském gymnáziu v Lublani, od podzimu roku 1658 zdokonaloval své vzdělání a sbíral životní zkušenosti na cestách v cizině (Německo, Anglie, Dánsko, Francie, Španělsko, Itálie a severní Afrika) a ve vojenské službě (dobrovolník v rakousko-turecké válce 1663-64 ve Slavonii a švýcarském pěšáckém pluku francouzského krále), na cestách byl 14 let, na konci roku 1671 se vrátil domů, roku 1672 se oženil a Annou Rosinou Graffenweger z hradu Slatna, ve stejném roce manželé koupili hrady Bogenšperk, Črni potok a Lichtenberg, roku 1687, krátce po smrti 2. z jejich synů, zemřela také jeho žena, zůstal mu další 4 děti, a tak se ještě téhož roku oženil s baronkou Annou Maximilou Zetschker z Vrhovega; Valvasor zasvětil svůj život studiu a poznávání domoviny, vedle knihovny s několika tisíci svazků, sbírkou grafik kol. 8000 listů, získal ještě nejrůznější nástroje, starožitnosti a rarity, takže na Bogenšperku vznikla rozsáhlá muzejní sbírka; rozhodl se představit cizincům své rodné Kraňsko slovem i obrazem, vzorem mu byl významný německý topograf M. Merian, roku 1678 založil na Bogenšperku grafický závod, první podobnou instituci ve Slovinsku, kde shromáždil a ze svého platil kreslíře a medirytce; vydal a napsal 6 topografických a historicko-topografických a tři umělecká, mědirytnami vyzdobená, díla; ke knižním vydáním Valvasor vytvořil a připojil také mnoho map, mezi nimi mapy Kraňska, Korutan a Chorvatska; roku 1680 ho zemští stavové jmenovali setníkem pěšáckého doleňského pluku Kraňska; v letech 1684 až 1685 intenzivně zkoumal Cerknisko jezero a roku 1685 navázal styky s londýnskou Královskou společností, roku 1687 byl zvolen jejím členem; vrcholem a zároveň závěrem Valvasorova vědeckého snažení je jeho největší a nejvýznamnější dílo *Die Ehre dess Hertzogthums Crain (Slava vojvodine Kranjske)* z roku 1689, je napsáno v němčině a rozděleno na 15 knih, vázaných ve 4 dílech, které mají 3532 stran a 24 příloh, v textu je také 528 ilustrací, je to první systematická kniha o slovinské historii, území a způsobu života; náklady všech Valvasorových zálib přesáhly jeho finanční možnosti, proto byl nucen roku 1689 prodat panství Črni potok a roku 1690 záhřebskému biskupovi A. I. Mikuličovi knihovnu a grafickou sbírku, roku 1692 pak hrady Bogenšperk, Lichtenberg a dům v Lublani, ze zbylého majetku zakoupil dům v Kršku, kde zanedlouho zemřel

⁷ Jako např. hrnčířství, výroba plátna, koželužství či výroba sušených potravin, o lidech z Dobropolje říká, že chodí k moři pro sůl, kterou poté rozvážejí na koních po celé zemi na prodej nebo výměnu za obilí

Díky živému provozu a mnoha obchodníkům z různých krajů, kteří sem přicházeli a hovořili s místními obyvateli, byli Raščičané lépe informováni o událostech z blízkého i vzdálenějšího světa než obyvatelé jiných, izolovanějších obcí. Měli rozsáhlejší všeobecný přehled, byli vzdělanější, zvláště když se i sami vydávali na cesty. Mnohé příležitosti k cestám je častokrát zavedly do terstského či rijeckého zálivu nebo ještě dále.

Rod Trobarů

Mezi tyto vzdělanější vesničany patřil nepopíratelně rod Trobarů. Jejich příjmení, které se v této podobě zachovalo v zápisech do urbářů, nám naznačuje, že byl jejich praděd pravděpodobně trubač, možná hradní trubač, který si svou trubkou případně troubou vydělával na živobytí.

Proč si pozdější slovinský reformátor změnil příjmení a začal se podepisovat jako Trubar nebo ještě častěji Truber, se můžeme jen dohadovat. Není vyloučeno, že ho tak nazývali Chorvaté v Rijece, kde začal svá studia. Chorvatsky se totiž trubka řekne *tuba* a ne *tropa*, jako ve slovinštině. Forma příjmení Truber či Truberus vznikla až později v latinských školách. Zní učeněji a je bližší latině než Trubarus. Díky těmto tvarům stejného příjmení cítili Trubarovi současníci také ve formě Truber povolání trubače. Na příklad Trubarův žák Matija Trost⁸, který je autorem proslulých básní v nichž opěvoval tehdy již zesnulého slovinského reformátora, ho nazýval „*canora tuba verbi Dei*“⁹ a s jeho jménem si pohrál i ve verši: „*Derdingae rerum fidei tubicen fuit : unde Ad Slauos sonuit per sacra skripta Truber.*“¹⁰

První Trobar, který je doložen v zápisech v urbářích měl roku 1482 v nájmu tak zvaný „horní“ mlýn, který stál těsně pod vsí. Poté přešel mlýn do vlastnictví nějakého Petermana, ale zanedlouho, o

⁸ Matija Trost (kol. 1560, Vipava – 1591, Lublaň) – protestantský kazatel a překladatel, studoval ve Vídni a Tübingenu, kde se stal roku 1589 magistrem teologie, přeložil a vydal náhrobní řeč J. Andreaeho *Ena lepa inu pridna prediga per pogrebi tiga vreidniga inu visoku vučeniga gospud Primože Truberia* (Tübingen, 1588), z Andreaeho knihy, která obsahovala delší věnování kraňským zemským stavům, 3 básně k Trubarově počtě a kázání s popisem trubarova života, přeložil celý text, životopis doplnil o nové údaje, německé básně nahradil čtyřmi svými latinskými, psanými v elegických dvojverších a zasvěcených Trubarovi, Trostův text vyšel v knize M. Rupla *Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja* (1954)

⁹ Zvučnou trubkou slova Božího

¹⁰ Vyzváněním víry trubka byla : odsud až ke Slovincům
Trubar (trubač) troubil nahlas, písmena svatá jim písíc.

svatodušních svátcích roku 1499, ho získal Lenart Trobar, možná syn onoho prvního zmíněného Trobara. Ten ho ovšem nekoupil pro sebe. Měl již svůj mlýn, tak zvaný „spodní“, který stál asi 500 metrů na východ od „horního“. Tento mlýn předal tedy Mihovi Trobarovi. Později, v letech 1506 až 1517, Lenart opustil svůj „spodní“ mlýn a předal ho Mihovu bratru Gregorovi, který v něm nadále hospodařil. Mlýnský velmož Lenart nelenil a přestěhoval se do třetího mlýna v Raščici. Ten stál západně od „horního“. Zde žil až do své smrti roku 1519. Poté se tu usadil nový mlynář z rodu Trobarů, Šimen. Zápisy v urbářích bohužel neuvádějí v jakém příbuzenském vztahu byli Lenart a tři další mlynáři se stejným příjmením. Vidíme ale, že raščičtí Trobaři byli na konci 15. a začátku 16. století významná mlynářská rodina, podnikaví, vytrvalí a pracovití lidé.

V mlýnu nad vsí se o svatodušních svátcích roku 1499, jak již bylo řečeno, usadil Miha Trobar. Každoročně musel za mlýn platit 96 soldů, což např. roku 1513 obnášelo 8 měřic obilí (212 litrů), 30 kilogramů masa nebo 6,5 litru oleje či 26 litrů cvička¹¹. Prosperita Mihova mlýna nebyla díky této dani nijak závratná, v porovnání s druhými dvěma mlýny dokonce nejmenší. Proto byl Miha nucen nejen mlynařit, ale stal se i zručným tesařem. V tehdejší době bylo celkem běžné, že lidé k obživě vykonávali více řemesel najednou. Dobová vyhláška dokonce uvádí přesně Mihův případ, a to, že mlynář může být zároveň i tesařem. Svou svědomitostí si Miha brzy získal důvěru a respekt spoluobčanů, kteří mu ještě svěřili službu kostelního klíčníka (cechmistra) v šentjernejské oblasti. Miha se brzy poté oženil. Jeho žena Gera či Jera, nevíme jistě, jak se její jméno psalo, měla snazší život než mnohé jiné ženy na vesnici. Jera hospodařila v mlýně, někdy dohlížela nad pracemi, když Miha odešel

¹¹ Cviček-slovinské víno

za svým tesařským řemeslem. Nemusela pracovat na poli, protože půdu z mlynářů vlastnil jen „spodní“ mlynář.

Roku 1508 se Mihovi a Jeře narodil prvorozený syn Primož.

Narození Primože Trubara a významné události té doby

Můžeme usuzovat, že se jim syn narodil ne dlouho před svátkem sv. Primože, který připadá na 9. června. Tehdy bylo častým zvykem dávat dětem jména podle světců, jejichž svátek byl zaznamenán v kalendáři krátce po narození dítěte. Je ovšem také třeba podotknout, že právě sv. Primus byl již od dávných dob ve Slovinsku velmi oblíbeným světce. Ještě nádavkem ho nedaleko Raščice uctívali na blízkém vrchu, který dodnes nese jeho jméno. Sv. Primož a sv. Felicijan byli také zemskými patrony Kraňska. Jejich jména byla ve dnech jejich svátků v 1. slovinském kalendáři z roku 1557 vytištěna červenou barvou, i když nepřipadaly na neděli. To dokazuje, jak byli tito světci pro slovinské obyvatelstvo významní.

Vzhledem k neobyčejné oblíbenosti tohoto světce mohl škocijanský farář Jernej Krek dát Trobarovu chlapci jméno Primož nehledě na datum narození. Farář chtěl jistě také vyhovět přání uznávaného cechmistra Mihi, a proto nemůžeme Primožovo narození bezpečně určit. Mohl se narodit kdykoliv během roku 1508. Bližší časový údaj o narození Mihova a Jeřina syna Primože neznáme.

V tomto významném roce, a to nejen kvůli narození pozdějšího reformátora, zabrali Benátčané město Terst a udrželi si nad ním kontrolu po celý rok. Ztráta Terstu, i když jen dočasná, se musela silně odrazit i na životě v Raščici.

Díky záznamům bezpečně víme, že se Primož narodil ve mlýně pod vsí. Není jisté kde mlýn přesně stál, protože původní stavba se nezachovala. Dodnes ovšem ukazují obyvatelé Raščice dům číslo 8 ve svahu nad řekou, kde údajně stával rodný dům Primože Trubara. Je zajímavé, že časem místní lidé Trubarovo pravé jméno skoro zapomněli a začali ho nazývat Lutherem nebo ještě raději Jurijem

Kobilou. Jméno Kobilá bylo nejprve hanlivým přízviskem protestantského kazatele Jurije Jurčiče a později, v 17. století, se přeneslo do obecné roviny a stalo se obecným jménem i pro ostatní slovinské protestantské duchovní.

Otřesnou událostí pro obyvatele Raščice bylo veliké zemětřesení v roce 1511, které pobořilo mnoho hradů na slovinském území. Mezi nimi se zkáze nevyhnul ani hrad Turjak u Raščice.

Hrad Turjak

Vlny zemětřesení se po delší dobu opakovaly ve dne i v noci. Hradní pán Trojan Turjacký opustil po zemětřesení své sídlo a pobýval hlavně ve Vídni. Hrad začal opravovat až roku 1520, takže ho obyvatelé Raščice vídali jen zřídka. Pro vesničany to byl jeden z nejdéle trvajících důsledků zemětřesení. Vrchnost byla daleko aby na ně dohlížela, ale také aby je případně chránila. Primož byl pravděpodobně ještě příliš malý, aby si mohl tyto události pamatovat.

Daleko pravděpodobnější je, že si zapamatoval událost ze dne 10. února roku 1515, která udivila celý svět. Jednalo se o přírodní úkaz, kdy se na nebi objevila tři slunce v duhových barvách. Vyplašení lidé začali předpovídat hrůzné důsledky tohoto jevu, někteří dokonce konec světa. Nikdo tehdy, díky nevědomosti a hrozbám církve, neuvažoval jen o neobvyklém přírodním úkazu.

Již v této době se začaly mezi sedláky hlásit o slovo protipanské nálady a větou „le ukup, le ukup, uboga gmajna!“ vyzývat k sjednocení. Povstalci dokonce obléhali hrad Ortnek, vyrabovali a zničili Čušperk. Raščičani, ač byli tak blízko centra povstání, jejich pán daleko ve Vídni a hrad Turjak v rozvalinách, se do rozbrojů nezapojili. K povstalcům se jistě nepřipojil ani Miha Trobar, který byl znám svými dobrými vztahy s vrchností. To nám potvrzují i pozdější slova Primože Trubara, který ve stáří děkoval Kryštofovi a Andrejovi Turjackým za laskavosti, které jejich rod prokázal jemu i jeho blízkým. Je vidět, že Primož nevyrostal v nepřátelském prostředí vůči vládnoucím šlechticům.

Jako jistá hrozba mu ale v paměti do konce života zůstalo nebezpečí tureckých nájezdů, o kterých mu jako dítěti vyprávěli starší sousedé. Ti se ještě dobře pamatovali na léto roku 1471, kdy se Turci utábořili právě v okolí Raščice. Poberali vše, co se dalo odnést, podpalovali domy, dospělé obyvatele většinou pobili a děti odvedli s sebou na převýchovu do Turecka. Turci přicházeli vždy nečekaně. Další turecký nájezd se roku 1476 přehnal přes Kočevje a Ribnici k Blokům. Roku 1491 zpustošili Turjak, Čušperk, Dobropolje a opět Kočevje. Roku 1497 řádili znovu v okolí Ribnice. Nečekanost a častost těchto nájezdů nezkrotitelných a krutých nepřátel probudila v obyvatelích těchto krajů obrovský strach a nejistotu, které v nich přetrvávaly ještě dlouho po skončení krvelačných nájezdů Turků do slovinských krajů. Proto i Primož Trubar ve většině svých knih zmiňuje Turky jako největší neštěstí slovinských sedláků.

Turecké nebezpečí neovlivňovalo běžný život vesnice nijak extrémně. Rodiče se stále museli starat o každodenní povinnosti, práci, zajištění potřeb svých i svých dětí. Starší děti museli rodičům pomáhat, a tak i vyrůstající Primož musel začít pomáhat otci, dohlížet na mlýn či se postarat o kozu na pastvě. Primož si, tak

jako všechny ostatní děti, samozřejmě raději hrál ve volném čase s kamarády. O nedělích a svátcích vždy chodil s rodiči do kostela a při procesích zpíval s ostatními náboženské písně. Často pozoroval ruch kolem mýtnice, jak obchodníci odcházeli prašnou cestou, bičem pobízeli své koně a muly táhnoucí náklady. Tehdy se v něm možná zrodila touha po dalekých krajinách.

Doba Trubarových studií a počátky reformace

Trubarovi bylo 9 let, když ve vzdáleném Německu augustiniánský mnich Martin Luther podnítil hnutí, které se mělo stát osudové pro celou Evropu a zvláště i pro samotný lidský osud Primože Trubara.

Na konci 15. století nastaly v Evropě díky novým vynálezům a objevům velké hospodářské změny. Způsobila je stále výraznější dělba práce, rozvoj řemesel, první náznaky kapitalistické výroby, rozmach obchodu, jednoduše, zvýšený oběh zboží a peněz.

Starý feudální řád začal upadat. Otrást se muselo také postavení římské církve, která byla na feudální systém těsně vázána. Ztratila tehdy část své moci nad duchovním životem člověka, kterou se jí podařilo bezmezně získat ve středověku.

Na těchto změnách mají významnou zásluhu humanisté, kteří pro svět znovu objevili bohatství antické kultury a osvobodili ho od temného středověkého asketismu a scholastických spekulací. Lidé začali hledat bezprostřední styk s Bohem a odkláněli se od zprostředkovávání této zkušenosti mravně nevěrohodnou církví. Mladí měšťané, kteří nejvíce přijímali nové myšlenky, se stali nositeli pokroku.

Nebyla náhoda, že po vyostření společenských a politických vztahů ve feudálním řádu došlo k vypuknutí revolučního hnutí, k reformaci, právě v Německu. Tato země měla sice značnou výrobní sílu ve svých městech, pyšnila se také prosperujícími doly a hornictvím, čilým obchodním ruchem. Přesto ale zaostávala za jinými evropskými zeměmi, a to hlavně díky své rozdrobenosti. Po rozpadu feudálního systému změnil vlivní feudálové svůj status na úroveň značně nezávislých knížat. Dobře věděli, jak si podříditi níže postavené šlechtice a měšťany. Mohli se při tom bezpečně opřít o moc vysokého duchovenstva

a rytířů. Jednotlivé společenské stavy, tj. šlechtici, měšťané a sedláci byli velmi nejednotní. Bojovali tehdy jak proti knížatům, tak i mezi sebou za své vlastní zisky. Vyšší duchovenstvo dosud odíralo prostý lid stejně jako světští vládcové. Vedle toho vydělávalo také na prodeji odpustků a relikvií, organizováním zbožných poutí atd. Mezi duchovními se rozrůstala chamtivost, nemorálnost a z lenosti i veliká nevzdělanost. V takových poměrech stačilo jen málo, aby nastal výrazný zlom. Poslední kapkou směřující k tomuto zlomu se stal prodej papežových odpustků. Papežové v historii mnohokrát vypsali všeobecné odpustky, kterých věřící mohli dosáhnout, pokud zaplatili určený obnos peněz na nějaký církevní účel. Tak také papež Lev X. nechal vyhlásit všeobecné odpustky, jejichž výnos měl posloužit k dostavbě chrámu sv. Petra v Římě. Situace se nejvýrazněji radikalizovala v magdeburském arcibiskupství, kde dominikán Johann Tetzel provozoval s papežskými odpustky pravý obchod. Proto wittenberští měšťané, kteří chodili ke zpovědi k augustiniánovi Martinu Lutherovi, odmítali konat jim určená pokání. Měli již odpustky, které jim prodal Tetzel, tak neměli důvod skutečně se kát ze svých hříchů. Martin Luther byl přesvědčen, že člověk nedojde ke spasení svými činy, ale jen prostřednictvím víry. Proto 31. října roku 1517 přibil na dveře hradního kostela ve Wittenbergu 95 tezí, které byly namířeny proti zneužívání prodeje odpustků, ale také proti myšlence odpustků jako takové. Svou naukou, ve které říká, že papež nemá právo odpouštět hříchů, a že odpuštění člověk nedojde pokorou a dobrými skutky, ale jen a pouze vírou, začal boj proti papeži. V tomto zápase důsledně popřel teologické učení a praxi římské církve, papežovu autoritu, zavrhl mši, většinu svátostí, očistec, půst, instituci mnišství apod. Požadoval návrat ke „staré pravé víře“ a obnovení prvotního křesťanského ideálu bez zkaženosti, kterou mu přineslo římské

papeženství. Jediný zdroj víry má být Písmo svaté. Papež na tuto neuvěřitelnou troufalost reagoval exkomunikací Luthera z církve. Ten papežovu bulu, v níž ho oficiálně vyobcoval z církve, roku 1520 veřejně ve Wittenbergu spálil.

Lutherova nauka se rychle šířila. Tam, kam pronikla lidé jí byli velmi příznivě nakloněni a přijímali ji s nadšením. Konečně jim bylo předloženo učení, podle kterého se mohli odvrátit od papežského Říma a jeho oblastních zástupců. Největší zásluhy na rozšíření

luteránských děl měl tisk. Po celé střední Evropě se začaly šířit četné letáky, brožury a knihy se spisy Lutherových přívrženců. Se stejnou četností se ovšem lidem dostávala do rukou i díla jejich odpůrců. Tak se lidé dozvídali principy Lutherovy nauky a tato díla šla z ruky do ruky, šířila se rychle z jednoho kraje do druhého.

I mezi Slovinci bylo dosti těch, kteří se rozhodli s novými naukami blíže seznámit a přinést je domů mezi krajany. Byli to hlavně studenti, kteří studovali v Lipsku, Wittenbergu a Tübingenu, obchodníci, horníci, vojáci a další lidé, kteří hodně cestovali.

Není pravděpodobné, že by o nových událostech a naukách věděli něco více obyvatelé Raščice. I kdyby se o nich doslechli, jistě je nová víra nevzbouřila či dokonce neodvracela od jejich staré víry.

Trobarovi měli v mlýnu jiné starosti. Rozhodovali se v té době, zda má Primož, kterému bylo 12 let, zůstat doma a vyučit se mlynářskému a tesařskému řemeslu jako jeho otec, nebo jít na studia. První modlitby se Primož naučil od rodičů a další znalosti získal od faráře ve Škocijanu. Ten také jako první upozoroval, že má chlapec velmi bystrý úsudek, je učenlivý a snaživý. Naučil ho základy čtení a psaní, pár latinských a německých slov a citátů. Primož se všemu učil lehce a s chutí, proto se ho škocijanský farář rád ujal a podporoval ho v myšlenkách na studia. Také Primožův otec byl na syna náležitě pyšný a začal přemýšlet o tom, zda by se nemohl stát

duchovním. Uvědomoval si, že by se jeho syn nemusel již nikdy trápit se sekyrou a měřicími na obilí. Žil by v poklidu a na živobytí si vydělával lehce, bez otrocké dřiny. Primožův otec Miha byl člověk velmi pobožný, proto by pro něj bylo ctí, kdyby syn mohl vykonávat duchovní povolání.

Mihovým opakem byl Primožův strýc Gregor, který mlynařil ve „spodním“ mlýnu, pobožnůstkář a víru si pokrytecky upravoval, jak se mu zlíbilo. Trubar na něj později vzpomínal jako na „štiftarja“¹² a u něj poprvé štiftary poprvé poznal. Štiftaři zakládali (=štiftali) kostely a kaple po horách a lesích na místech, která jim prý ukázal Kristus, Marie a světci. Církev dávala tehdy lidem v jejich utrpení a životních strastech jen málo duchovní útěchy, proto si takto sami vypomáhali. Církevní správa jejich vnuknutí obyčejně souhlasně přijímala, občas ale štiftaři jednali i bez souhlasu duchovenstva. Na jejich poutích docházelo často k nejružnějším podvodům a nepravostem. To Primož tehdy ještě nechápal a ani nevěděl, ale přesto to zůstalo v jeho podvědomí a vše pochopil v pozdějším věku. Momentů, které mu zůstaly ve vzpomínkách, bylo ale mnohem více. Duchovní se tenkrát snažili vysát z prostých obyvatel vše, co jen bylo možné. Také na Doleňsku byly mnohé duchovní praktiky stejné jako ve větších městech. To dokládají zaznamenané události z roku 1518 z Innsbrucku. Duchovní požadovali za pohřeb muže vola, za pohřeb ženy krávu či nepřiměřený obnos peněz. Pokud na to příbuzní neměli dostatek prostředků, tak odmítali mrtvého pohřbít do posvěcené půdy. Stejně tak odpírali církevní pohřeb těm, kterým nebylo před smrtí

¹² Štiftarji – náboženské hnutí v 16. st., obecné podmínky, jako turecké vpády, sedlácké vzpoury, krize církevního a náboženského života a rozdělení katolické církve, jako důsledek reformace, podporovali různá náboženská obnovitelská hnutí; štiftaři hledali východisko z krize také ve stavbách nových kostelů a kaplí, v kterých se mohli modlit přímlyvné modlitby k Matce Boží nebo dalším světcům-přímlyvcům; jméno dostali podle německého slova STIFT pro nadaci, z doby štiftarů jsou četné kostely na kopcích zasvěcené Matce Boží nebo některému ze světců, v nich se scházeli věřící a ubírali se tam žádající o pomoc, některé z kostelů štiftarského původu se staly významnými místy božích poutí, v 17. st. byly mezi nejnavštěvovanějšími poutnickými centry širšího slovinského území, jako např. Nova Štífta poblíž Gornjega Gradu, Sveta gora nad Solkanem a Nova Štífta nad Ribnicí na Doleňsku; významnými odpůrci štiftarů byli protestantští reformátoři

uděleno rozhřešení, i přesto, že byli před tím u velikonoční zpovědi. V těchto případech požadovali za mrtvého zvláštní peněžní satisfakci. Za pohřeb dětí, které se narodily mrtvé, pak navíc dokonce pokutu. Za peníze lehce přecházeli jasná cizoložství a rozhřešení dostali mnohdy i movití vrazi. Duchovní si také oblíbili podnikání, zvláště v pohostinství, a tak na farách častěji docházelo ke rvačkám, někdy i vraždám. I v zakázaném období církevního roku (advent, postní doba) připouštěli svatby, samozřejmě opět jen proti příslušnému finančnímu obnosu. Pokud chtěli lidé nechat sloužit mši, museli zaplatit kněze, který ji sloužil, mzdu a nádavkem ještě víno požadoval ovšem také farář. Duchovní nosili nákladné oblečení, často chodili ozbrojeni. Někteří nosili meč, jiní dokonce pušky. Mnozí kněží žili s ženami, jako by byli v manželském svazku, šatili je, kupovali jim drahé šperky a měli děti. Byla to záležitost naprosto veřejná. Ženy duchovních seděly v kostelech při slavnostních příležitostech, jako byly např. svatby, na čestných místech mezi nejvýznamnějšími měšťany.

Kterákoliv z těchto vzpomínek mohla ovlivnit pozdější Trubarův odpor proti římské církvi a vyvolat v něm touhu po změně těchto upadajících hodnot.

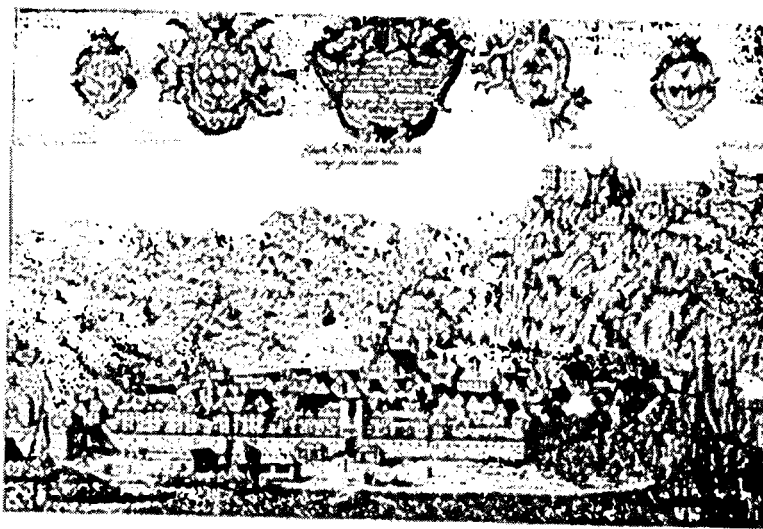
Zbožného Primožova otce jistě ani nenapadlo, že by bylo třeba či se vůbec mohlo ve svaté církvi něco měnit. Věděl jen, že se duchovním nevede špatně, a že toto povolání je jediné, které může milovanému synovi pomoci vymanit se z bídného nevolnického stavu a stát se vlastním pánem.

Rozhodování rodičů ulehčil i fakt, že některé z dalších dětí projevovalo jistě mnohem více nadání a chuti převzít otcovu živnost. Proto se Miha vydal na hrad Turjak, kde se hradní pán opět usadil a začal opravovat zemětřesením zničený hrad, aby vyprosil povolení poslat syna do školy.

Škol tehdy nebylo mnoho a zvláště ve Slovinsku se daly nalézt jen výjimečně. Školy fungovaly především ve větších sídelních městech, kde byly zakládány církví na farách nebo u klášterů. Jejich cílem bylo vychovat nové, mladé duchovní a mnichy, případně církevní zpěváky. Základní vzdělání na těchto školách obsahovalo čtení a psaní v latině. Základní školy v pravém slova smyslu, které by poskytovaly vzdělání všeobecné a nejširším vrstvám v té době neexistovaly. Školy byly určeny výhradně přípravě na konkrétní budoucí povolání. Také měštanské školy, které postupně vznikaly ve městech a začaly se rozvíjet již ke konci středověku, byly zaměřené na konkrétní učební obory. Byly určeny dětem měšťanů, které se měly vyučit v obchodnických dovednostech, správních a ryze administrativních činnostech. Měštanské školy byly na slovinském území nazývány „nemške“ (německé), protože poskytovaly vzdělání nejen v latině, ale i německém jazyce, který později na většině škol dokonce nad latinou převládl.

Pro mladého Primože by pro duchovní dráhu přicházely v úvahu některé z farních škol, např. nejbližší v Šmarju, Višnji gori nebo v Lublani. V těchto oblastech, ale i v mnoha dalších, vzdálenějších krajích, byly farní školy zakládány na konci 15. či na začátku 16. století. Primožovi rodiče se ovšem nakonec rozhodli poslat syna studovat do chorvatské Rijeky. Proč se rozhodli pro školu právě tam, se můžeme jen dohadovat. Určitou roli hrál jistě fakt, že Rijeka nebyla od Raščice příliš vzdálená, dopravní poloha vsi a obchodní vztahy s Chorvatskem zaručovaly dobré spojení a možnosti kontaktu. Obchodníci z Rijeky vedli živý obchod s kraňskými kupci. Nakupovali hlavně železo, dřevo, dřevěné nádoby, obilí, dobytek, kůže, vlnu a plátno. Toto zboží poté převáželi dále do Dalmácie a Itálie. Nazpět distribuovali olej, sůl, ledek, rozinky, mandle apod. Je velmi

pravděpodobné, že ačkoliv Primožův otec sám neobchodoval s cizími zeměmi, měl známého či příbuzného, který se obchodem živil a Rijeku častěji navštěvoval. Snad tam dokonce i bydlel. Právě jemu mohl Miha svěřit syna, aby ho v pořádku do Rijeky odvezl a tam se také o něj po všech stránkách postaral.

Rijeka v 17. století

Trubar do Rijeky dorazil na podzim roku 1520 nebo na začátku roku 1521. Byly zde dvě školy. První byla škola měšťanská, velmi podobná školám v německých městech. Na této škole se vyučovalo čtení a psaní v latině, ovšem obecně dorozumivacím jazykem byla italština. Blízko se nacházela i druhá škola, která byla ryze chorvatská. Nacházela se při rijecké kapitulní katedrále, v které podporovali slovanskou liturgii a její členové byli „glagoljaši“¹³. Z pozdějších Trubarových

¹³ Glagoljaši – katoličtí duchovní, kteří konali bohoslužby ve slovanském jazyce a psali v hlaholici, slovanské bohoslužby s hlaholskými knihami se po vyhnání Metodějových učedníků z Moravy a Spodní Panonie uplatnily na Kvarnerských ostrovech, v chorvatském přímoří a v Dalmácii, odkud se poté rozšířily do vnitrozemí a po Istrii, glagoljaši se přes rozhodnutí církevních sborů ve Splitu v letech 925 a 1059-60 bránili uvádění latiny a dosáhli nakonec toho, že papež Inocenc IV. povolil slovanské bohoslužby a hlaholici senjskému (1248) a kršskému (1252) biskupství, jejich činnost a náboženské hnutí (glagoljaštvo) bylo téměř celé tisíciletí důležitým činitelem společenského a duchovního rozvoje v Chorvatsku, chorvatštinu a hlaholici používali glagoljaši také pro vedení matričních knih, v právních listinách a spisech (např. Vinodolski zakon, 1288), beletristických spisech a ve školách; do Slovinska přicházeli již od pol. 15. st., konali tam duchovní práci, ale neměli závažnější význam pro vývoj slovinské kultury

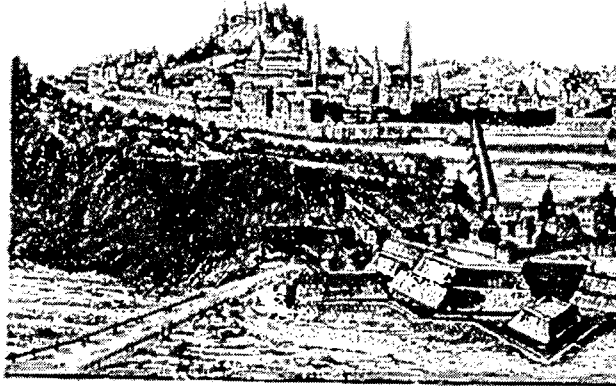
poznámek vyplývá, že se mladý Primož pohyboval právě mezi hlaholskými duchovními. Jedinou zmínku o jeho krátkém studiu v Rijece nacházíme roku 1557, kdy Trubar říká, že když chodil před 36 lety v Rijece do školy, tak tam vícekrát slyšel o hraběti Bernardinu Frankomanovi, který nechal v Grobniku na své náklady přeložit Bibli.

Primož se vrátil domů do Raščice pravděpodobně ještě před koncem roku 1521. Je velmi pravděpodobné, že se hlavně zalekl nebezpečí tureckého vpádu, neboť v létě roku 1521 pod vedením samotného sultána obsadilo turecké vojsko Bělehrad. V sousedních zemích, v Chorvatsku zvláště, nastal všeobecný poplach, zmatek a strach před možným nebezpečím.

Primožovi rodiče situaci racionálně zvážili a poslali ho brzy opět do školy. Nyní volili školu vyhlášenější a snad i lepší než byla ta v Rijece, vyslali ho na studia do Salzburgu. Znovu se lze jen dohadovat proč odešel Primož právě tam. Možná mu cestu do starodávného města pomohly ulehčit osobní vztahy někoho z rodiny s rodem Lambergů¹⁴. V době, kdy přišel mladý Trubar do Salzburgu, bylo několik zástupců rodu Lambergů právě zde, mezi nimi i dva kanovníci. Lambergové vlastnili, mimo mnoha jiných hradů v Kraňsku, také hrad Ortnek, který leží asi 8 km jihovýchodně od Raščice. Tato blízkost napovídá, že tam osobní vztahy opravdu mohly existovat. Salzburg byl hlavním městem stejnojmenného arcibiskupství, církevního knížectví, které mělo rozsáhlý majetek také na slovinském

¹⁴ Rod Lambergů – kraňský šlechtický rod původně pravděpodobně z Korutan, odkud přišli nejprve na Goreňsko (Zasip) jako ministeriálové (dvorský či šlechtický úředník) Ortenburgů, na slovinském území je tento rod zaznamenán od začátku 14. století, ovšem významnějším se stal od století 15., v 16. století a vrcholu své moci dosáhli v 17. a 18. století; vedle mnoha vojáků, státníků a diplomatů u dvora, byla řada členů rodu Lambergů vysokými církevními hodnostáři (biskupové, dva kardinálové); z Kraňska se rod rozšířil po celém Rakousku : roku 1524 získali krajevou příslušnost ve Spodním, roku 1585 v Horním Rakousku a roku 1607 v Čechách; v Kraňsku vlastnili četné usedlosti a hrady, J. V. Valvasor o nich vydal dokonce zvláštní knihu *Topographia arcium Lambergianarum* (Bagenspergi, 1679) a ve svém vrcholném díle *Slava vojvodine Kranjske* vypočítává všechna jejich panství; Lambergové žili i v jiných krajích, jako např. v Feistritz bei Ilz ve Štýrsku, Amerangu v Bavorsku, Ottensteinu u Zwettlu ve Spodním Rakousku a jinde.

území. Z vnějšího pohledu velmi připomínal i tehdejší Lublaň. Mezi vrchem s opevněným hradem a řekou Salzbach se tísnilo město se svými ohromnými církevními stavbami a vysokými, úzkými měšťanskými domy.

Salzburg v 17. století

Měšťané ze Salzburgu obchodovali hlavně s Benátkami nebo se živili klasickými řemesly. Byli úspěšní, bohatli a prosperovali, přesto ale byli nuceni snášet velký útlak a vykořisťování ze strany církve, hlavně arcibiskupů. Roku 1519 zemřel jeden z nejvýznačnějších salzburských arcibiskupů Leonhard von Keutschach¹⁵, který se staral více o nákladné stavby a dvorní lesk než o kulturní a duchovní rozvoj své země. Také jeho nástupci Mathiasu Langovi, třebaže se hlásil k myšlenkám humanismu, se nepodařilo výrazně přispět k rozvoji vědy a kultury. Měl dostatek starostí se státními službami a povinnostmi, klidu mu nepřidávaly ani stále častější selské vzpoury.

To byl také jeden z důvodů, proč nebylo na začátku 16. století salzburské školství právě na nejvyšší úrovni. V hlavním městě se nacházely dvě starodávné školy. První byla při benediktýnském

¹⁵ Leonhard von Kreutschach (arc.1495-1519) – salzburský arcibiskup, za jehož působení a jehož významným přičiněním byli ze Salzburgu vyhnáni za velice krutých podmínek Židé, od té doby, až do 19. století byly do města vpuštěni pouze židovští cestující kupci

kláštere sv. Petra, druhá poté kapitulní¹⁶ škola sv. Ruperta. Škola sv. Ruperta neměla tehdy nejlepší pověst, kvalita výuky značně upadala. Kvalitnější vzdělání a vyhlášenější tedy byla škola svatopetrská. Proto je logické, že Primože poslali studovat právě tam. V první řadě byla určena budoucím mnichům, ale byla přístupná i jiným studentům. Dětila se proto na školu mladších bratří (schola juniorum fratrum) a vnější chlapeckou školu (schola puerorum exterior).

V první se vyučovala gramatika, dialektika a základy rétoriky. Ve druhé se studenti učili předměty trivía¹⁷ a latinu. Výuka začínala v létě v pět hodin ráno, v zimních měsících v šest. V době, kdy v Salzburgu studoval Trubar, byl vedoucím školy dr. Urban Braun. Ten své bývalé studenty později veřejně chválil, když říkal, že z jeho školy vyšlo jako z Trojského koně mnoho vzdělaných a zbožných mužů. Jakob Andreae¹⁸, životopisec Primože Trubara, zaznamenal, jak si studenti tenkrát zajišťovali základní živobytí.

¹⁶ Kapitula - sbor kněží při katolickém hlavním chrámu; sbor představených některé katolické řehole a jejich shromáždění

¹⁷ Trivium-tři základní vyučovací předměty středověké školy (čtení, psaní, počty); středověký typ střední školy se třemi předměty (gramatika, rétorika, dialektika)

¹⁸ Jakob Andreae (25.3.1528 Waiblingen – 7.1.1590 Tübingen), luteránský teolog, studoval v Tübingenu (na univerzitu se zapsal již ve svých třinácti letech!), poté působil jako kněz v Göppingenu a Tübingenu, od roku 1561 jako kancléř a profesor teologie na univerzitě v Tübingenu, usiloval o opětovné sjednocení rozhádaných skupin protestantů pod vlajkou pravověrné luteránské církve a významně se podílel na sjednání *Formula Concordiae* (Formule svornosti) roku 1577 a sepsání a vydání *Liber Concordiae* (Knihy svornosti) roku 1580, které se staly nejvýznamnějšími soubory luteránského učení

Jakob Andreae

I Primož za svých studentských let přežíval hlavně z milodarů. S dalšími chudými studenty obcházel domy ve městě a vybírali „partem“. „Partem“ byly nazýváni studenti, kteří zpívali přede dveřmi domů a prosili tak o almužnu či něco k jídlu. Toto slovo získalo postupně i obecný význam milodaru. Primož ovšem jistě nežil jen z toho, co si vyprosili s dalšími žáky před domy. Milodary získával pravidelně v klášteře, kde dobré zpěváky rádi podporovali. Andreae zdůrazňuje, že Primož byl dobrý zpěvák a diskantista¹⁹. „Partemští chlapani“ (partemsknaben) byli nazýváni chlapani z církevních pěveckých sborů. Ve svatopetrské škole v Salzburgu žáci, kteří byli výbornými zpěváky, dostávali za zpěv v kostele zdarma jídlo a přístřeší. Jak se dozvídáme ze školního řádu bylo těchto podporovaných žáků vždy deset v ročníku. Dostávali to, co zbylo po mniších, polévku a žitný chléb. Třikrát týdně jim dávali ještě krupkovou kaši a čočku na přilepšenou. O svátcích poté polévku s masem a dokonce i trochu vína. To byly milodary, z kterých čtrnáctiletý student musel v cizině přežít. Když se v Evropě objevily první zmínky o novém revolučním učení, studoval

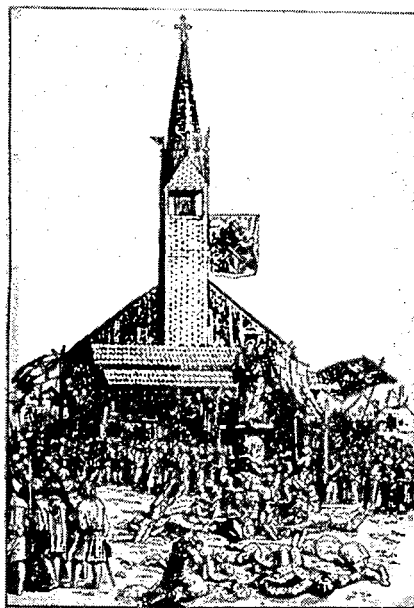
¹⁹ Diskant-nejvyšší ženský a dětský hlas, soprán

Trubar v Salzburgu právě latinu, němčinu, hudbu a poctivě zpíval v chlapeckém kostelním sboru. Již roku 1518 vystupoval ve městě kazatel Paulus Speratus²⁰, který hlásal a vyučoval Lutherovu nauku a získal si mnoho přívrženců. Arcibiskup Lang ho ale brzy ze Salzburgu vyhnal a na jeho místo přizval dr. Johanna Staupitze²¹. Staupitz byl jedním z Lutherových učitelů a jeho dobrým přítelem. Lang ho roku 1522 dosadil na místo opata kláštera sv. Petra, tedy v době, kdy tam Trubar pobýval. Nový opat se po dosazení do funkce zřekl Lutherova učení, ačkoliv nevystupoval proti novým tendencím nijak zostrá. Povoloval dokonce v klášteře čtení reformačních spisů, které všude nacházely kladnou odezvu. Lidé k nim byli díky katastrofálním poměrům v církvi více než nakloněni. O těchto poměrech se dozvídáme z prohlášení, které Lang vydal v březnu roku 1522. Píše v něm, jak duchovní v Salzburgu zanedbávají povinné modlení breviáře, nosí světská roucha a zbraně, oddávají se pití, zabývají se pohostinstvím, vydělávají peníze obchodem, vyžadují úplatu za udílení svátostí, mají u sebe ženy apod. Takové poměry tehdy Trubara jistě nijak neudivovaly či nešokovaly. Nebyly nijak rozdílné od zvyklostí doma ve Slovinsku, takže mu připadaly přirozené. Hluboko se mu pravděpodobně vryly do paměti výjevy spojené s osobou dr. Baltazara Hubmaiera. Tento učený teolog původem z Friedbergu,

²⁰ Paulus Speratus (13.12.1484 Rötlen – 12.8.1551 Marienwerder), teolog, katolický, posléze evangelický kněz, reformátor a autor kostelních chvalozpěvů, od roku 1503 studoval ve Freiburgu, Paříži a Vídni, získal trojí doktorát z filozofie, práva a teologie; byl knězem v Salzburgu, Dinkelsbühlu a Würzburgu, již tehdy hájil učení Martina Luthera a po kázání 12.1.1522 ve vídeňském Stephansdomu, ve kterém zaútočil na slib celibátu, byl jako kacír vídeňskou teologickou fakultou exkomunikován z církve; poté odešel na Moravu do Jihlavy, kde působil jako farář a kázal v reformátorském duchu, byl zajat olomouckým biskupem a odsouzen jako kacír ke smrti na hranici, po protestech mnoha přívrženců byl Speratus omilostněn a vypovězen ze země, roku 1523 prchl do Wittenbergu za Martinem Lutherem, zde přeložil mnohé Lutherovy latinské spisy do němčiny a vydal několik zpěvníků kostelních písní; od roku 1530 až do své smrti byl jedním z prvních luteránských biskupů v Prusku

²¹ Johann von Staupitz (1465 – 1524), teolog, který je znám především jako podporovatel a ochránce mladého Martina Luthera, v letech 1502 až 1512 byl profesorem a prvním děkanem teologické fakulty nově zřízené univerzity ve Wittenbergu, kde získal roku 1512 Martin Luther doktorát z teologie, od roku 1503 do roku 1520 byl generálním vikářem augustiniánského řádu, roku 1522 byl zvolen opatem kláštera sv. Petra v Salzburgu, jeho reformační úsilí naráželo na odpor řádu i papeže a v posledních letech svého života se jako opat raději úplně distancoval od luteránského hnutí

který se nachází nedaleko od Augsburgu, byl známým kazatelem v Regensburgu. Roku 1519 se právě tam měšťané vzbouřili proti židovským lichvářům a vyhnali je z města. Ve zběsilém zápalu zbořili také synagogu a na jejím místě postavili kapli „U krásné Marie“. Jejím kaplanem se stal právě Hubmaier, který se na vyhánění Židů výrazně podílel. Vášnivé nadšení, které zachvátilo měšťany a sedláky z okolí při bourání synagogy a následném stavění kaple, přerostlo v masové náboženské poutě. Sochu Marie na sloupu před kaplí prohlásili za zázračnou a lidé se jakoby očarováni nadpřirozenou silou přidávali k poutníkům. V noci v nočních košilích, přes den s nářadím, které měli právě v rukou, jak je dav poutníků zastihl. „Krásné Marii“ přinášeli štědré dary. Mezi jinými i obrovské svíce, které se daly zapálit jen za pomoci žebříků s minimálně 12 příčkami. Většina lidí si nenadálý zájem a vznik poutí nedokázala vysvětlit jinak, než že má Hubmaier nadpřirozené schopnosti.

Kaple U Krásné Marie

Říkalo se to o něm, ačkoliv on sám rázně vystupoval proti podvodům a zveličování tzv. zázraků. Trubar vídal neobyčejné poutníky

v Salzburgu poměrně často, ale tehdy ho jistě ještě ani nenapadlo, že tito nadšení, mnohdy až fanatičtí poutníci hledají novou cestu k Bohu, která by vedla jinudy, než příkázanými cestami zkažené církve. Primož měl dostatek starostí s učením, zpěvem a obstaráváním si každodenního chleba. Dva roky, které v Salzburgu strávil, rozhodně nebyly pro jeho další vzdělávání k zahození. Jistě se od ostatních žáků v něčem odlišoval, ať již to byly znalosti, zpěv či trpělivost a píle, s níž se věnoval studiu. Usuzujeme tak z faktu, že by jinak nebyl doporučen biskupovi Bonomovi, který právě hledal mladé kleriky - zpěváky do kapitulního pěveckého sboru v Terstu. Peter Bonomo z terstské patricijské rodiny začal svou kariéru po studiích v Bologni v kanceláři císaře Fridricha III. a stal se poté tajemníkem císaře Maxmiliána I.

Byl známým humanistou, vyhlášený hlubokým klasickým středověkým vzděláním, tvůrce latinských básní a členem několika humanistických společností. Např. členem společnosti Sodalitas literaria Danubiana, která byla na vrcholu pod vedením Konrada Celtisa mezi lety 1497 a 1508.

Petrus Episcopus Terstensis

Biskup Bonomo

Bonomo se stal duchovním po smrti své ženy (1488) a po úspěšné kariéře v církvi se roku 1523 přestěhoval nastálo zpět do svého

rodného města Terstu. Jelikož byl zvyklý na život u dvora, chtěl si i ve své domovině vytvořit co nejokázalejší rezidenci. Také proto bylo třeba najít kvalitní zpěváky do jeho církevního sboru. Primože si Bonomo všiml již v Salzburgu a vzájemný kontakt zprostředkoval pravděpodobně Mathias Lang. Bonomo a Lang se dobře znali ze služby u dvora císaře Maxmiliána a poté zůstali v kontaktu, což nám dokazuje dochovaná korespondence.

Nejpravděpodobněji přišel Primož do Terstu na začátku roku 1524. Od začátku byl zpěvákem v biskupově chlapeckém pěveckém sboru a jeho služebníkem. Bonomo byl tehdy nejen jeho pán, ale hlavně výborný učitel. Pro mladého Primože bylo velké štěstí, že získal tak dobrého vychovatele a dobrodince. V Terstu se mu dařilo jako nikdy před tím. Z dob Trubarových studií byl Bonomo první, na koho vzpomínal později s vděčností a úctou. V Terstu se Primož naučil mnohému. Především se zlepšila jeho znalost italštiny, s kterou se jistě setkal již dříve. V Rijece se s ní často setkával, ale jeho tvrzení, že se italsky naučil až v Terstu nás utvrzuje v tom, že v Rijece nechodil do místní italské školy, ale pohyboval se mezi Chorvaty. V Bonomově škole se dále zdokonalil v latině, jejíž znalost byla tehdy pro vyšší vzdělání nutností. Ke čtení mu Bonomo vybral Vergilia, který sloužil od středověku stále pro vyučování latiny a u čtenářů byl velmi oblíben. Podával žákům také výklad moderního díla Erasma Rotterdamského, Parafráze Písma svatého, které vycházelo v letech 1517 až 1523.

Erasmus Rotterdamský

Zajímavý a výjimečný je Bonomův vztah k živým jazykům a svým mladým studentům vykládal Vergilia a Erasma nejen v italštině a němčině, ale také ve slovinštině. Je to o to překvapivější, protože slovinština do té doby neměla knižní podobu a Ital Bonomo se jí naučil jen od prostých lidí v Terstu a na svých panstvích ve Slovinsku. Možná již tehdy si Trubar začal dělat poznámky ve svém rodném jazyce a pokoušel se zapsat slovinská slova cizím písmem. Čtením Erasmových Parafrází se biskup snažil své kleriky připravit na jejich budoucí povolání. Parafráze obsahovaly Nový zákon bez Apokalypsy a odlehčenou formou vykládaly obsah Písma svatého pro jeho snazší porozumění. To není ovšem vše, v Parafrázích se také jasně objevují reformační tendence, jsou přípravným dílem reformačního hnutí. Význačný a v celém světě oslavovaný humanista Erasmus Rotterdamský v tomto i v dalších dílech ukázal, že se odklání od celé středověké teologie, která padělala a pokřivila původní křesťanské učení. Došel k přesvědčení, že je třeba se vrátit k prvotní prostotě a opustit farizejství a formalismus, které přinesla scholastika. Proto mu všechny ceremonie, jako požehnání, procesí, boží poutě, blahoslavení světců, obrazů a relikvií, připadaly zbytečné. Stejně tak i svátky, posty, breviář, mnišství a podobné atributy. Naopak zdůrazňoval potřebu opravdové vnitřní zbožnosti. Kritiku církevních institucí uměl vyjádřit jakoby

mimočodem, probouzel tak pochyby o věcech, které do té doby platily za svaté a nedotknutelné. V Parafrázích se objevují i jiné názory, které mohly ovlivnit mladého Trubara. Určitě to byla revoluční myšlenka, že by mělo být Písmo svaté přístupné všem lidem a požadavek, že je nutné ho přeložit do živých národních jazyků.

V předmluvě k Parafrázím dodává, že evangelisté se také nerozpakovali napsat Kristova slova v řečtině, ačkoliv on sám je vyřkl v aramejštině. Píše zde také, že mu připadá až směšné, když nevdělaní lidé a prosté ženy papouškují své žalmy a modlitby k Pánu v latině, ač sami nerozumí tomu co říkají.²²

Erasmovy Parafráze tedy, stejně tak jako jeho další spisy, skutečně připravovaly cestu budoucí náboženské revoluci, která přišla v podobě reformačního hnutí. Jelikož Bonomo sáhl právě k nim a učil z nich dokonce své kleriky, je jasně vidět, že s reformou sympatizoval. Z Erasmových spisů získal mladý Trubar základy pro celou svojí reformační činnost a v roce 1548 v Německu vstoupil do organizované luteránské církve. Do té doby se jeho reformátorské nadšení pohybovalo ve značně omezeném prostoru. Snažil se jen, aby v rámci římské církve odstranil její chyby a zlozvyky. Díky Parafrázím pocítil také touhu přiblížit Písmo svaté svým krajanům, tedy jeho přeložení do slovinštiny. Toto přání v něm podnítil a podporoval ho v jeho uskutečnění i Trubarův skvělý učitel, který věděl, jak dát Erasmovým myšlenkám ten správný směr a zdůraznit to nejpodstatnější.

V Terstu se Trubar také dostával k informacím o postupu a úspěších reformace v Německu. Tam se, poté co Luther veřejně spálil papežovu bulu a tím se zřekl papežství jako boží instituce, nové náboženské hnutí rychle šířilo. Zasáhlo především sedláky, měšťany a nižší šlechtu, protože právě pro ně bylo nové učení velmi lákavé.

²² Primož Trubar-str.25-nemusí být

Nejradikálnější byl selsko-plebejský směr reforem, umírněnější pak měšťansko-šlechtický směr. Když němečtí sedláci, opírajíce se o učení o evangelní svobodě, požadovali společenskou rovnost všech lidí a povstali roku 1525 ve veliké vzpouře, vystoupil Luther, v té době již chránělec velmožů, proti nim a přivedl reformační hnutí pod záštitu knížat.

Také v Kraňsku to roku 1525 mezi sedláky vřelo. Povstání se připravovalo i na Goreňsku. Knižecí vojska se ovšem dala rychle dohromady, rychleji než při tureckých nájezdech a obsadila lublaňský hrad a Kranj. Sedláci tedy museli myšlenku na otevřený konflikt opustit a poddat se svému osudu.

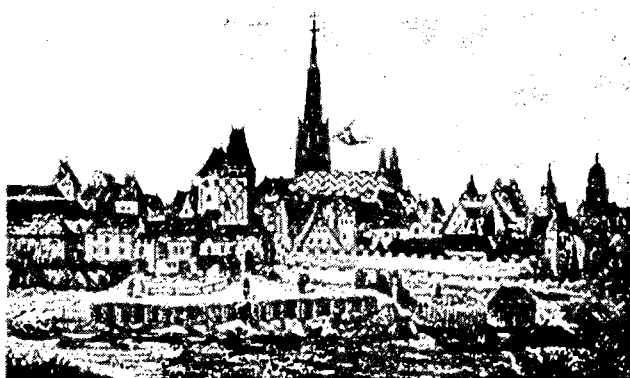
Trubar nenacházel informace o nových reformách jen v Bonomově škole, ale také vně biskupova paláce. Terst se přiklonil k novému náboženství dříve než ostatní města na slovinském území. Již rok před Trubarovým příchodem do Terstu se zde objevovala luteránská díla. Dostávala se sem s obchodníky z Německa nebo je přiváželi z blízkých Benátek, kde překládali a znovu vydávali četné německé náboženské spisy. Proto bylo 16. srpna roku 1523 na základě Ferdinandova ediktu veřejně vyhlášeno před městskou radou, že je nutné odevzdat každou knihu „kterou sepsal mnich Martin Luther z řádu svatého Augustina nebo některý z jeho žáků či přívrženců“.²³ Toto prohlášení nemělo očividně náležitý ohlas, protože museli po dvou letech znovu vyhlásit, že se takové knihy nesmějí prodávat. Měšťanům dokonce zakázali se o Lutherovi bavit a lidem, kteří vlastnili heretické knihy bylo nařízeno, že je musí vydat vrchnosti. Luteránství bylo příčinou rozporů mezi duchovními, městskými radními a částečně i šlechtici, proto mělo vydávání takových nařízení své jasné důvody.

²³ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

Úspěchy reformačního hnutí byly přesto možné jen proto, že mu biskup nebránil nebo s ním dokonce sympatizoval. Bonomo byl vzdělaný, moudrý a čestný muž, který viděl a těžce nesl postupný propad dříve slavné církve. Snažil se proto reformy lehce urychlovat. Nešel však do úplných extrémů reformačního hnutí, jelikož jako mnozí jiní humanisté věřil, že půjde jen o reformy v rámci tradiční církevní organizace.

Tak se také Primož Trubar pod vlivem svého učitele a terstského prostředí přidružil k těm, kteří se nadchli myšlenkou obrody církve, odstraněním nepravostí v ní a obnovení pravé, čisté evangelní víry. Takové, o jaké se píše v Písmu svatém. Bonomo měl Trubara velmi rád a když zjistil, že svého žáka po třech a půl letech naučil již vše co mohl, chtěl mu umožnit rozšířit vzdělání v některém z větších školských center. Uvažoval možná dokonce i o univerzitě, z toho ale nakonec sešlo. Přestože Bonomo sám studoval v Bologni, neposlal Trubara do Itálie, ale do Vídně. Při tomto rozhodnutí nemohla hrát roli Primožova znalost jazyků, protože uměl stejně dobře německy jako italsky. Rozhodující jistě byly kontakty, které měl tento rakouský či lépe řečeno císařsky orientovaný biskup ve Vídni. Prostředky ke studiu v rakouském hlavním městě Trubarovi biskup zajistil tak, že mu roku 1527 dal farnost Loka u Radeč, a to i když nebyl ještě vysvěcen na kněze. To ovšem nebylo v té době nic neobvyklého. Mladý klerik přenechal farnost zástupci (vikáři) a získával z ní jen část příjmu. Příjmy, které farnost sv. Heleny v Loce poskytovala faráři nebyly zvláště veliké, přestože byla poměrně rozsáhlá. Peněžní hodnota všech vybraných poplatků a pronájmů čítala podle záznamů, které se nám dochovaly z roku 1544 a zhotovil je Trubarův nástupce v Loce Urban Strela, téměř 40 zlatých. Z této částky připadala polovina vikáři a Trubarovi tak zbylo právě tolik, aby mohl ve Vídni na studiích přežít.

Do Vídně odešel pravděpodobně na podzim roku 1527. Na cestu ho vypravil a pomohl mu na ní biskup Bonomo, který ve Vídni sám strávil několik let. Ačkoliv se mladý klerik nezapsal na univerzitu, poctivě a pilně se vzdělával. Nejpravděpodobněji si doplňoval znalosti v měšťanské škole u sv. Štěpána. Zde vychovávali duchovní a světský dorost, ale byly tu i přípravné kurzy pro studium na univerzitě.

Vídeň v 17. století

Nižší kurz, který trval tři roky, byl určen začátečníkům a vyučovali v něm učitelé ze středního stupně školství. Vyšší kurz měl téměř charakter vysoké školy, přednášeli v něm rektor a tři magistři z artistické fakulty. Ze sedmi svobodných umění vyučovali na nižším stupni gramatiku, rétoriku a dialektiku, tedy předměty tzv. *trivia*. Na vyšším stupni přednášeli pokročilou dialektiku a předměty *kvadrivia*, tj. aritmetiku, geometrii, astronomii a hudbu. Velmi vážené bylo také vyučování církevního zpěvu, znalosti církevních svátků a jejich řazení v kalendáři a v neposlední řadě znalost biblické dějeprovky. Škola přijímala děti, chlapce i odrostlejší studenty. Trubar nastoupil jistě rovnou do vyššího stupně školy. V té době byl rektorem Georg Ratzenberger, doktor medicíny, císařský fyzik, astronom a filozof. Studium ve Vídni, svým charakterem univerzitní, rozšířilo devatenáctiletému Primožovi obzory. Také

prostředí, v kterém se pohyboval, ho určitým způsobem ovlivňovalo. Vídeň byla největším městem, které do té doby poznal. Události ve světě se tu rychle odrážely a obyvatelé Vídně nebyli rozhodně odmítaví vůči novotám. Právě zde byla exkomunikační bula proti Lutherovi v roce 1520 vyhlášena a přijata až po dlouhém odporu. Přesto již roku 1522 Lutherův stoupenec dr. Paulus Speratus kázal u sv. Štěpána proti mnišskému slibu. Ferdinandův první edikt proti reformaci z roku 1523 sice zakazoval novověrské spisy, ve skutečnosti ale jen zvýšil pro lid jejich přitažlivost. V následujícím roce vážený měšťan Gaspar Tauber skončil kvůli kacířství na hranici. Přesto ani Ferdinandův všeobecný mandát proti veškerému kacířskému náboženství z roku 1527 neměl větší úspěch. Roku 1528, tedy v době, kdy Primož studoval ve Vídni, získali stoupeni reformace nebývalou moc a vyhrožovali městské radě, že pokud se za ně nepostaví, tak si tak posvítí na biskupa, že to uvidí až v Bratislavě a vídeňském Novém městě. Městská rada se obávala, že by luteráni mohli zapálit biskupství, proto ihned zorganizovali bezpečnostní stráž sta mužů. Vznik této stráže, jejíž počet ještě zvýšili ozbrojení měšťané, a která byla v pohotovosti několik měsíců, musel i mladého Trubara upozornit na to, jak získává nové náboženství stále více stoupenců, kteří jsou rozhodnutí si vybojovat náboženskou svobodu. Ještě více mu v mysli zůstaly hrozivé události, kterých byl sám svědkem. 10. března roku 1528 postavili na hranici a upálili Baltazara Hubmaiera. Tento vytrvalý a bojovný muž, poté co opustil Regensburg a kapli „U krásné Marie“, odešel jako kazatel do Waldshutu. Pod vlivem Švýcarů, hlavně Ulricha Zwingliho, přivedl toto habsburské městečko přes odpor rakouských úřadů pod křídla reformace. Roku 1525 se přidal k Tomáši Münzerovi, vůdci selského revolučního hnutí v jihozápadním Německu. Dal se k hnutí novokřtěnců a postavil se na stranu povstaleckých sedláků. Po porážce selských

vojsk se mu podařilo utéct do Zürichu a poté do Mikulova. Na Moravě nezahálel, ale šířil pomocí tisku svou víru. Rakouská vláda měla velký zájem na tom, aby dostala do rukou svého starého protivníka z waldshutské doby a ústřední osobnost novokřtěnského hnutí. Žádali o jeho vydání a v červenci roku 1527 ho i s jeho ženou převezli do Vídně a zavřeli do hradu Greizenstein. Dlouho byl vyslýchán, mučen a nakonec, když se stále nechtěl vzdát svého učení, upálen na hranici. Jeho ženu, která celou dobu stála věrně při něm a ve všem ho podporovala, shodili o tři dny později z mostu do Dunaje s kamenem uvázaným kolem krku.

Trubar poprvé poznal, že člověk za svoje přesvědčení může trpět, dokonce položit i život.

Primož pravděpodobně plánoval zůstat ve Vídni dokud nedokončí školu u sv. Štěpána, ale okolnosti ho donutily Vídeň opustit dříve. Musel přerušit studium a odejít z rakouského hlavního města po uplynutí necelých dvou let, protože se od východu blížila turecká vojska. Mohutná turecká armáda, která se zjara roku 1529 pod vedením sultána Sulejmana vydala na pochod z Cařihradu, se již na podzim téhož roku objevila před Vídní. Město začali opevňovat rok před tím. Přesto nastal před blížícím se nebezpečím, kdy jedni utíkali, druzí se snažili opevňovat hradby a připravovat k boji, ve městě pravý zmatek. Kvůli tomu zavřeli i školy. Trubar, který již doma slýchal děsivé zvěsti o Turcích, raději v pravý čas odešel. Vydal se na cestu do Terstu ke svému dobrodinci biskupovi Bonomovi.

Do Terstu ale nijak nespěchal, protože se vrátil na čas domů do Raščice. Shledání s rodným krajem nebylo příliš radostné.

Předchozího roku tu řádili Turci, spálili kostel i všech 13 domů a pobili mnoho obyvatel. Zdá se, že Primož nenalezl mezi živými ani svého otce. Je velmi pravděpodobné, že se stal obětí tureckých zabijáků. O jeho smrti nemáme dochovány přesnější zprávy. Plný

trpkých vzpomínek z Raščice přijel Trubar do Terstu. Bonomo tehdy usoudil, že je dvaadvacetiletý mladík již dostatečně vzdělaný a zralý pro duchovní a pastýřské působení. Proto ho roku 1530 vysvětil na kněze.

Trubarova studia trvala deset let. Po ne právě šťastném začátku v Rijece získal v salzburských školních lavicích kvalitní základní vzdělání, které bylo platné na většině tehdejších škol. Méně klasicky „školní“ byly následující čtyři roky, které strávil v Bonomově opatrovnictví, jež bylo vyplněno více životním a praktickým vzděláváním. Nemnoho teoretického učení v Terstu si poté náležitě vynahradil studiem ve Vídni. Díky tomu jeho nejednotné a přerušované vzdělávání přece jen nebylo tak nesystematické, jak by se na první pohled mohlo zdát. Znalosti, které takto získal přesahovaly běžnou úroveň znalostí řadových kněží, jistě pak těch „mladých slovinských duchovních, kteří příliš brzy vyletěli ze školy“.²⁴

V té době z tisíce duchovních stěží jeden studoval vysokou školu. Ani Trubar nebyl na univerzitě, získal ale naštěstí v mládí dosti kvalitní a pevné základy, které mohl dále sám rozvíjet samostudiem z učených knih a rozšiřovat si tak vlastní obzory. Pomáhala mu v tom výrazně jeho znalost jazyků. Kromě mateřštiny uměl ještě latinsky, německy a italsky. O svých znalostech se později sám vyjádřil, označil je za nedostatečné a ne zrovna veliké. Dokázal tím ale jen zdravou sebekritičnost člověka, který soudí věci tím přísněji, čím více toho o nich ví. Co se týče dalších jazyků, jejichž znalost vypovídala o vyšším vzdělání tehdejších teologů, tedy hebrejštiny a řečtiny, o nich se sám Trubar vyjádřil takto : „Neumím žádné hebrejské písmeno, řecky neumím správně číst.“ Z toho můžeme usuzovat, že se o řečtinu sice zajímal, ale v jejím studiu nedošel

²⁴ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

právě daleko. Tyto údaje nám nejlépe dokazují, že opravdu univerzitu nenavštěvoval. Kromě těchto jazyků ovládal Trubar, tak jako mnoho Slovinců, ještě chorvatštinu. Sám říká, že je slovinština skoro stejná jako chorvatština a jinde zase, že jí Kraňci a Slovinci „za silo“ (jakž takž) rozumí, ale mnohem lépe než češtině, polštině či lužičtině.²⁵

Mimo jazyků se Trubar v mládí učil i některé obchodnické předměty, jako účetnictví nebo sepisování smluv. Zvláště pak tomu, co potřeboval pro své budoucí povolání, výklad Písma svatého, hlavně Nového zákona, církevního řečnictví a zpěvu. Přes veškeré znalosti a zájem o mnoho oborů ho nemůžeme nazývat humanistou. Nebyl zvláště zaujat antikou a nebyla v něm ani špetka z klasického učenice. Měl pravou sedláckou praktickou povahu bez zvláštního smyslu pro vysoké humanistické ideály či pro učené teologické puntičkářství. Když se domníval, že dosáhl dostatečného stupně vzdělání pro duchovní povolání, netoužil po dalším studiu, i když mu v tom nic nebránilo. Za dob svých studií měl Trubar mnoho příležitostí aby viděl, jak se bortí pilíře římské církve, a jak všude povstávají hlasatelé reformace. Stále více se přikláněl na stranu těch, kteří hájili reformy s myšlenkou, že římská církev půjde ještě ozdravit. Jeho názory na reformu byly v podstatě stejné jako Bonomovy, byl jen optimističtější a radikálnější než starý biskup. Avšak všechno získané vzdělání a pokrokové názory by neměly správnou hodnotu, pokud by v něm nebylo pravého nadšení pro práci, kterou si vybral. Proto se nemohl dočkat, aby vyzkoušel své mladické schopnosti mezi lidmi a pokusil se je vyvést ze tmy neznalosti a pověrčivosti.

²⁵ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

První vystoupení Primože Trubara jako kazatele

Novopečený kněz tedy mohl konečně odejít do Loky i se svým nadšením a zápalem pro povolání a začít zde vykonávat pastýřskou činnost. Na svou faru, kterou mu do té doby spravoval vikář Jernej Rugelj, ovšem neodjel. Bonomo tehdy potřeboval spolehlivého zástupce v Lašku blízko města Zidani most. Vychoval slovinského mladíka právě proto, aby mu mohl bez obav svěřit jakoukoliv ze svých prebend na slovinském území a jistě byl rád, že měl tak šťastnou ruku při výběru svých žáků a vybral si právě mladého Raščičana. Trubar samozřejmě rád vyhověl svému dobrodinci, faru v Loce přenechal ještě zástupci a sám se stal vikářem v Lašku.

Na německém území mezitím reformace slavila velké úspěchy a stále více měla charakter otevřeného konfliktu feudálních knížat proti císaři a mířila se vší rozhodností a přesvědčením k jejich osamostatnění. Přívržence nového náboženského směru začali nazývat protestanti, protože roku 1529 protestovali na státním shromáždění v Speiru proti závěrům tohoto sněmu týkajících se církevních reforem.

Příštího roku, když se Trubar právě vypravoval na cestu do Laška, sepsal Melancton obšírné vyznání víry, které následně stvrdil i Martin Luther, a které ostře zdůraznilo rozdíly mezi starým a novým náboženstvím. Podepsali ho protestantští zemští stavové a předložili ho císaři na státním sněmu v Augsburku. Císař ho samozřejmě zamítl, tisklo se ale a šířilo v početných německých a latinských vydáních. Augsburské vyznání víry s jasně definovaným učením se stalo základem a symbolem protestantského hnutí. Přijali ho také v cizích zemích, hlavně severských. Na augsburském státním sněmu byli i zástupci

z Kraňska, biskup Krištof Ravbar, Jurič Turjaški a Žiga Višnjegorski.

Ještě krátce před tím, než němečtí protestanti v Augsburgu jasně deklarovali své učení, se dají nalézt počátky reformace ve Slovinsku. Zde se nové hnutí do té doby projevovalo pouze neorganizovanou formou odporu proti některým zřízením římské církve. Reformační myšlenky nacházely na slovinském území příhodné podmínky pro svůj rozvoj ze stejných důvodů jako jinde po Evropě. Jejich rychlejší postup omezovaly nepříznivé poměry v Rakousku a určitá izolovanost slovinských zemí. Na druhou stranu ho podporovaly bídné podmínky, ve kterých bylo slovinské obyvatelstvo nuceno žít. Obnovou čistého evangelia a odstraněním zkažených mravů v církvi lidé doufali i v odvrácení božího hněvu, který se na ně snášel prostřednictvím morových epidemií a živelných pohrom, zvláště pak při nájezdech krvelačných Turků, jejich nezadržitelném postupu a vítězstvích.

Je pochopitelné, že se reformační hesla na tehdejším slovinském území poprvé objevila již roku 1523 právě v Terstu, který byl ze všech slovinských měst nejrozvinutější a nejvíce v centru dění. Za počátek reformace v Lublani se uvádí rok 1527 vzhledem k tomu, že tohoto roku přišlo do Kraňska 160 výtisků patentu, který nechal vydat v Budapešti král Ferdinand. Patent byl namířen proti luteránům i novokřtěncům a vyznačoval se nadmíru přísnými sankcemi za porušování jeho nařízení.

Uvádím část z jeho obsahu :

„ Kdo bude vyučovat v rozporu s dvanácti články křesťanské víry a sedmi svátostmi a tím se ukáže jako kacíř, ten bude trestán podle velikosti přestupku na těle či životě. Kacíři, kteří popírají Kristovo božství či lidství, káží a píší proti jeho narození,

utrpení, zmrtvýchvstání a nanebevstoupení, necht' jsou trestání ohněm; posmívání se světcům a jejich zázrakům trestá se vězením a vyhnanstvím, kdo by pak sloužil večeři Páně kacířským způsobem, ten bude jako kacíř trestán na těle i majetku a domy, v kterých by to bylo prováděno, budou zabaveny a zbořeny; kdo by uděloval svátosti a nebyl před tím vysvěcen na kněze, ten bude rozhodnutím soudu souzen ohněm, mečem či vodou; vězení či vyhnanství necht' postihne všechny, kteří nechodí alespoň jednou ročně ke zpovědi; kdo neuznává moc přímlov za bídné duše, kdo šíří kacířské učení o křesťanské svobodě, že jsou všechny věci společné, a že žádný křesťan nesmí být u moci, ten bude souzen mečem atd."

Patent byl samozřejmě platný pro všechny země pod Ferdinandovou vládou, nejen pro Kraňsko. Přes vysoké tresty vyměřené všem, kteří by se chtěli patentu protivit, nezaznamenal většího úspěchu a rozhodně nezastavil postupující reformační myšlenky.

Obyvatelé Kraňska se i po jeho vyhlášení stavěli proti duchovním a odmítali jim platit desátek. Proto byl na prosbu akvilejského patriarchy vydán pro slovinské kraje již následujícího roku nový mandát, který hrozil tělesnými a peněžitými tresty těm, kteří duchovním desátek neplatí nebo šíří nekatolické učení.

Pro Lublaň nacházíme důvěryhodný údaj o postupu novověrců, když z krajevých záznamů vidíme, že se roku 1529 stal Matija Klombner písařem zemských stavů a také vůdčí osobností luteránské skupiny. Podstatné bylo, že její členové byli sami měšťané.

Jaká byla situace ve Štýrsku nám dokládá zpráva o církevní inspekci z roku 1528. Poměry, které tam komise zjistila, nebyly rozhodně podle předpisů římské církve. Např. v Mariboru chodilo do kostela jen málo lidí a inspekce našla mnoho luteránských knih, které ihned spálila. V Celje kázal kaplan zrovna tak nešťastně, že mu

komise na rok zakázala kázat a konat zpověď. Silně se luteránství rozšířilo v Šalešském údolí, kde se nacházelo dosti hradů a zámků, jejichž vlastníci se povětšinou přikláněli k novému náboženskému přesvědčení. Ve Velenju hradní pán přesvědčoval lid, ať nedává církvi dary a neplatí desátek. Také soudce v Šoštanji dal veřejně vyhlásit, aby lidé nenosili dary do kostela. V Slovenjem Gradci byl již před inspekcí odstraněn kazatel Janez Haas (Zajc, česky Zajíc), který kázal po špitálech i po jednotlivých staveních a uděloval přijímání pod obojí způsobou. Zajce chytili, odvedli do Gradce, kde byl nakonec odsouzen a oběšen. Tato událost zůstala lidem ve vzpomínkách po dlouhou dobu, také Trubar se o ní později zmiňuje. Dokládá dokonce, že se tehdy říkalo, že by byli lépe udělali, kdyby oběsili krále Ferdinanda a ne Zajce.

Nové reformační přesvědčení nebylo ovšem přijato u všech vrstev obyvatelstva stejným způsobem a Slovinsko nebylo výjimkou. Zemský kníže, vyšší duchovenstvo a malá část šlechty zůstali věrní římské církvi také proto, že to vyžadovaly poměry v habsburských zemích. Zemský kníže měl v římské církvi a papeži mocnou oporu v boji proti krajové šlechtě za upevnění centralizované moci.

K novému náboženskému hnutí se přidalo výše postavené měšťanstvo, velká část měšťanů organizovaných v ceších, většina vyšší i nižší šlechty a část nižšího duchovenstva. Nepochopitelný a do té doby nevidaný svazek měšťanů se šlechtou se dá vysvětlit jen společným bojem obou stavů proti zemskému knížeti. Slovinské měšťanstvo bylo značně pozadu oproti měšťanům v okolních zemích a setrvalo ještě stále ve feudálním světě a smýšlení. Zavrhovalo nové způsoby výroby, vznik tiskáren a manufaktur. Svádělo také stálý boj s cizím, mnohem silnějším kapitálem, který podporoval zemský kníže. Navíc se snažilo zabezpečit proti revolučním tendencím slovinských sedláků. Přesto

byli měšťané mezi prvními, kteří přijali reformaci, zatímco šlechta se z počátku držela stranou.

Trubar vzpomínal na jedno ze selských povstání z roku 1525, které se zrodilo z reformačních myšlenek a objevilo se tehdy i na Goreňsku. Šlechta se také obávala ztráty svého vlivu na církevní hodnostáře, který získala na konci středověku vznikem beneficií, zakládáním farností a kaplanství. Teprve když poznali výhody, které jim nové náboženské učení nabízelo, jako např. možnost sekularizace (vyvlastnění) církevního majetku, zvláště pak nárůst politické a hospodářské moci prostřednictvím odporu proti centralistickým požadavkům zemského knížete, tak teprve tehdy reformaci přijali a díky oportunistu slabého měšťanstva se dokázali postavit do jejího čela a získat kontrolu nad ní do svých rukou. Měšťané i šlechta se tehdy oficiálně včlenili do luteránské církve.

Zástupy sedláků a dalších plebejců chápaly reformaci jiným způsobem. Většinou se nepřidaly k úředně založené luteránské církvi, především od doby, kdy se v jejím čele objevili jejich utiskovatelé, feudálové a šlechtici. Volily raději formy různých odštěpení od hlavního reformačního proudu, nejčastěji se uchýlovaly k novokřtěncům. Tuto sektu v rámci reformace založil Tomáš Múnzer, který působil a šířil své učení ve středním Německu a Švábsku. Opíraje se o učení o evangelijní rovnosti, novokřtěnci požadovali společenskou rovnost všech lidí, tedy zrušení šlechtických výsad a osvobození poddaných. Zavrhovali křest dětí a křtili znovu dospělé. Tvrdili, že je dovoleno pokřtít člověka až tehdy, pokud je schopen o své víře vypovídat. Chtěli uspořádat církev podle stavu, v jakém se nacházela v době apoštolů. Oproti Lutherovi požadovali také pravou víru dokládat dobrými skutky. Církevní přijímání pro ně byla pouze vzpomínka na Kristovo utrpení. Odmítali jakoukoliv moc a kázali, aby byli křesťané nemajetní, vše bylo ve společném vlastnictví.

Münzerovo učení se rozšířilo také ve Švýcarsku, ačkoliv tam bylo poměrně brzy potlačeno. V Německu zasadili novověrcům těžkou ránu vítězstvím nad povstaleckými sedláky a zabitím Tomáše Münzera. Přesto se toto hnutí i poté mocně šířilo, hlavně v severních rakouských zemích, protože našlo zapáleného propagátora v Hubmaierovi. Novokřtěnce tehdy stíhali a odsuzovali jak katolíci, tak luteráni i zwingliáni. Úřady je po dopadení přísně trestaly. Zpočátku smrtí, později doživotním vězením a mnozí byli posláni na galeje. Klidné útočiště našli pouze v Mikulově na Moravě. Tam si uspořádali život podle svých náboženských zásad, které se postupně mírnily a tak se zde mohli udržet až do poloviny 17. století. Ve Slovinsku mnoho zpráv o novokřtěncích nenalzáme, proto se zdá, že zde jejich hnutí nebylo zvláště rozšířeno. Trubar se později zmiňuje, že se nejprve sice rozmohlo, ale brzy ustoupilo, když začali kázat čisté evangelium. Sám nebyl novokřtěncům příliš nakloněn, jak můžeme vidět i z tohoto výroku.

Když přišel mladý vikář do Laška, nenašel tam takové poměry, jaké popisovala vizitační komise v jiných štajerských obcích dva roky před tím. Komise totiž tehdy udělila místnímu vikáři Gregorovi Zupanovi, Trubarovu předchůdci a kaplanům Galovi Bohoričovi, Janžovi Wettenschiechovi, Blažovi Gumperlovi, Lenartovi Pernikovi, Volkovi Funderspergerovi, Janžovi a Jakobovi Presingovi osvědčení, že „nekáží ve víře žádné bludy“. Trubar se svými novými a pokrokovými názory neměl mezi lidmi právě lehké postavení. Místní obyvatelé byli stále ještě pod vlivem starých zvyků a názorů, ve kterých byli po dlouhou dobu vychováni.

Farnost Laško byla v 16. století velmi rozsáhlá. Rozkládala se na obou březích Savinje a kromě farního kostela sv. Martina v samotném Lašku měla ještě 14 dalších filiálních kostelů. Díky tomu byly i

příjmy daleko větší než v Loce, ročně více než 10krát tolik, než kolik by Trubar mohl vydělat ve farnosti Loka. Laško spadalo pod akvilejského patriarchu, faráře ovšem jmenoval císař. Petr Bonomo, který získal Laško zároveň s terstskou farností, tu měl stále vikáře a sám navštěvoval svou faru jen zřídka. Proto je pochopitelné, že zde chtěl mít spolehlivého a schopného zástupce, kterého našel právě v osobě Primože Trubara. Ten převzal lašskou faru z vděčnosti k Bonomovi a jistě ho lákal i větší výdělek. Naštěstí mohl občas zavítat také na svou faru v Loce, která nebyla od Laška příliš daleko.

Trubar tehdy poprvé samostatně vystoupil před lidmi a začal je formovat a vyučovat ve svých kázáních. Jeho učení bylo jiné než to, na které byli místní lidé zvyklí. V té době samozřejmě ještě nešířil mezi obyvateli luteránskou víru, jen ty nauky, které si osvojil v Bonomově škole a čtením Erasmových knih. Šlo především o princip, že je třeba učit lid pravdě v evangeliu a kritický pohled na některé vnější rituály římské církve, jako bylo uctívání světců, poutě a stavby poutních kostelů. Uctívání světců, které se v římské církvi tehdy zvrhlo téměř v modloslužebnictví, muselo mladého střízlivě a racionálně myslícího duchovního zvláště zasáhnout.

Kázal proti stavbám kaplí a kostelů, které lidem údajně světcí ve snech prikázali postavit. Pokud tak neučinili, očekával pověřčivý lid mor, zabíjení, kroupy, které ničily úrodu nebo jiné katastrofy. Prostý lid těmto bludům věřil a nechal se snadno ovlivňovat. Přesto ho Trubarova kázání začala pomalu ovlivňovat a přivádět na jinou cestu.

Trubar o Slovincích :

„ Je to dobrý, čestný, oddaný, pravdymilovný, pokorný, pohostinný a milý lid, který se přívětivě a hezky chová ke všem cizincům a ke všem ostatním. Avšak příliš a silně je pověřčivý, proto kraňský a slovinský dobrosrdečný lid chce všechny své záležitosti řešit u Boha, Panny Marie a světců jen častým čtením, posloucháním a konáním mší, bylinkami, dary, květinovými věnci, ohněm, zapalováním svící, procesími, svěcenou vodou, solí, palmovými ratolestmi, vykuřováním a kropením, dalekými poutěmi a stavěním nových kostelů. Tím chce také zabránit všem neštěstím, všem božím trestům, všemožným nemocem, drahotě, armádě a bouři, vyhnat ďábla z mraků, z pole, ze dvora, od dobytka, z domu a z postele, a tak dosáhnout dobré sklizně, hodně obilí, vína, dobytka, klid od Turků a dlouhý život. Dokonce zesnulým chce pomáhat z očistce do nebe, aby dosáhli věčné spásy. A když někdo v domě onemocní, dá nemocný nebo někdo jiný na místo něho např. otec či matka slib, že přinese a daruje veliký dar Panně Marii nebo nějakému jinému světci v tom či onom kostele, ať již je to dobytek, vůl, tele, ovce, několik liber vosku nebo určitý obnos peněz a nejlepší šaty nemocného či odejde na dalekou pouť. Proto se až příliš často konají poutě do Říma, Lorety, do Öttingu a Sankt Wolfgangu v Bavorsku a pravidelně každých sedm let do Cách v dolním Německu. Postavili a ještě staví, kromě svých farních kostelů skoro na všech statcích, kopcích a hezkých planinách, v lesích a hájích velké kostely, občas dva dohromady, takže je v mnohých farnostech postaveno 24 i více vedlejších kostelů a kaplí a každý den se ještě staví. A tolikeré pohanské a zbytečné stavění konají jen na rady a nařízení lehkomyšlných, bláznivých a nečestných lidí, kteří jim totiž tvrdí a říkají, že se jim ve snech, ve spaní či vůbec v noci zjevila Panna Marie nebo nějaký jiný světec či světice. Někteří se ve dne zhroutí mezi lidmi, jako by měli padoucnici a po dlouhém třasu a dusotu začnou vyprávět, že je Panna Marie nebo nějaký jiný světec či světice do tohoto stavu uvedla, hovořila s nimi a ukázala, nechť se nyní na tom, jindy na onom kopci, v údolí či lese postaví kostel, ať tam chodí s kříží, nosí dary, konají mše a poutě; když by to neudělali, tak tehdy Marie, světec či světice, kteří se zjevili, zničí krupobitím všechno obilí na poli a vinohrady a pošle smrt na lidi a dobytek, vyhladí vše do třetího pokolení“ .²⁶

²⁶ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

V Lašku se Trubar setkal s rytířem Žigou Višnjegorským (Weichselbergerem). Ten měl na začátku 16. století funkci knížecího zemského správce a od roku 1511 do roku 1515 vlastnil poměrně rozsáhlé panství právě v Lašku. Později získal i selský dvůr naproti tamní faře, který se v novější době začal nazývat „višnjegorski dvorec“ (Weichselbergerhof). Přestože Žiga v Lašku za Trubarova působení již nepobýval, tak se s ním Primož mohl seznámit díky tomu, že rytíř tehdy vlastnil nedaleký městys Radeče a hrad Žebnik (Siebenegg). Trubar později vzpomínal, jak mu pan Žiga Višnjegorský vyprávěl o svých zážitcích a zkušenostech ze svých cest. Např. jak cestoval roku 1528 jako císařský vyslanec do Turecka či jak se podílel na obraně Vídně a jak u Mariboru přemohli turecká vojska. Také mu popisoval zážitky z táborů lidu v Linci, Innsbrucku a ze státního shromáždění v roce 1530 konaného v Augsburgu, kterých se účastnil jako zástupce Kraňska. Jistě mu pověděl mnohé o protestantech v Německu a o augsburském vyznání víry. Jelikož se udatný rytíř stal zaníceným protestantem, není pochyb, že při rozebírání pokroků reformace ve světě ovlivňoval informacemi i svým nadšením vnímavého vikáře a ještě více ho utvrzoval v jeho novověrské orientaci.

Dny, které mladý duchovní prožíval mezi nevědomým lidem daleko od kulturních center, zasvětil také studiu. Podstatnou roli v jeho sebevzdělávání hrály knihy, které si kupoval, přestože tehdy nebyly právě levné. Důležité bylo, že se k němu dostala nová, právě vycházející díla, jako např. biblické komentáře švýcarských reformátorů Konrada Pellicana a Heinricha Bullingera. Pellican byl profesorem teologie a hebrejštiny, Bullinger pak přímý nástupce Zwingliho. Oba žili v Curychu, kde i vydávali své knihy. Pellicanovy komentáře celého Písma svatého vycházely postupně od roku 1532 do

roku 1539. Bullingerovy , nehledě na pořadí jednotlivých knih Písma svatého, také vycházely od roku 1532 dále.

Trubar sám později přiznává jak velký význam pro něj spisy švýcarských reformátorů měly. Dochoval se nám dopis z roku 1555 adresovaný Bullingerovi, který Trubarův vztah k jejich dílům dokládá. Říká zde, že z Bullingerových a Pellicanových komentářů se mnoho naučil a z nich také celých 17 let ve slovinských zemích čerpal materiál pro svá kázání. Švýcarští reformátoři a jejich knihy jsou sice jedna z příčin, proč musí Trubar žít ve vyhnanství, necítí k nim proto ale nepřátelství či zášť, je jim naopak velmi oddaný. „Ze srdce Vás ctím, vážím si Vás a modlím se za Vás k Bohu jako za své otce a učitele“.²⁷ Trubar zde vyzdvihl význam švýcarských komentářů pro celou první etapu vývoje své kazatelské činnosti mezi Slovinci v letech 1530 až 1547 (již zmíněných 17 let), ačkoliv mu mohly být ku pomoci až od roku 1532. Jejich vliv je ale v Trubarových poznámkách tak významný, že s ním musíme počítat již dříve, ihned po jejich vydání. Především se mu musely zamlouvat Pellicanovy vysvětlující komentáře, které nebyly jen jednoduše napsané, ale i prakticky zaměřené. Pellican psal od počátku velmi obsáhle a jeho výklady Svatého písma se dostaly do rámce tzv. foliantů.²⁸ Nejprve cituje text z Písma a poté ho parafrázuje, podobně jako to dělal Erasmus Rotterdamský. K Erasmovi se Pellican ve výkladech Nového zákona tak těsně přiklonil, že z něho doslovně přepsal nejen jednotlivé věty, ale dokonce celé kapitoly. Proto se Trubar, který již v Bonomově škole Erasmovy Parafráze dobře prostudoval, stejně lehce se sžil s novým autorem a s novými idejemi, které Pellican ve svých knihách prosazoval. Uvádím jeden příklad „opisování“ z Erasmových komentářů za všechny. V odstavci

²⁷ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

²⁸ Foliant-kniha velkého, případně největšího formátu

hovořícím o Kristových slovech u poslední večeře přepsal Pellican celý Erasmův výklad a dodal jen : „Zdalipak bylo možné o tom místě povědět něco prostšího, něco jasnějšího, trefnějšího a pravdivějšího než je tento Erasmův výklad, napsán ze zbožného a počestného srdce při více než průměrné obeznámenosti s Písmem svatým?“.²⁹ Erasmův výklad ovšem není vůbec tak jasný, jak Pellican uvádí a to zvláště pokud přihlédneme ke značným sporům, které nastaly právě o učení o svatém přijímání. Zda-li je v chlebu a víně Kristus reálně přítomný (Lutherova nauka) nebo je přijímání jen symbolem (Zwingliho učení). Pellican tak z Erasmovy poměrně volné formulace, ohlížeje se pouze na jeho autoritu, mohl vyvodit pro své učení, co potřeboval a vyložit si ho tak po svém.

Ze čtení švýcarských komentářů Písma tedy Trubar získával obecná reformační hesla a zároveň také učení, které bylo typické pro víru zwilingliánů, především právě učení o přijímání.

Jestli měl Trubar ve své knihovně i některé spisy německých reformátorů, jako Luthera, Brenza, Spangerberga a jiných, se s určitostí nedá říci. Pokud uvažujeme, odkud asi získával Trubar knihy švýcarských reformátorů, vychází nám nejlépe možnost, že i v tomto případě mu byl nápomocen biskup Bonomo. Bylo-li tomu tak, potom bychom pravděpodobně u Trubara německé reformační knihy našli jen stěží, protože Bonomo sympatizoval více s pokrokovými Švýcary než s Němci.

Čtení reformační literatury a hlubší vhled do problémů, které se snažila vykládat, bylo Trubarovi užitečné především pro psaní jeho kázání. V kázání vystupoval pouze proti nejvíce do očí bijícím neřestem staré církve, protože její autorita byla mezi lidmi stále příliš zakořeněná a také jeho farnost nebyla pro hlubší reformační pokusy právě vhodná. Tato omezení ho jistě popoháněla kupředu, dále,

²⁹ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

do krajů s většími kulturními centry, kde by mohl více rozvinout své schopnosti. Naštěstí mu opravdu nebylo dopřáno, aby upadl v zapomnění jako vesnický farář. Bonomo se musel asi roku 1535, určitě pak do roku 1542, jak nám dokládají velmi skromné prameny, vzdát svých nároků na faru sv. Martina v Lašku, a tak se stal Trubarův vikariát zbytečným. Tehdy mu pravděpodobně pomohl svým vlivem i Žiga Višnjegorský, aby nemusel odejít na svou faru v Loce, ale mohl se vydat do centra slovinských zemí, do Lublaně.

Lublaň v 16. století

Na začátku 16. století byla stará Lublaň rozdělena na tři významné části. Stari trg (Staré náměstí), se nacházel pod Lublaňským hradem na pravém břehu řeky Ljubljanica, Novi trg (Nové náměstí) byl naproti Starému, tedy na levém břehu Ljubljanice mezi dnešní Zoisovou ulicí a univerzitou a konečně třetí část představovalo centrum města mezi Hradem a řekou Ljubljanica od Tranče po dnešní Vodnikovo náměstí. Celá tato oblast byla obehnána hradbami a stálo na ní tehdy přibližně 350 domů. Také za hradbami se nacházelo ještě několik menších předměstí.

Hradby nebyly zvláště mohutné a právě na začátku 16. století je začali opravovat a celé město lépe opevňovat. Kdo se chtěl dostat do města či z něho ven, ten musel projít skrz opevněná vrata, která byla dobře střežena. Takovýchto bran do města bylo v té době pět : tzv. pestrá či staroměstská v jihovýchodním opevnění, křížovnická či německá u dnešních Križank³⁰, místopřítelenská poblíž dnešní univerzity, špitálská u spodního mostu (dnes známé Tromostovje

³⁰ Križanke- sídlo (komenda) Křížovnického řádu v Lublani od roku 1268, Křížovníci zde otevřeli školu, nemocnici pro malomocné (pod kopcem Rožnik) a sirotčinec (na Římské cestě); podobné instituce měl řád ve Slovinsku ještě v Brežah, Črnomlju, Metliki a Veliki Nedelji

(Třímostí)) a poslední klášterní brána u tehdejšího františkánského kláštera, na dnešním Vodnikově náměstí.

Městem tak jako i dnes protékala řeka Ljubljanica, která tehdy měla ve svém korytě daleko více vody než dnes, protože ještě neexistoval Grubarův kanál, který dnes vodu reguluje. Při silnějších deštích proto často vystupovala ze břehů. Také Trubar zažil roku 1537 záplavy, při kterých museli někteří obyvatelé vstupovat do převozních člunů horními okny svých domů, pokud se chtěli dostat ven. Oproti dnešním dnům měla Lublaň také velké problémy s močály a všudypřítomnou hustou mlhou. Valvasor píše, že mlha „kolem Lublaně na podzim a celou zimu tak silně zhoustne, že lidé téměř nevidí jeden druhého“.³¹ Příliš vlhké prostředí zapříčiňovalo častý výskyt tuberkulózy. Proto Trubar roku 1581, když posílal do Lublaně svého syna Felicijana, žádal, aby mu zajistili zdravé bydlení. Měl strach, aby syn nedostal horečky, „nemoc, která vládla u vás v Lublani“.³² Na řece Ljubljanica vládl čilý provoz člunů a lodí. Ve městě byly dva mosty, které umožňovaly bezpečný přechod přes ní. Horní most stál na místě dnešního Čevljarského mostu (Ševcovského mostu) a most spodní se nacházel poblíž dnešního Tromostovje (Třímostí). Na spodním mostě a v jeho blízkosti na pravém břehu řeky byly masné krámy a jatka.

Lublani rozhodně nechyběly kostely. Nejvýznamnějším byl kapitulní kostel sv. Mikuláše, přestavěný z prvotně románské stavby na gotickou. Ve středu Starého náměstí se nacházel kostel sv. Jakuba mnichů augustiniánů. Členové řádu německých rytířů neboli křížovníci měli svůj dům (komendu) a kostel na Novém náměstí. V Bregu (Břehu) hned u hradeb stál kostelík sv. Klementa a Fridolína. Blízko, u Ljubljanice, byl ještě kostelík sv. Volbenka. Na kostel byla

³¹ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

³² Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

přestavěna také bývalá židovská modlitebna, která se nacházela na dnešní Židovski stezi (Židovské cestě). Po vyhnání Židů roku 1515 zůstalo v Lublani mnoho prázdných objektů. Také špitál, jak tehdy nazývali útulek nebo sirotčinec, měl svůj kostel zasvěcený sv. Alžbětě. Ten stál stejně jako špitál v prostoru pozdější *kresije* (místo na výrobu křesadel). Posledním byl ještě františkánský kostel při klášteře na dnešním Vodnikově náměstí. Pokud do výčtu započteme ještě kapli sv. Jiří na Hradě, tak měla Lublaň v 16. století 9 kostelů a kostelíků uvnitř hradeb.

Školy byly tehdy v Lublani dvě. Jedna u katedrály sv. Mikuláše, druhá u křížovnické komendy. Ani jedna z nich ovšem nebyla zvláště proslulá.

Je třeba zmínit ještě budovu Tranča, která měla funkci městského vězení a dvě koupaliště, horní blízko Brega a spodní u Šenklovže. Bez několika předměstí měla Lublaň přibližně 4000 obyvatel, značně sociálně diferencovaných. Poměrně početní byli šlechtici a duchovní, část měšťanů byli obchodníci, většina pak řemeslníci. Lublaň byla sice významná jako obchodní zastávka mezi mořem a východními zeměmi, hlavně Uherskem, ale kvůli postupu Turků východní trh postupně ztrácela. S vlastními řemeslnými výrobky se poté nemohla uchytit a konkurovat cizímu zboží.

Ve městě sídlilo několik pohlavárů, kteří vládli celému kraji. Nejvýše postavený byl okresní hejtman, jehož sídlem byl oficiálně Hrad, ale kvůli většímu pohodlí přebýval převážně ve městě. Hned po něm se v hierarchickém žebříčku nacházel tzv. *vicedom*, tedy místodržící, který měl funkci zástupce zemského knížete. Jeho dům se nacházel na místě dnešní univerzity. Sídlo zemských stavů („*lontovž*“) stál tam, kde se dnes v Lublani nachází Slovenska akademia znanosti in umetnosti (Slovinská akademie věd a umění) a sloužil jako sídlo kraňských zemských stavů. Ty byly složeny z vyšší

šlechty („*gospodov*“ pánů), představitelů církve, nižší šlechty a několika zástupců měšťanů. Biskup měl svou rezidenci hned vedle katedrály. Měšťané měli právo volit městského soudce a městskou radu. Volili také starostu. Scházeli se na radnici, která stála na stejném místě jako stojí dnes, tedy na Vodnikově náměstí.

Lublaň taková, jakou ji poznal Trubar, později celkově změnila svůj ráz. I to málo, co se ze staré Lublaně zachovalo do dnešní doby pochází z mladšího období. Na začátku 16. století město těsně přiléhalo ke kopci, na kterém se tyčil hrad a bylo proto velmi stísněné. Mnohé domy byly ještě ze dřeva. Ulice byly úzké, v létě prašné, v zimě blátivé, neustále přeplněné odpadky a špínou. Bylo běžné v nich vidět pobíhat slepice, ovce, kozy a dokonce ani prase ryjící ve všudypřítomném bahně nebylo výjimkou.

Lublaň přesto byla tehdy centrem Kraňska a mohla se pyšnit významnými správními a církevními institucemi. Žilo zde mnoho vzdělaných lidí a to jak světského, tak i duchovního stavu, kteří měli, někteří více, jiní méně, přehled o dění ve světě. Proto zde mohl sedmadvacetiletý Primož po svém příjezdu nalézt řadu mužů, kteří nejen že znali novověrské ideje, ale i za ně bojovali a šířili jejich věhlas i přes přísné zákazy zemského knížete.

Trubar v Lublani

Trubar přijel do Lublaně ještě za života biskupa Ravbara, tedy před 26. říjnem 1536. Stal se slovinským kazatelem v katedrále sv. Mikuláše. V zakládací listině lublaňského biskupství byli vedle biskupa, probošta, kapitulního děkana a deseti kanovníků uvedeni také čtyři vikáři. Jejich povinností byla kázání. Podle kapitulního statusu z roku 1533 dva z nich kázali slovinsky a druzí dva německy. Trubar se stal tedy jedním z těchto čtyř vikářů. Tak jako ostatní členové kapituly měl stejná práva jako lublaňští měšťané a navíc byl zbaven povinnosti platit daně a desátek. Plat dostával přibližně takový, jaký na konci 15. století dostávali kapitulní kaplani, tedy 6 až 8 dukátů za čtvrtletí.

Kryštof Ravbar, pověstný spíše jako voják a státník nežli biskup, neměl dostatek času, aby se mohl uspokojivě věnovat svému biskupství. Byl poradcem císaře a jeho zástupcem v Dolním Rakousku, opatem admontského kláštera a správcem rekovského biskupství. Často cestoval jako císařův vyslanec do Itálie, Německa, Polska a Maďarska. Bojoval také proti Benátčanům, Turkům, povstaleckým horníkům a sedlákům v Admontu (1525) a dalším nepřátelům. Pokud mu vybylo trochu času na návrat domů, trávil tyto chvíle raději v Gornjem gradu než v Lublani. Když roku 1536 ve Vídni zemřel, roznesla se mezi lidmi pověst, že na smrtelné posteli přijal přijímání pod obojí, tedy podle novověřského učení. Zaznamenal to i Trubar ve svých spisech. Přesto nelze v Ravbarově životě nalézt nic, co by odkazovalo na jeho příklon k reformačnímu hnutí. Není nic zvláštního, že pod takovýmto biskupem měli přívrženci reformace volné ruce. Jejich zástupce můžeme nalézt v samotné kapitule. Byli to hlavně tři kanovníci, Pavel Werner, velice vážená osobnost, zástupce duchovních v zemském výboru, dalším byl Lenart Metlic,

generální vikář (zástupce biskupa) a Jurij Dragolič. Když roku 1533, tedy ne dlouho před příchodem Trubara do Lublaně, sestavili kapitulní statut, zanesli do něj také rozhodnutí, ve kterém se říká, že v kázáních má být oznamována „evangelijní pravda čistě, prostě a věrně“. Tato formulace je velmi významná, protože hlásání „čisté evangelijní pravdy“ bylo heslem reformačního hnutí, které tehdy její přívrženci stále dokola opakovali.

Pokud Trubar našel ve výše zmíněných třech kanovnících spřízněné duše, tak Ravbarův nástupce biskup Frančišek Kacijanar ho ještě více utvrdil v přesvědčení o nutnosti církevní reformy.

Biskup Kacijanar

Tento muž z vážené kraňské šlechtické rodiny, nejprve probošt u Gospe Sveti (Svaté Paní) v Korutanech, se výrazně přikláněl k luteránství. Jeho osobní důvěrníci byli ve velké většině lidé, kteří se později projeví jako zapřísáhlí protestanti. Byli to např. kanovník Wiener nebo šlechtic Žiga Višnjegorski. Biskup Kacijanar nakupoval také luteránské knihy a v jeho knihovně se dala nalézt i díla Johanna Brenza, württemberského reformátora a po Lutherově smrti, vedle Melanctona, nejvýraznějšího protestantského kazatele a teologa. Brenz psal kázání, výklady knih Písma svatého a

sestavil i známý katechismus. Lze konstatovat, že vedení lublaňského biskupství bylo na nejlepší cestě, na jejímž konci by se připojilo k reformaci.

Spřízněné duše našel Trubar také vně duchovních kruhů. Především to byl čínorodý Matija Klombner, úředník zemských stavů, kolem kterého se shromažďovali měšťané. Mezi nimi byl např. městský soudce Vid Khisel, Jurij Seyerle, učitel Lenart Budina a další. Tato skupina připravovala vznik luteránské církevní organizace. Své působení měla ulehčené neustálým přílivem nových sympatizantů a jejich podpory ze stran šlechty, částečně i zemských stavů. Tito zemští vládci se ve třicátých letech začali stále více zajímat o nové náboženství, částečně vlivem postupujících protestantů v Německu a částečně kvůli odporu proti centralistickým tendencím vladaře. Jelikož byl Ferdinand I., který tehdy vládl v rakouských zemích, zapřisáhlý katolík, museli vystupovat obezřetně. Zpočátku na svých shromážděních jen kritizovali některé zlovyky a nedostatky tolerované v církevní organizaci a především poukazovali na nedostatek příkladných duchovních. Později vystoupili také s požadavkem hlásání „čistého evangelia“. Nakonec pak roku 1541, na sboru vyslanců zemských stavů v Praze, naprosto otevřeně požadovali svobodu protestantského vyznání a zvláště ještě uvedli požadavek pro povolení přijímání pod obojí. Tohoto shromáždění se zúčastnili také zástupci z Kraňska, mezi nimi Žiga Višnjegorski, Štýrska, Korutan a Gorišky. Třebaže chtěli velmi obratně k dosažení svých požadavků zneužít vladařových nesnází s tureckým nebezpečím, tehdy ještě neuspěli.

V Lublani navázal Trubar také užší styky s některými šlechtici, jako např. s Francem Rainem ze Strmola, který byl členem, pokladníkem a přísedícím zemských stavů. S rodem Rainů zůstal v přátelském vztahu

i později a roku 1562 šel dokonce vnukovi France Raina za kmotra při křtu.

Lublaňští duchovní, kteří byli reformám nakloněni, byli přesto ještě stále velmi opatrní a netroufali si veřejně hlásat všechny své názory. Když byl Pavel Wiener roku 1539 udán z kacířství dvornímu kazateli a poradci krále Ferdinanda, Fridrichovi Nausemu, tak se mu Wiener chytře omluvil a ten jeho prohlášení přijal a spokojil se s ním. Ještě i později, když se Nause stal vídeňským biskupem, tak pokračoval v přátelské korespondenci s lublaňským kanovníkem.

Uvádím překlad části Wienerova prohlášení :

„Co se týče mého učení, vězte, že zde ve dne v noci dávám pozor, jak jen by se čistě a věrně vyučovalo Kristovo evangelium tak, jak nám ho apoštolové a poté katoličtí a uznávaní učitelé svaté Kristovy církve tak říkajíc z ruky do ruky odevzdávali a doporučili, obzvláště pak ještě dbám, aby lid k správnému názoru o Bohu a neobyčejné zbožnosti přidal také určité poznání, které náleží k mírnému pokroku křesťanské víry.“

Zdá se ovšem, že Trubar nebyl takto opatrný. Je pravda, že ještě nehlásal výrazně protikatolická hesla, ovšem ve svém mladickém zanícení vhodně nevolil a nevážil slov. Proto byla jeho kázání, která nejvíce vytýkala, tak jako již před tím v Lašku, nepotřebné stavění nových kostelů, poutě a jiné podobné tehdejší zvyky, ostrá a tak rázná, že měla ohlas nejen v katedrále, ale po celé Lublani. Oba biskupové, Ravbar i Kacijanar, měli Trubara rádi, v čemž nás později opakovaně utvrdili zemští stavové. Ti dva ho tedy v jeho reformačním nadšení nijak neomezovali. Znelíbil se ovšem františkánům a arcidiákonům akvilejského patriarchy. Mezi františkány musel být, podle doložených spisů, zvláště zapálený pater Tomáš. Vypovídá o něm

františkánská kronika, která říká, že roku 1541 „zemřel, otráven luterány“. Ačkoliv tento údaj není příliš důvěryhodný, protože zmíněná kronika byla sepsána 230 let po páterově smrti, tak nám alespoň jistě dokazuje, jaké byly již tehdy rozepře mezi mnichy a novověrci. Mniši v Lublani, stejně jako jinde, ztráceli nejen vliv a moc, ale dokonce i možnost své existence, protože je ani měšťané ani šlechta nechtěli již dále podporovat. Díky tomuto vývoji nakonec zůstali v Lublani poslední dva františkáni, augustiniáni pak museli svůj klášter opustit úplně.

Nepřátelé novověrců zjistili, že by proti takovým osobnostem, jako byl Wiener, mohli zasáhnout jen stěží, a proto se zaměřili raději na mladšího Trubara a očernili ho před okresním hejtmanem Nikolajem Jurišičem. Důvod si našli v Trubarových ostřejších útočných kázáních, v nichž reagoval koncem roku 1539 na plán stavby poutního kostela na Sveti Gori (Svaté Hoře) u Gorice. Z popisu událostí v té době se dozvídáme, že jistá Uršula Ferligojka prohlašovala, že se jí zjevila matka boží na hoře Skalnica nad Solkanem a přikázala jí, aby tam vystavěli kostel. Brzy postavili dřevěnou kapli a odevšad začali přicházet poutníci, kteří přinášeli bohaté dary na stavbu kostela. Trubar se dobře pamatoval na divné poutníky spěchající před mnoha lety ke Krásné Marii, které vídával v Salzburgu, a proto se ve svých kázáních ještě více rozohnil. Přesto jeho slova, která byla tolikrát tak přesvědčivá, tentokrát nepadla na úrodnou půdu. Ani rozhodnutí světské moci, kterým chtěli zabránit nastávající svaté pouti, nepomohlo. Proto představitelé zemských stavů usoudili, že požádají na schůzi členů výboru v Linci v říjnu 1541 samotného krále, aby zakázal poutě na Svatou Horu.

Předkládám překlad návrhu řešení situace, jak ho zemští stavové předložili panovníkovi :

„Před nedávnem se v Solkanu, v knížecím hrabství Goriška konala boží pout', kam prostí lidé všech krajů a jazyků spěchali. Prohlašují, že slepí znovu vidí, mrzáci se narovnali, chromí uzdravili, a toto vše je dozajista modloslužebnictví a podvod, také naprosto proti bohu a jeho slovům. Ačkoliv v zemi vyšel mandát a byl vydán zákaz, aby se nikdo neoddával takovému modlářství a at' tam nikdo nehledá pomoc, vždyť nikomu ani pomoci nemůže, protože to je kacířství a znesvěcení boží, za což mu dle Písma svatého náleží boží trest pro zemi i lid, tak se nic z toho nectilo. Proto je nutné poníženě prosit královskou milost, aby kvůli boží cti zmíněnou svatou pout' milostivě zrušit a zakázat ráčil.“

Ovšem ani to nevedlo ke kýženému výsledku. Již roku 1541 započali s patriarchovým svolením stavbu velikého kostela na Svaté Hoře. Když byl po třech letech vysvěcen, sám patriarcha Marino Grimani poslal kostelu podobiznu matky boží určenou pro velký oltář. Je tedy pochopitelné proč byli patriarchovi arcidiákoní k Trubarovi tak nepřátelští. Také františkáni se nadchli představou nové boží poutě a ihned se k ní upnuli. A opravdu se jim poté, roku 1565, podařilo získat svatohorský kostel do svých rukou. Jurišić se v dekretu, kterým byl roku 1558 jmenován okresním hejtmanem, dočetl vedle jiných svých povinností také toto Ferdinandovo nařízení : *„At' se nevyhne naší nemilosti a trestu, at' okresní hejtman ve spravování zemského hejtmanství v Kraňsku nedovolí a netrpí žádnou luteránskou ani jinou lákavou sektu, avšak když nalezne jednu nebo více osob, které jsou přívrženci té sekty, nechť proti nim zakročí tresty podle našich vydaných nařízeních“.*

Svému vladaři nadevše oddaný Jurišić se přesně řídil podle těchto instrukcí. Proto se všemi silami snažil potlačit hlavně novokřtění. Již v únoru roku 1540 podal zprávu královně Anně, Ferdinandově manželce, že přivedl zpět ke správné víře pět novokřtěnců. Povzbudivá odpověď ze dvora ho jen utvrdila v tom, aby i nadále na tyto kacíře dával bedlivý pozor. Když ho tehdy upozornili na bojovného Trubara, kterého obviňovali z útoků na církevní zřízení a pravděpodobně také kvůli šíření zakázaných knih či podobným přestupkům, tak se ve svém zaujetí zaměřil také na tohoto podezřelého hlasatele nových idejí. Podrobnosti nám bohužel nejsou známy, ale zdá se, že nedošlo k vážnějším úředním zásahům proti Trubarovi. Nejpravděpodobněji se Trubar sám, varován některým ze svých přátel, v tichosti stáhl v létě či na podzim roku 1540 z Lublaně. Uchýlil se do Terstu ke svému dobrodinci Bonomovi.

Kazatel v Terstu

Starý Bonomo přijal svého bývalého žáka s otevřenou náručí. Udržel ho ve své blízkosti a udělal ho svým důvěrníkem, tedy tehdejším osobním tajemníkem. Svěřil mu také slovinská kázání, která prezentoval nejspíše v kostele Madonna del mare, protože zde byla bratovština slovinských sedláků. Tento kostel stál vně hradeb na úpatí pahorku svatého Víta a chodili do něj vedle slovinských sedláků také námořníci.

Obě Trubarova terstská povolání nenesla skoro žádný zisk. Proto mu Bonomo postoupil beneficium sv. Maxmiliána v Celji. To byl další důkaz biskupových sympatií, zvláště vzhledem k Trubarovým minimálním povinnostem ve funkci beneficiáta a slušnému výdělku. V této funkci ani nemusel stále přebývat v Celji a mohl se tedy stále věnovat své kazatelské činnosti v Terstu.

Terst měl nyní na Trubara výrazně jiný vliv než před sedmnácti lety, když sem přišel do školy. Byl již dospělý muž s určitými životními zkušenostmi. Jeho pohled na věci byl vyostřený, názory vyhraněnější a jeho úsudek zralejší. Přesto se v Terstu odehrávalo mnoho věcí, které byly pro Trubara nové a neznámé. V té době byl Terst ve své podstatě italským městečkem, malou měšťanskou osadou uprostřed

slovinského pobřeží s rozsáhlým slovinským zázemím. Od roku 1382 byl ve vlastnictví Habsburků avšak i přes těžké postavení si dokázal po celou dobu udržet politickou autonomii. Na jedné straně se musel srdnatě bránit Benátkám, které na moři nestrpěly konkurenci, a na straně druhé musel bojovat se svým domácím prostředím za svobodný obchod, protože kraje ve vnitrozemí, především pak Kraňsko, raději směřovaly své obchodní trasy mimo Terst do přístavů na Istrii, která jim byla schopná nabídnout větší hospodářské výhody. Peter Bonomo se velmi snažil pomáhat svému rodnému městu. Přes všechny politické zkušenosti a styky s vládními kruhy neuspěl ve své snaze vybojovat pro Terst větší svobodu na moři. Rakouský vladař měl momentálně daleko závažnější starosti, v Německu s protestanty a na východě s Turky, takže ho námořní obchod vůbec nezajímal. Starý Bonomo, poté co viděl, že jeho politické plány propadly, odešel z politického života a raději zasvětil svůj život církvi a svým milovaným knihám. Jako vysoce vzdělaný humanista a moderní člověk své doby se nezajímal o již přežitou scholastiku, ale sahal ve svém výběru literatury po současných autorech, hlavně po Erasmovi Rotterdamském a švýcarských reformátorech. Také na církev pohlížel moderním způsobem a byl tedy kladně nakloněn reformátorským snahám. Po rychlém rozloučení s mlhavou Lublaní se Trubar ocitl v úplně jiném světě. Zde u moře bylo více prostoru, nebe bylo modřejší, zvláště ještě když zadula kraška burja³³, lidé byli přátelštější, život mnohem uvolněnější. Objevil tu ale i jiné, daleko hlubší rozdíly. Kraňsko bylo konzervativní, feudální země, držící se starého společenského i hospodářského řádu. V Terstu naopak cítil pokrokovost měšťanstva, v němž duch humanizmu našel úrodnou půdu. Na biskupově dvoře se Trubar setkal s mnoha zajímavými osobnostmi.

³³ Kraška burja (vítr z Krasu) – silný, přerývaný severovýchodní vítr, její vznik není spjat s krasovými geomorfologickými formami, avšak s polohou Krasu mezi vysokými pláněmi Trnovského lesa a Terstským zálivem

Především tu působil doktor Melhior Cerroni, lékař a filozof, jeden z hlavních terstských obhájců církevní reformy. Na Bonoma měl Cerroni poměrně velký vliv a byl to právě on, kdo v druhé polovině roku 1540 přesvědčil biskupa, aby pozval do Terstu další výraznou osobnost reformačního hnutí, kazatele Giulia Terenziana. Giulio, vlastním jménem Giuseppe della Rovere, byl augustiniánský eremita³⁴, který těsně před svým příchodem do Terstu prošel dvouletým vyšetřováním kvůli obvinění, že v Bologni hlásal kacířská učení. Uvádím několik konkrétních pochybení v jeho kázáních, jak je uvedli jeho odpůrci : pro odpuštění hříchů je dostatečná jen pevná víra, zpověď je zbytečná, stejně tak, jako i přímluvy a modlitby k světcům apod. V Terstu kázal v období adventu, tedy od 28. listopadu dále a na přání biskupa se zaměřil na rozbory víry, deseti božích přikázání a otčenáše. Mezi jeho početnými posluchači byl i Trubar, kterému se jistě zamlouvalo, jak Giulio kázal bez ohledu na důsledky. Ve svých kázáních tepal obrovskou pověrčivost prostého lidu a napadal světské i církevní panstvo kvůli lichvářství a smilstvu. Úspěch Giuliových kázání byl zřejmý. Jeho přátelé měli z úspěchu radost, zbabělí nepřátelé se vystrašili, někteří pak reptali nebo spustili ublíženecký pokřik. Bonomo byl ale spokojen a neústupnému kazateli nic nevyčítal, a to ani když Giulio biskupovi radil, aby odstranil své početné příbuzenstvo z biskupství. Ti se tam usídlili, aby případně posloužili nemocnému biskupovi. Tak, jak byl dříve velmi obezřetný ve svých výrociích, stal se nyní odvážnějším a rozhodl se pokračovat v započatém díle. Giulio ovšem musel kvůli postupu svých odpůrců Terst poměrně brzy opustit.

Zdá se, že s Trubarem se znali poměrně dobře. Giulio později mluví o Trubarovi jako o „*familiar del veschovo*“ (biskupově důvěrníku), a že „*ha la lingua schiavona*“ (je slovinským kazatelem). Přátelství

³⁴ Eremita-poustevník

s pokrokovým a odvážným mnichem nemohlo zůstat pro Trubarů bez následků. Trubar si Giulia velmi cenil. Usuzujeme tak z pozdějších výroků slovinského reformátora. Giuliovy názory byly všechno jiné než pravověrné a v souladu s učením staré církve, což nám jasně dokazuje jeho další osud. Příštího roku ho Bonomo opět lákal do Terstu a žádal o pomoc s hlásáním čisté evangelijní pravdy. Giulio se rozhodl do Terstu přijet a vyhovět tak Bonomovu přání. Tuto cestu ovšem nemohl uskutečnit, protože ho v Benátkách zatkli a uvrhli do vězení. Za kázání proti dobrým skutkům, prohlašování, že jsou všichni křesťané duchovní, za hájení učení o predestinaci (předurčenosti) apod., byl po dlouhém procesu odsouzen na rok do vězení. Nezůstala mu jiná možnost, než opustit římskou církev, utéct do Švýcarska a tam působit jako protestantský kazatel.

Na biskupově dvoře se Trubar dozvěděl také mnoho o reformaci v Itálii, protože Bonomo měl styky nejen s Giuliem Terenzianem, ale i s jinými reformačně zaměřenými italskými kazateli. Dokonce mnoho z nich hmotně podporoval. Byl jím např. Montalcina, kterého později v Římě nechala katolická inkvizice upálit na hranici. V čilém terstském prostředí rozhodně nechyběly impulsy, které Trubarovi stále více ukazovaly cestu k reformaci. Asi nejvíce se pohroužil do reformačního učení v Kalvínově knize Institucia. Toto dílo vyšlo poprvé roku 1536, podruhé pak roku 1539 a Bonomo ji, podobně jako kdysi Erasmovy Parafráze, četl a vykládal svým klerikům a s nimi i Trubarovi, který se k nim přidával, aby mohl znovu poslouchat svého učitele. V Instituci je naprosto jasně vyloženo protestantské učení na základě apoštolských symbolů. Zvláště hodnotný se Bonomovi zdál praktický směr Kalvínovy reformace, který je v Instituci ukázán na těsném spojení náboženských a morálních nauk. Nejvíce Kalvín v tomto díle rozebírá dvě učení, kterými se také nejvíce odlišuje od Luthera. Je to učení o predestinaci a přijímání. Kalvín vyučoval, že

je lidský osud již dopředu určen boží vůlí. Proto jsou někteří lidé, nehledě na jejich svobodné skutky, již dopředu určeni ke spasení, druzí pak k zatracení. O přijímání říká, že je v něm Kristus přítomný jen duchovně, že jsou tedy chléb a víno viditelné symboly. Přestože i Giulio Terenziano hájil učení o predestinaci, zdá se, že Bonomo roku 1540 sáhl právě po Kalvínově druhém vydání Instituce. Tím dosáhl nejvyššího bodu na své reformátorské cestě. Jeho žák Trubar tak znovu získal styk se švýcarskou reformací, s kterou se seznámil v dílech Pellicana a Bullingera.

Bonomo přes všechno neopustil tradiční církev. Bylo více důvodů, proč biskup tento poslední krok, kterým by s sebou stáhl zajisté i Trubara, neudělal. Jedním z nejvážnějších bylo jeho stáří a nemoci, bylo mu tehdy již 83 let. Dalším byl poznatek, že jeho reformátorská činnost mezi lidmi neměla takový ohlas, jaký si původně představoval. Lid raději zůstával ve své pověrčivosti a „svých starých, bludných ceremoniích“. Také smutný osud kazatele Giulia, od kterého si tolik sliboval, jím musel silně otrást. A konečně, Bonomo byl humanista, který byl více obdařen schopnostmi politika a učenice, než mučedníka.

Mezi humanisty nebylo málo takových, kteří se odkláněli od římské církve, navzdory tomu ale zůstávali v závislosti na ní a postupovali na žebříčku její organizace, kteří ji napadali nebo si z ní tropili žerty. Nebyli všichni tak pevní, aby riskovali cestu na popraviště, nejčastěji na hranici. Proto skoro všichni, ačkoliv ztratili víru v nápravu římského zřízení, zůstali pod křídly papežské církve. Bylo to pro ně pohodlné, protože ta od nich nepožadovala vnitřní přesvědčení, ale jen, aby se jí oddali navenek. Bonomo nebyl mužem, který by v Terstu dovedl reformaci do konce. Nepřátelské síly zde byly daleko silnější než kdekoli jinde, především díky blízkosti Itálie.

Také Trubar se již přestal v Terstu cítit bezpečně, roku 1541 započalo totiž jeho pronásledování. Všechny indicie nás přivádějí k jedinému člověku, který mohl tento hon způsobit. Byl jím biskup Petr Pavel Vergerius.

Vergerius byl z Koperu, který tehdy jako celý istrijský poloostrov patřil Benátkám. Byl z významné a zámožné rodiny. Jeden z jeho předků stejného jména byl dobrých sto let před tím v Padově a Benátkách dokonce znám jako výborný spisovatel a učitel.

Vergerius se po studiích v Padově stal advokátem ve Veroně, Padově a Benátkách. Ctižádostivost ho ovšem hnala do Říma, kde si dokázal vydobýt papežovu náklonnost. Papež ho jmenoval nunciem u krále Ferdinanda a roku 1530 ho přidělil k poselstvu na státním sněmu v Augsburku, protože dokázal rozpoznat jeho řečnický talent a schopnosti advokáta. Vergerius měl také výbornou schopnost vžít se velmi rychle do každé situace a získat si důvěru vlivných osob, které u dvora potkával.

Roku 1533 dostal za úkol pozvat německá knížata na koncil, který měl připravit smíření zneprátelených církví. Ačkoliv nikdo nevěřil v jeho úspěch, Vergerius se vydal k německým knížatům a setkal se dokonce i s Lutherem. Poté odjel zpět do Říma, aby podal zprávu o své cestě a získal odměnu za své snažení. Ta sice nebyla příliš značná, přidělili mu ne zrovna významné modrušské biskupství, ale Vergeriovi se podařilo stát se ještě téhož roku biskupem ve svém rodném městě Koper. Získal duchovní vysvěcení a začal tím nový život.

Roku 1540, když přišel Trubar do Terstu, odjel Vergerius jako doprovod kardinála Hipolita d'Este do Francie na dvůr krále Františka I. Již tehdy mu notář Ottonello Vida, jeho příbuzný, psal

z Koperu mimo jiné o nějakém kazateli z Lublaně. Dopis se bohužel nezachoval, ale z Vergeriovy odpovědi se dozvídáme více.

Čtete v ní : *„V první řadě, ale zároveň ani trochu, se mi nelíbilo, co jste mi psal o tom kazateli z Lublaně; ačkoliv to město není v Sasku, přesto se tam veřejně hlásá luteránství; proto byste dobře udělal, kdybyste vystoupil proti němu“*.

Z dopisu jasně vidíme, že Vida psal o Trubarovi, který právě přijel z Lublaně do Terstu. Vergeriovo doporučení, aby Vida proti Trubarovi zakročil nebylo tehdy reálné. Ačkoliv byl Terst velmi blízko Koperu, bylo to již jiné biskupství, kde koperský notář nemohl zasáhnout, protože tu neměl žádné pravomoci. Příštího roku se Vergerius vrátil zpět do rodného kraje. Před tím se ale ještě zúčastnil známé náboženské disputace ve Wormsu, která se ovšem ukázala být jen dalším beznadějným pokusem o spojení obou církví. Před shromážděnými vyslanci a teology vystoupil s proslovem o jednotě a míru v církvi, který stejně jako celé wormské shromáždění nepřinesl ani jednotu ani klid. Ctižádostivému Vergeriovi, který doufal v získání kardinálského klobouku, se od římských kruhů dostalo chladného přijetí. Dokonce ho obvinily, že je skrytý luteránec, protože se ve Wormsu přátelil s cizověrci. Aby zahnal takové pochybnosti o své osobě, chtěl napsat knihu, která by rozdrtila luteránství i všechny jeho přívržence. Proto se neprodleně pustil do studia jejich spisů. Můžeme se domnívat, že chtěl také jinak dokázat svou nevinu, a tak ve svém biskupství začal tvrdě zasahovat proti těm, kteří sympatizovali s reformací. Do okruhu jeho nepřátel se tedy dostal také Trubar, který pobýval v nedalekém Terstu. Bonomo se již necítil být dostatečně silný, aby Trubara zaštitil, a proto mu pravděpodobně raději poradil, ať se z Terstu vzdálí.

Ironií osudu je, že se Vergerius nedlouho poté díky vlivu „kacířských“ knih sám přidal k dříve nenáviděným cizověrcům a byl

pronásledován představiteli církve, které před tím tak oddaně sloužil. O deset let později byl dokonce nucen hledat pomoc u samotného Primože Trubara, kterého právě před těmi deseti lety vyhnal či alespoň jistě pomáhal vyhnat z Terstu. Trubar o něm roku 1555 zcela jasně napsal, že před dvanácti (ve skutečnosti třinácti) lety byl jeho Šavel (pronásledovatel), ale poté se chválabohu stal Pavel (obrátil se na správnou víru)³⁵. Tím napravil to, co kdysi pokazil.

Když roku 1540 Trubar přijel do Terstu, ztratil tím práci v Lublani a měl jen příjem z farnosti Loka u Radeč. Ten byl velmi skromný a musel se o něj samozřejmě ještě dělit s vikářem. Od Bonoma dostal navíc místo kaplana v kostele u sv. Maxmiliána v Celji. Bonomo se tehdy zřekl práv na jeho vlastnictví v Trubarův prospěch. Příjem z kaplanského místa byl o polovinu větší než příjem z farnosti Loka. Roku 1543 Trubar vypočítal své příjmy na 24 zlatých, 11 krejcarů a 3 grešle. Tento obnos obsahoval jen 6 zlatých v penězích a zbytek pramenil z materiálních příjmů. 41,5 lublaňských korců obilí, 4 korce žita, 32 korců ovsa, 2 korce prosa, něco přes 53 vídeňských věder vína, 22 přaden příze, 1 mladý kozel, 10 kapounů, 42 slepic a

³⁵ Šavel byl synem zámožného Žida z města Tarsu. V rodném městě získal vzdělání v řeckých školách a poté odešel do Jeruzaléma, aby se seznámil se Zákonem svých předků. Přiklonil se ke straně farizejů a horlivě pronásledoval křesťany, považované za rouhače. Když rada odsoudila k smrti jáhna Štěpána, hlídal Šavel pláště, které si svlékli ti, co odsouzenec kamenovali. Zakrátko se stal jedním z nejvýznamnějších pronásledovatelů Kristových učedníků, a když se rozprchl z Jeruzaléma do cizích měst, vyžádal si povolení, aby po nich směl pátrat i tam.

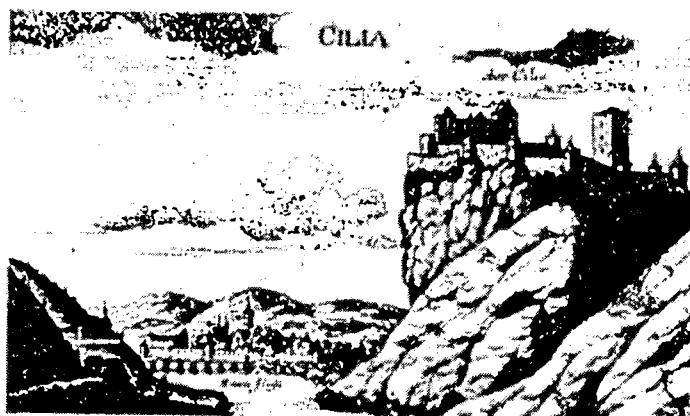
Vypravil se z Jeruzaléma do Damašku, aby zajímal tamější křesťany. Když se blížil městu, oslnila jej náhlá záře z nebes. Padl na zem a uslyšel hlas : „Šavle, Šavle, proč mne pronásleduješ?“ Zeptal se polekaně : „Kdo jsi, Pane?“ a uslyšel odpověď : „Já jsem Ježíš, kterého pronásleduješ. Vstaň, jdi do města a tam se dovíš, co máš dělat.“

Šavel vstal ze země, otevřel oči, ale nic neviděl. Jeho průvodci ho museli do Damašku dovést. Teprve třetího dne k němu přišel Kristův učedník Ananiáš, vložil na něho ruce a řekl mu, že ho za ním posílá Ježíš. Šavel opět prohlédl a rozhodl se přijmout křest.

Od té chvíle se Šavel stal stejně horlivým hlasatelem víry

Kristovy jako byl před tím jejím pronásledovatelem. Chtěl se připojit k apoštolům, ti však se ho obávali a nedůvěřovali mu. Pomohl mu Barnabáš. Uvedl ho k ostatním a přesvědčil je, že Šavel byl skutečně obrácen na víru a vyvolen, aby hlásal slovo Boží. Šavel pak přijal jméno Pavel. Kázal v mnoha zemích a obrátil na víru bezpočet lidí. Když roku 66 vypuklo v Palestině povstání proti Římanům, vyostřilo se i pronásledování křesťanů, kteří byli považováni za židovskou sektu. Pavel byl spolu s apoštolem Petrem zajat, uvězněn v Římě a nakonec sťat.

400 vajec. K beneficium náležel také dům na náměstí v Celji a pravděpodobně i určitý pozemek. Beneficiátovy povinnosti nebyly veliké, protože bohoslužby u sv. Maxmiliána byly jen šestkrát ročně, a to na velikonoční úterý, druhou a třetí neděli po Velikonocích, v úterý o svatodušních svátcích, v den sv. Maxmiliána (12. října) a v neděli po svátku sv. Maxmiliána. Trubar do Celje přesto přijížděl častěji a útrapy cesty snášel ještě lépe s vědomím, že se mohl cestou zastavit také na své farnosti v Loce. Práci rozhodně nezanedbával, to nám dokazuje i jeho dům v Celje.

Celje v 17. století

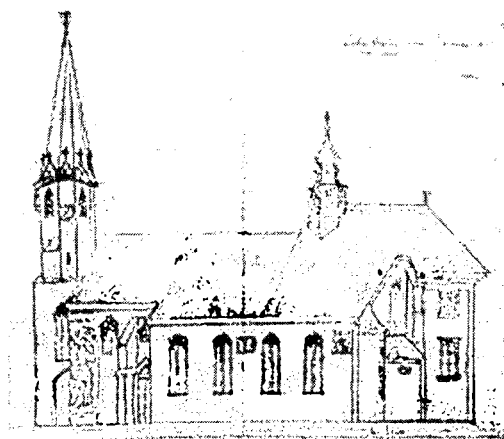
Ten roku 1532 vyhořel do základů, ale roku 1542 byl postaven znovu, takže ho v daňové zprávě z tohoto roku mohli ocenit na 50 zlatých. Když Trubar zjistil, že již nemůže déle zůstat v Terstu, podařilo se mu na jedné ze svých cest do Celje a Loky přijít do styku s lublaňským biskupem Kacijanarem a dohodnout se s ním, že mu pomůže spolu s Bonomem získat novou práci kanovníka v Lublani. Za lublaňského kanovníka ho mohl prohlásit jedině císař, a tak se oba biskupové stali jeho prostředníky. Úřední spisy nám dokazují, že se tehdy musel vzdát farnosti Loka. V záznamech se nedlouho poté objevuje na postu lošského faráře Urban Strela. Strela byl před tím

lublaňský kanovník, proto se zdá, že si on a Trubar vyměnili své beneficium.

Roku 1542, nejspíše na začátku listopadu, se tedy štvanec vrátil do Lublaně jako : „úředně povoláný, prohlášený a potvrzený kanovník“.

Trubar kanovníkem v Lublani

Stát se kanovníkem ve 34 letech byl jeden z největších úspěchů, který mohl prostý člověk tehdy dosáhnout. Zvláště ještě pokud byl slovinského původu. Takové zaměstnání neznamenovalo jen získat automaticky úctu okolí a velký vliv, ale i dobrý výdělek. Lublaňští kanovníci dostávali čtvrtletně něco kolem deseti dukátů a za jednotlivé služby v kostele a lidem přijímali ještě zvláštní odměny. Např. za jitřní po 4 a za speciální hodiny po 2 soldech. Každý z nich měl navíc dům ve městě a mohl si pronajmout krásné kapitulní zahrady v Lublani na Poljanach. Jelikož si nový kanovník mohl z dřívějších prebend ponechat také beneficiát sv. Maxmiliána v Celji, byly jeho příjmy nyní daleko větší než kdykoliv před tím. K jeho povinnostem patřily modlitby v kapitule, konání mší a především kázání ve slovinštině.

Stará lublaňská kapitula

Trubarovým příchodem do Lublaně postavení mužů nakloněných reformaci značně posílilo. V biskupství to byli hlavně kanovníci Wiener, Mertlic a Dragolič. Jejich vliv významně upevnil také fakt, že se Trubar stal biskupovým zpovědníkem a zákonitě tedy i jeho osobním

důvěrníkem, který mohl nejvyššího církevního pohlavára přímo ovlivňovat. Přesto nic neukazovalo na to, že by v minulosti z jeho strany došlo k nějakému viditelnějšímu příklonu k reformaci. Biskup Kacijanar zemřel 31. března 1544 aniž by se rozhodl pro reformu, ke které podle zachovalých výroků očividně směřoval. Na smrtelné posteli přijal přijímání pod obojí, pravděpodobně na popud Trubara, a tak alespoň tímto posledním činem ovlivnil stejně smýšlející okolí. V závěti si vzpomněl také na Trubara a odkázal mu „*všechna Krizostomova a Brenzova díla a černý kabát z velbloudí kůže s podšívkou z černé jehněčí kůže*“³⁶. Trubar byl jediný, kdo zdědil knihy, protože biskup dobře znal jeho zálibu ve čtení a věděl, že mladý a snaživý kanovník knihy sbírá a snaží se v nich najít odpovědi na otázky, které ho tehdy trápily.

Pravou a rozhodující cestu nenalezl mladý kanovník se svými soukmenovci ani pod novým biskupem Urbanem Tekstorem neboli Kalcem, jak ho nazýval Trubar. Tekstor, původem z Krasu, se dokázal vypracovat až na místo dvorního kaplana, almužníka a zpovědníka krále Ferdinanda. Byl známým a přesvědčeným odpůrcem reformace, zůstal ovšem u dvora i po svém jmenování lublaňským biskupem 19. prosince 1544 a do Lublaně či na Gornji grad přijížděl jen velmi zřídka. Díky tomu měl reformaci nakloněný sbor kněží lublaňské kapituly naprosto volné ruce. Biskup dokonce jejich nejvýraznější představitele Wienera a Trubara potvrdil do funkce kapitulních kazatelů.

Po čase ovšem začal být Kalc pozornější. Zprávy z Lublaně mu stále častěji dokazovaly, že se tam nejvyšší duchovní stále více odklánějí od do té doby platných církevních učení a zvyků. O něco později, stále za Trubarova působení v Lublani, dali Kalcovi lidé dohromady dost materiálů proti svým úhlavním nepřátelům. Obviňovali je, že

³⁶ Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

neuctívají Pannu Marii a světce, nedbají na vigilie³⁷, křtí bez svčenené vody, zanedbávají kanovnické hodiny, opovrhují procesím v den sv. Marka a zvláště pak ještě procesím za císaře Karla a krále Ferdinanda, dělají si legraci ze svého biskupa a dokonce udělují přijímání pod obojí způsobou a v době půstu jí maso.

Tato kritika nebyla nepodložená a patřila samozřejmě také Trubarovi. Za všech zmíněných nařčení platilo především, že uděloval přijímání pod obojí, ačkoliv jen tajně a v soukromých domech. V tom mu byl jistě příkladem nejen zesnulý biskup Kacijanar, ale i jeho největší mladický vzor, biskup Bonomo, který také takto přijal svaté přijímání před smrtí. Kromě toho šířil Trubar některá reformační hesla ve svých kázáních. Jako již dříve, stále byl hlasitě proti stavbě zbytečných kostelů a poutí k nim. Považoval to za pustou lidskou pověrčivost. V kázáních zašel Trubar občas daleko. Prohlašoval dokonce, že pokud lidé neuvěří pravému evangeliu a neopustí modlářství, tak na ně přijdou brzy krvelační Turci. O mši říkal, že nemá žádnou váhu ani pro živé ani pro mrtvé. Stejně tak neuznával biřmování. Při některých obřadech neskrýval své přesvědčení, a tak např. křtil bez křížmy³⁸, přestal poklekávat při zmínce o Matce boží v písničkách a vymazal jednou svátek z oznamovací tabule v sakristii.

Přestože Trubar a jeho druhové v lecčems odstoupili od učení a předpisů staré církve, tak neudělali rozhodnější krok. Trubar sice např. prohlašoval, že mše nemají význam, ale sám je stále konal. Ani veřejně v kázáních nenapadali všechny nauky staré církve, ačkoliv je pro sebe odsuzovali. Proto např. Wiener, jak sám později vypověděl, v kázáních kritizoval jen to učení, které se mu zdálo bez jakýchkoliv pochybností klamně. Bylo to např. učení o zpovědi a

³⁷ Vigilie-katolické večerní bohoslužby, konané obvykle v předvečer církevního svátku

³⁸ Křížma-posvátný olej užívaný při udělení svátostí

pokání, o dobrých skutcích, o dovolávání se boha Kristovým jménem. Záměrně mlčel o všem, co se nedalo doložit v Písmu. O papežském primátu, o pravomoci církve, souzení božího slova, počtu svátostí, o transsubstanciaci³⁹, o tom, zda je přijímání jedné části nebo způsobu při svatém přijímání správné a pod obojí nesprávné, o tom že je mše pro věřící darem smíření, že uložené pokání je dostačující a vykupuje z hříchu, že existuje očištec, jako určené místo, a že je manželství duchovních nesprávné, ba dokonce pohoršlivé. Ovšem ačkoliv Wiener otevřeně řekl, že se vyhýbal hovořit o sporných tématech, dokázal tím alespoň jak mocně se nadchl pro nové názory ve víře. Se svými soudruhy se řídil pravidlem, že „*necht' je rozdíl mezi tím, co kdo učí ve veřejných kázáních a tím, co mimo toho vypovídá, když se ho někdo táže na jeho víru či mínění*“.

Trubar i další lublaňští duchovní si přesto stále ještě mysleli, že jde hlavně o reformu v rámci staré církve. Možná jen čekali, jak dopadne tridentský koncil nebo jak skončí boj mezi císařem a šmalkaldci⁴⁰. Případně doufali, že jim zemské stavy vybojují náboženskou svobodu. Určitě se i částečně báli biskupa.

Lublaňští duchovní nebyli jediní, kteří byli opatrní a nerozhodní. Také biskup Kalec v jejich nepřátelském táboře nebyl muž náhlých a ukvapených činů. Stejně jako hovořil obezřetně ve funkci dvorního kazatele, tak jednal i proti svým lublaňským duchovním velmi promyšleně. Jako člověk pohybující se u dvora dobře věděl, jak se ve světě vlečou věci v náboženských sporech. Věděl, že reformace v Německu neřekla ještě své poslední slovo. Šmalkaldský spolek⁴¹,

³⁹ Transsubstanciace-v katolickém náboženství tzv. proměňování, domnělá proměna chleba a vína při mši v tělo a krev Kristovu

⁴⁰ Šmalkaldská válka (1546-1547) – císař se rozhodl k boji s protestanty, v jejichž čele stál saský kurfiřt Jan Fridrich a Filip Hessenský, 1546 začaly boje, Filipův zeť Mořic Saský (protestant) přestoupil kvůli získání kurfiřtské hodnosti na císařskou stranu, roku 1547 zvítězil císař Karel nad německými protestanty v bitvě u Muhlbergu a zajal saského kurfiřta Jana Fridricha

⁴¹ Šmalkaldský spolek – protestantská knížata a některá říšská města se sešli roku 1530 v Durynsku v malém říšském městě Šmalkaldy (jv. od Eisenachu) a vytvořili spolek na obranu své víry, který měl chránit reformaci

který založila roku 1531 protestantská města a knížata na obranu své víry, zpočátku opravdu dobře fungoval a postupoval vítězně kupředu. Až později se objevily jeho slabiny. Na ten moment čekal císař, který tehdy proti němu začal připravovat rozhodný úder. Spolčil se s papežem a zkusil napřed sjednotit nábožensky rozdvojené Německo na všeobecném koncilu. Koncil, svolán roku 1545 do Tridentu, ovšem nebyl úspěšný. Proto císař vojensky napadl šmalkaldce a roku 1547 nad nimi zvítězil. Podařilo se mu tak rozbít jejich náboženský svaz. Právě roku 1547 se pod vlivem úspěšných uplynulých událostí odhodlal k rozhodnému úderu i biskup Kalec.

V Lublani nic netušili. V březnu roku 1547 sbor kapituly poslal Trubara do Šentjerneje na Doleňsko jako vikáře. Tato farnost byla jedna z těch, které byly určeny k vydržování kapituly. Čítala mnoho jednotlivých far. Valvasor jich ve svém výčtu napočítal 26, a tak se dá předpokládat, že musela být dosti výnosná. Od roku 1492, kdy Turci v Šentjerneji spálili kostel a zbořili faru, se ovšem nedokázala znovu postavit na nohy. Osm následujících let nebyla schopná platit desátky. Kapitula se jich zřekla také roku 1500, kdy přidělila tuto farnost kanovníku Klemenovi Škrbeljovi z Nového Města s podmínkou, že na své náklady obnoví kostel a faru. Jen co to Škrbelja vykonal, začal mu do farních pravomocí zásadně zasahovat lublaňský kanovník Nikolaj Poden a roznítil tak právní spor. Není známo, jak celý proces skončil, ale ještě ve čtyřicátých letech 16. století nebylo hospodářství šentjernejské farnosti dozajista takové, aby mohla být lublaňská kapitula spokojená. Proto vyslali Trubara, který měl pověst dobrého a obratného hospodáře, aby vše napravil. Trubar se vydal na Doleňsko, ale všechnen majetek zanechal doma v Lublani, protože tam neplánoval zůstat příliš dlouho. Je zajímavé,

proti císaři, listinou spolku bylo 28 článků augsburské konfese (pozn. to vše připomíná čtyři artikuly pražské a husitský obranný svaz)

že hned po Trubarově odchodu z Lublaně se začali lidé ozývat a žádat po městské radě obnovení kázání ve slovinštině, která s jeho odchodem ustala. Městská rada rozhodla, že starosta a ještě jeden člen rady půjdou k hlavnímu vikáři Mertlicovi, aby požádali o povolení slovinských kázání ve špitálském kostele.

Trubar sám několikrát psal o tom, jaký je schopný hospodář a jak dovedně si počínal v hospodaření na svých farách. V Šentjerneji se finančně podílel na stavbě fary, kterou nechal opravit a pravděpodobně zde postavil také mlýn, který bývá dodnes někdy nazýván Trubarův.

V době, kdy Trubar v Šentjerneji nevědomému a pověrčivému lidu vykládal Písmo svaté, četl a studoval zwingliánské a luteránské spisy nebo případně dělal hospodářské plány a propočítával účty, se vydal do Boloně na Kalcův příkaz mladý učitel vídeňské univerzity Burchard de Monte. Ten měl za úkol zjistit u tajemníka tridentského koncilu závěry týkající se „*sedmi článků, o kterých se v Kraňsku tolik rozprávělo*“⁴². Z pozdějších událostí můžeme vyvozovat, že se tyto články týkaly : odpuštění, výkladu Písma, mši a dalších svátostí, sňatků duchovních, pravomocí církve, uctívání Matky boží a světců, učení o očištění. Na všechny tyto sporné otázky tajemník koncilu Angelo Massarelli nemohl dát uspokojivou odpověď, protože o nich koncil ještě nerozhodl. Předal Burchardovi jen opis dekretu o odpuštění a výkladu Písma svatého. To ovšem nebylo pro Kalcovu potřebu dostačující. Nemohl tak důrazně zasáhnout proti svým lublaňským duchovním. Přesto měl v udáních z Lublaně tolik materiálu, že by mu nebylo zatěžko vyžádat si od krále Ferdinanda tajný příkaz k zatčení vůdců lublaňských novověrských duchovních. Nejvíce ho znepokojovalo, že Wiener a Trubar začali udělovat svaté přijímání pod obojí. Další věc, která ho popuzovala bylo to, že

⁴² Rupel, Mirko: Primož Trubar Življenje in delo

Wiener nekonal smuteční bohoslužbu za zemřelou královnu Annu, Ferdinandovu manželku, jak bylo předepsáno, a že se po smrti své první ženy oženil znovu. Tato tři fakta byla poslední kapkou v moři Kalcova odporu proti neposlušným duchovním a důvodem pro jeho rázné zakročení. Králův příkaz se spolu se samotným biskupem objevil v Lublani v půlce září. Biskup chtěl osobně vést vyšetřování a celkově na něj dohlédnout. Pečlivě připravená akce přišla tak nečekaně, že v Lublani všechny velmi nepříjemně překvapila. Klombner a Seyerle, kteří byli oba ve službách zemských stavů, v úradě brzy zjistili co tento výnos přináší. Když nemohli včas varovat Wienera a lublaňské duchovní, tak doufali aspoň, že zachrání Trubara. Vyslali posla s dopisem do Šentjerneje, který měl Trubara upozornit na blížící se nebezpečí. Posel se pěšky vydal na 90 km dlouhou cestu. Mezitím ovšem zjistili, s jakou rozhodností a rychlostí Kalc jedná. Biskupovi biřící by posla lehce předběhli. Přemluvili proto obchodníka Cvekla, jednoho z Trubarových příbuzných, aby na koni dostihl posla, vzal mu již zmíněný dopis, a tak dal Trubarovi ještě včas vědět o vážnosti dané situace. Trubar se dlouho nerozmýšlel, utekl ze Šentjerneje a skryl se. Pravděpodobně našel dočasné útočiště na některém z blízkých hradů a vyčkával tam až se situace zlepší. Ačkoliv pobýval v Šentjerneji jen krátce, přesto si na něj místní obyvatelé zachovali vzpomínku a tomuto kraji se ještě dlouho poté říkalo „luteránská ves“.

Mezitím začalo v Lublani vyšetřování. Biskup nařídil násilně vniknout i do Trubarova domu, zabavit jeho majetek, hlavně knihy v hodnotě 400 zlatých. V průběhu také vyslýchali svědky a obviněné. Svědky byli : Janez Varaždin, farář lublaňské kapituly, Jakob Scherer, hornohradský farář, a Filip Strauss, kaplan v Gradišču u Lublaně. Trubara, kterého samozřejmě nemohli vyslýchat, církevní

soud vyobcoval a zbavil ho jeho tři služeb. Pro světskou vládu platilo nařízení k jeho okamžitému zatčení a uvěznění.

Wienera a Dragoliče zavřeli na lublaňském hradě. Protokol o Wienerově výslechu byl poslán králi Ferdinandovi do Augsburgu a ten rozhodl, nechť se vězeň nechá přepravit do Vídně, kde bude vyšetřování pokračovat. Na jaře roku 1548 ho v poutech odvedli do Vídně, později pak omilostnili, avšak vyhnali do Sedmíhradska. Dragolič asi podlehl, protože o něm Trubar po letech prohlásil, že byl mezi těmi, „kteří ze strachu o majetek odstoupili od pravé víry“ a proto ho stihla strašná smrt, kdy „naříkající, šílící v záchvatu mu byl konec“. Metlice sice zavřeli, ale brzy opět pustili, protože byl starý a nemocný. Samozřejmě ho před tím vyobcovali z církve, což jím tak otřásl, že dalšího roku zemřel. Na seznamu bylo také jméno Gašpera Rokavce, který se nedlouho před tím stal vikářem lublaňské kapituly. Záznamy o něm se nám ovšem nezachovaly, a tak nevíme ani zda vůbec a případně za co byl odsouzen.

Jak jsem již dříve zmínila, Trubar se tedy nejpravděpodobněji skryl na některém z hradů. Je možné, že to byl Žumberk nebo Turjak, kde vyčkával, co se bude dít. Zprávy od lublaňských přátel, s kterými byl tajně v písemném kontaktu, mu nedávaly příliš velké naděje na návrat. Když se poté dozvěděl, že i Wiener je ve velkých nesnázích, nezbývalo mu nic jiného, než opustit zemi a odejít do vyhnanství do ciziny. Do Terstu nebylo radno chodit, protože jeho ochránce Bonomo již nebyl mezi živými a po jeho smrti tam zavládla silně protireformační atmosféra. Proto se Trubar, jak se zdá, rozhodl na radu Wienera odejít v březnu 1548 do německého Norimberku k predikátovi⁴³ Vidovi Ditrichovi. Přidal se k některému z obchodníků, který se s vidinou slušného zisku neobával sedmnáctidenní vyčerpávající cesty koňmo do dalekých německých zemí.

⁴³ Predikát – titul, zvláště šlechtický; přídomek

Cesta Trubara vedla přes Goreňsko a Tyrolsko. Musel se vyhýbat větším městům, kde na něj mohli čekat biskupovi biřicové, a tak jeli hlavně po opuštěných cestách a za tmy. Směřoval do dlouhého a těžkého života ve vyhnanství!

Primož Trubar

Závěr

Závěrem bych chtěla shrnout a zdůraznit několik nejdůležitějších momentů historického období, z kterého čerpá má diplomové práce. Tato práce vychází z prvopočátků dějinné situace konce 15. století, z životních, politických i mocnářských snah a podmínek tehdejších obyvatel slovinských zemí a zemí, které jim byly blízké a obklopovaly je. Ze situace, která později nevyhnutelně vedla ke vzniku reformačních nálad a konečnému propuknutí reformace s nečekanou silou.

V první části práce se zabývám právě těmito možnostmi a útrapami, které zažíval tehdejší lid. Podrobněji se věnuji rodnému kraji pozdějšího největšího slovinského reformátora Primože Trubara, obzvláště vsi Raščica, kde se roku 1508 narodil, záznamům o jejich rodu a působení ve vsi. Popisují podmínky, ve kterých byli tenkrát lidé nuceni žít, pracovat, vychovávat své děti. Neustále se museli obávat nebezpečí, které přicházelo jak z vnějšku (Turci), tak ale i zevnitř (daně, církevní poplatky, nesvoboda slova i vyznání). Následuje desetileté období Trubarových studií v Rijece, Salzburgu, Terstu a Vídni a počáteční fáze jeho kazatelské činnosti, farnosti na slovinském venkově, Lublaň, Terst, znovu Lublaň, až do nuceného odchodu do vyhnanství do německého Norimberku roku 1548, které velmi těžce nesl.

Celým tématem, rozebírajícím Primožovo dětství, mládí a počátky kazatelského působení na lid, které byly již značně ovlivněny rostoucím vlivem reformace, se proplétá linie historických událostí a osobností, které tuto dobu utvářely a také samotného Trubara formovaly do konečné podoby radikálního zastávce církevních reforem. Vidíme vývoj jeho názorů pod vlivem osobních setkání, ale i nepřímým vlivem autorů reformačních knih, ke kterým se především díky biskupovi Bonomovi dostal. Měl šanci se tak seznámit s mnoha směry

v rámci reformačního hnutí, ale i mimo něho. Hltal díla humanistů, stejně tak, jako knihy švýcarských reformátorů. Malinko v pozadí jeho zájmu zůstala překvapivě literatura německá, nám možná nejznámější, díla Martina Luthera a jeho stoupenců. To bylo především dáno tím, že Trubar měl zpočátku přístup ke knihám pouze přes svého dobrodince Bonoma a ten německé reformátory příliš v lásce neměl. Později, když si začal drahé knihy sám kupovat, sahal většinou po tom, co mu bylo známé a doporučené. Musíme si také uvědomit, že pořízení knihy v 16. století byl značný zásah do rozpočtu, a tak si musel Trubar velmi dobře promyslet, do kterého díla investovat. Jeho touha po neustálém sebevzdělávání byla ale silnější než finanční nesnáze, a tak se snažil získávat ty nejaktuálnější tituly té doby.

Trubar byl zapáleným mladým kazatelem a z materiálů, které jsem prostudovala, je jasně vidět, že zpočátku nechápal či spíše nevěnoval dostatečnou pozornost negativním reakcím okolí na své učení, které vkládal do svých kázání. Nepřemýšlel příliš o důsledcích, které jeho nestandardní chování muselo v jasně daném řádu tehdejší katolické církve vzbuzovat. Z počátečních akcí, které byly proti němu podniknuty, vycházel spíše posílněn a sebejistější. Měl mocné ochránce, kteří se za něj byli ochotni postavit a bojovat za jeho práci. Ti ovšem, s biskupem Bonomem v čele, postupně ztráceli svou moc a síly. Bonomo byl již starý a chtěl svůj život dožít v poklidu a bez větších sporů s církví či mocnáři. Díky tomu začal Trubar jasně pociťovat tíhu pronásledování až ke konci doby, kterou jsem se zde pokusila zachytit. Z Terstu musel odejít do Slovinska, odkud se mu poté jen s notnou dávkou štěstí podařilo tajně prchnout do Německa. Své vyhnanství nesl velmi těžce, ale je možné, že stesk po domovině měl svůj podíl na počátku Trubarovy intenzivní práce pro slovinský lid a jeho překladatelskou činnost.

Použité literatura

Primární:

Bjelčevič, Aleksander: Faksimile treh Trubarjevih katekizmov (zgodovina katekizmov, teološka vsebina, katekizem v pesmih, nacionalna cerkev). Ljubljana 2003.

Grafenauer, Ivan: Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva. Celje 1973.

Grdina, Igor: Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo. Ljubljana 1993.

Koruza, Jože: Slovstvene študije. Ljubljana 1991.

Orožen, Martina: Zgodovina slovenskega jezika in slovenska dialektologija. Ljubljana 1979.

Orožen, Martina: Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika, Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja. Ljubljana 1996.

Orožen, Martina: Knjižna norma in umetniški jezik v časovnem razvoju. Ljubljana 1975.

Orožen, Martina: Primož Trubar in razvoj slovenskega knjižnega besedišča v jeziku protestantskih piscev. Ljubljana 1987.

- Orožen, Martina:** Razvojne smernice v besedišču Dalmatinovega in Japeljevega prevoda Biblije (1584-1784-1791). Ljubljana 1984.
- Premk, Francka:** Korenine slovenskih psalmov. Ljubljana 1992.
- Premk, Francka:** Medsebojni ustvarjalni vplivi Primože Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml. Koper 1999.
- Premk, Francka:** První slovinské překlady Davidovy Knihy žalmů. Vysoké Mýto 1996.
- Rupel, Mirko:** Slovenski protestantski pisci. Ljubljana 1966.
- Rupel, Mirko:** Primož Trubar Življenje in delo. Ljubljana 1962.
- Bible Svatá.** Kralický text z roku 1613 opravený podle původních textů. Praha 1969.
- Bibljiye na Slovenskem.** Ljubljana 1996.
- Drugi Trubarjev zbornik.** Ljubljana 1952.
- Obdobja 6, 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi.** Ljubljana 1986.
- Slovenci v evropski reformaciji 16. stoletja.** Ljubljana 1983.
- Slovenski jezik, literatura in kultura.** Ljubljana 1974.
- III. Trubarjev zbornik** (Reformacija na Slovenskem). Ljubljana 1987.

Sekundární:

Kos, Janko: Pregled slovenskega slovstva. Ljubljana 1976.

Máchal, Jan: Slovanské literatury díl I. Praha 1922.

Rejman, Ladislav: Slovník cizích slov. Praha 1966.

Šenková, Silva: Latinsko-český slovník. Olomouc 1992.

Škerlj, Ružena: Slovinsko-český, Česko-slovinský slovník. Ljubljana 1976.

Dějiny jihoslovanských zemí. Praha 1998.

Enciklopedija Slovenije I-XIV. Ljubljana 1987-2000.

Encyklopedie osobností Evropy. Praha 1993.

Pravidla českého pravopisu. Praha 1993.

Slovník judaismus křesťanství islám. Praha 1994.

Slovník spisovatelů Jugoslávie. Praha 1979.

Internet:

<http://www.bach-cantatas.com/Lib/Speratus.htm>

http://www.bautz.de/bbkl/s/speratus_p.shtml

<http://www.studiumexcitare.com/docs/archives/000014.php>

http://jakob_andreae.lexikona.de/art/Jakob_Andreae.html

http://www.geocities.com/Heartland/Acres/2619/andr_j.htm

http://www.bautz.de/bbkl/a/andreae_j.shtml

<http://citanka.cz/toiso-8859-2.en/komensky/ecsl1-2.html>

http://de.wikipedia.org/wiki/Johann_von_Staupitz

<http://www.martinschlu.de/kulturgeschichte/klassik/mozart/erzbischof.htm>

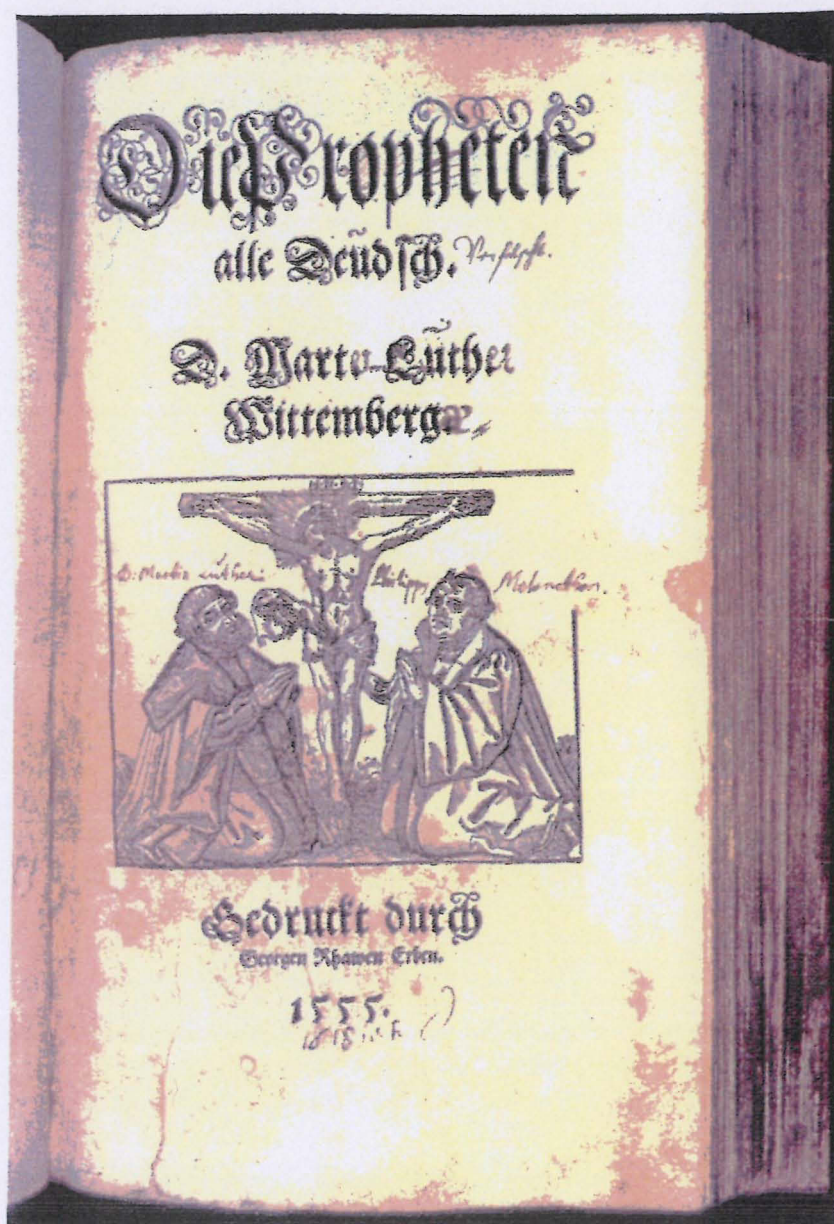
http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=103&letter=S

www.sweb.cz/paveleu/historie/RN-zapad.htm

<http://www.muzeum-teplice.cz/numis.htm>

Přílohy

- Příloha č. 1 - Lutherova Bible, Wittemberg, 1555
- Příloha č. 2 - Lutherova Bible, 1570
- Příloha č. 3 - Ta pervi deil tiga Noviga testamenta, Tübingen,
1557-1558 (překlad Primože Trubara)
- Příloha č. 4 - Ta drugi deil tiga noviga Testamenta, Tübingen,
1560 (překlad Primože Trubara)
- Příloha č. 5 - Ta celi psalter Daidou, Tübingen, 1566
(překlad Primože Trubara)
- Příloha č. 6 - Suetiga Paula lystuvi, Tübingen, 1567
(překlad Primože Trubara)
- Příloha č. 7 - Jesus Sirah, Ljubljana, 1575
(překlad Jurije Dalmatina) (první tištěná kniha
v Lublani)
- Příloha č. 8 - Juriij Dalmatin, Passion, Ljubljana, 1576
- Příloha č. 9 - Pentatevh, Ljubljana, 1578
(překlad Jurije Dalmatina)
- Příloha č. 10 - Ta celi novi Testament, Tübingen, 1581-1582
(překlad Primože Trubara)
- Příloha č. 11 - Dalmatinova Biblija, Wittemberg, 1584
(celý překlad Bible Jurije Dalmatina)
- Příloha č. 12 - Dalmatinova Biblija, Wittemberg, 1584

Příloha č. 2

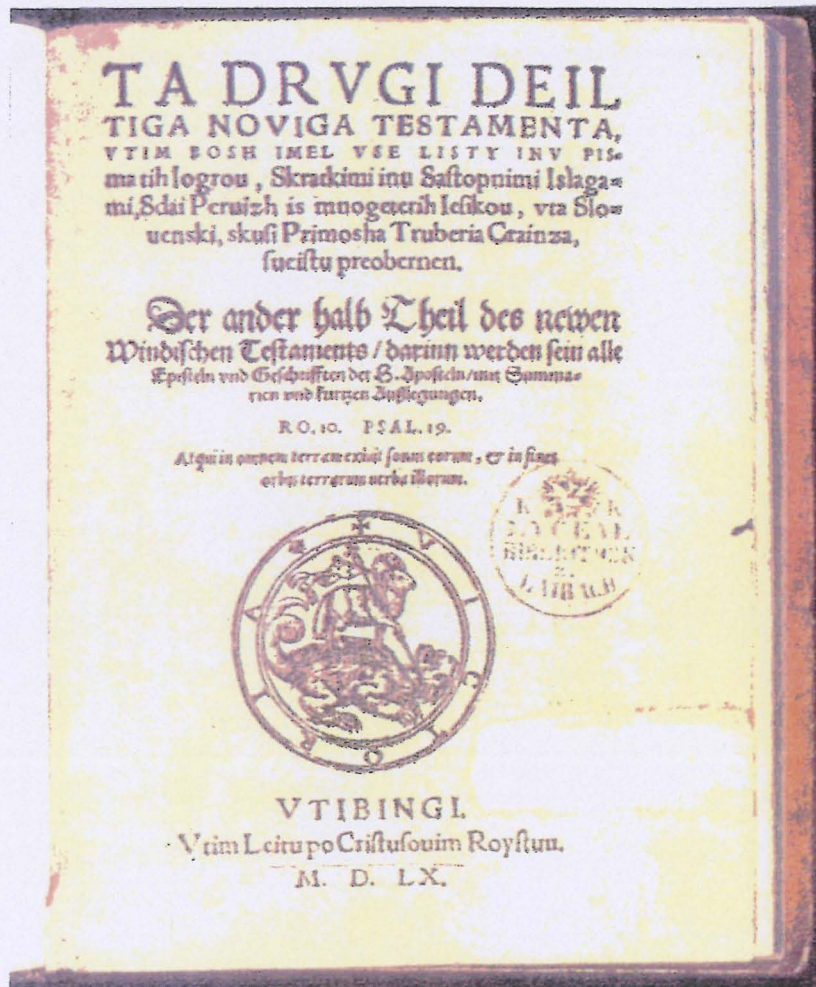

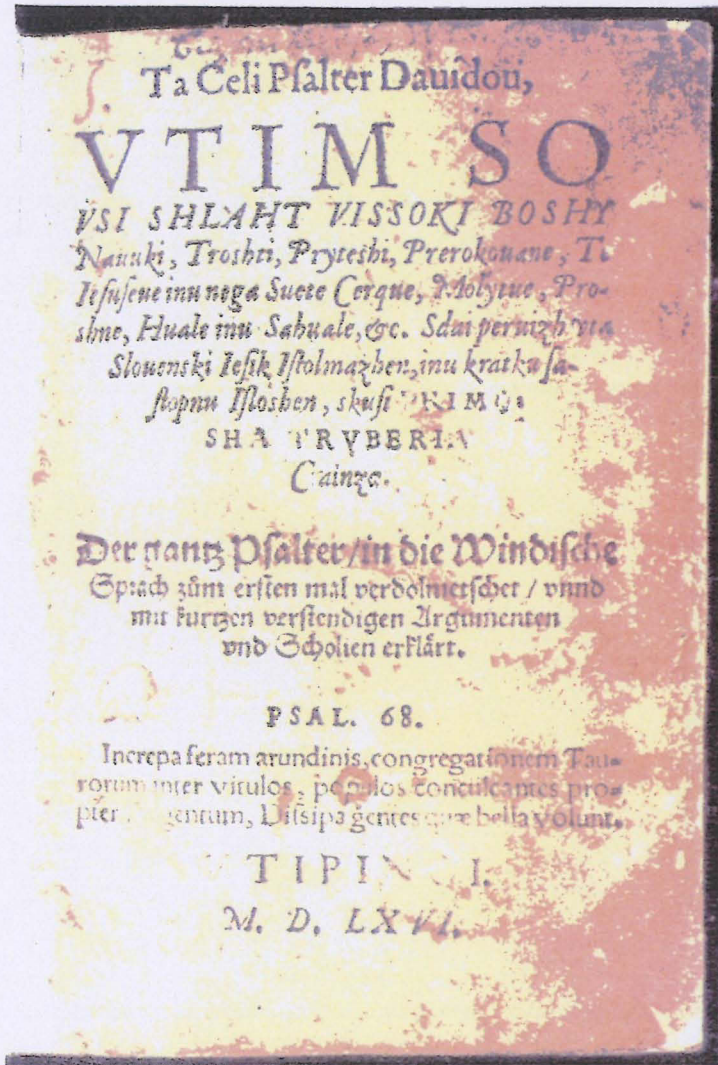
TA EVANGELI SK V
 SI S. MATEVSHA
 SAPISSAN.

TA I. CAPITOL.

L Etu so te buqui od tiga roystua Iesusa
 Cristusa, kir ic en Sin Davidou, tiga sy-
 nu Abraama, Abraam ic rodyl Isaac.
 Isaac ic rodyl Iacoba, Iacob ic rodyl Iu-
 da, inu nega brate. Iudas ic rodyl Faresa inu Zara-
 ma od te Tamare. Fares ic rodyl Esroma, Esro ic ro-
 dyl Arama. Aram ic rodyl Aminadaba. Aminadab
 ic rodyl Salmona. Salmon ic rodyl Boosa, od te Ra-
 habe. Boos ic rodyl Obeda, od te Rute. Obed ic ro-
 dyl Iessa. Iesse ic rodyl tiga Davida krala. Ta kral
 David ic rodyl Salomona od te Vricue shene. Sa-
 lomon ic rodyl Roboama. Roboam ic rodyl Abia-
 fa. Abia ic rodyl Asasa. Asa ic rodyl Iosafara. Iosa-
 far ic rodyl Iorama. Ioram ic rodyl Osiasa. Osi-
 a ic rodyl Iorama. Ioram ic rodyl Ahaza. Ahaz ic rodyl
 Ezechiasa. Ezechias ic rodyl Manassena. Manasses ic
 rodyl Amona. Amon ic rodyl Iosiasa. Iosias ic ro-
 dyl Ieconiana, inu nega brate, vrim zhasu ic Babi-
 loniske iczhe. Po tej iczhi Babiloniski, Ieconias
 ic rodyl Salatiela. Salatiel ic rodyl Zorobabela.
 Zorobabel ic rodyl Abiuda. Abiud ic rodyl Elihi-
 ama, Eliahim ic rodyl Asora. Asor ic rodyl Zado-
 ha,

A
 Sueti Marvoh
 8. pifom pri-
 chie. Icti id
 ribizhou po O-
 mibi braty od
 Abraamone inu
 Davida. Icti-
 hie roys po im
 shlonstui Saru
 ic co to prai
 Cristu.
 Luc. 3.
 Gen. 22. 2p
 38. 46.
 1 Par. 2. 2.
 Ruth. 4.
 1 Reg. 16.
 2 Reg. 7. 21.
 3 Reg. 11.
 4 Reg. 10.
 21. 22. 23.
 24. 25.
 2 Par. 16.
 1. 23.
 1. 28. 29.
 1. 30. 31.

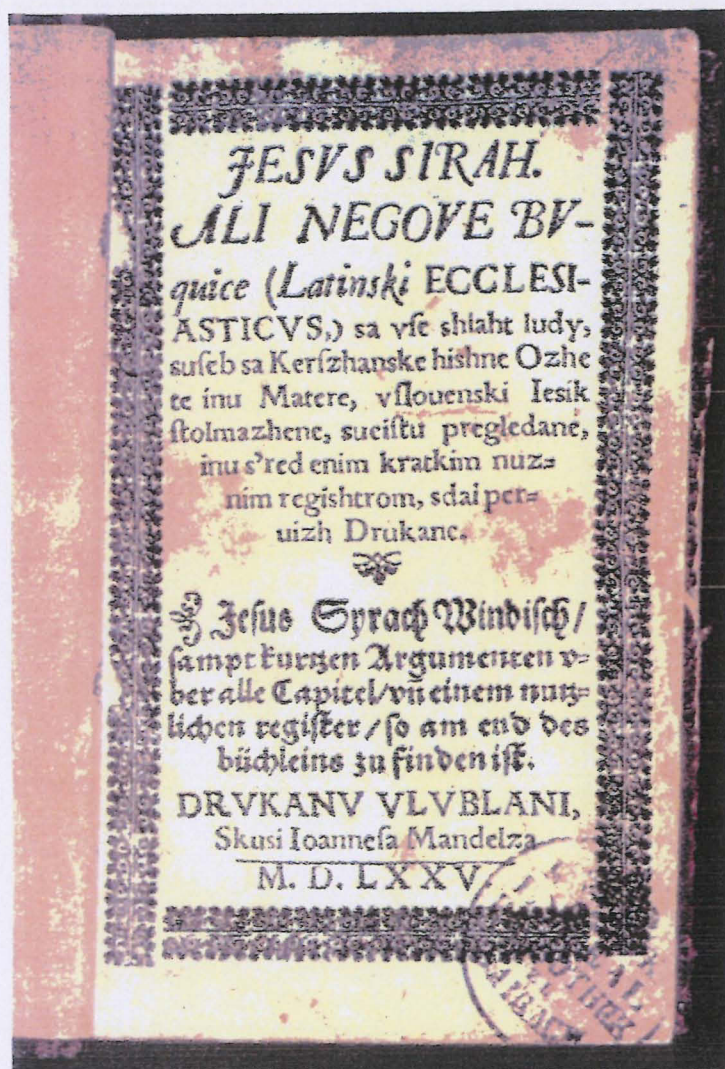

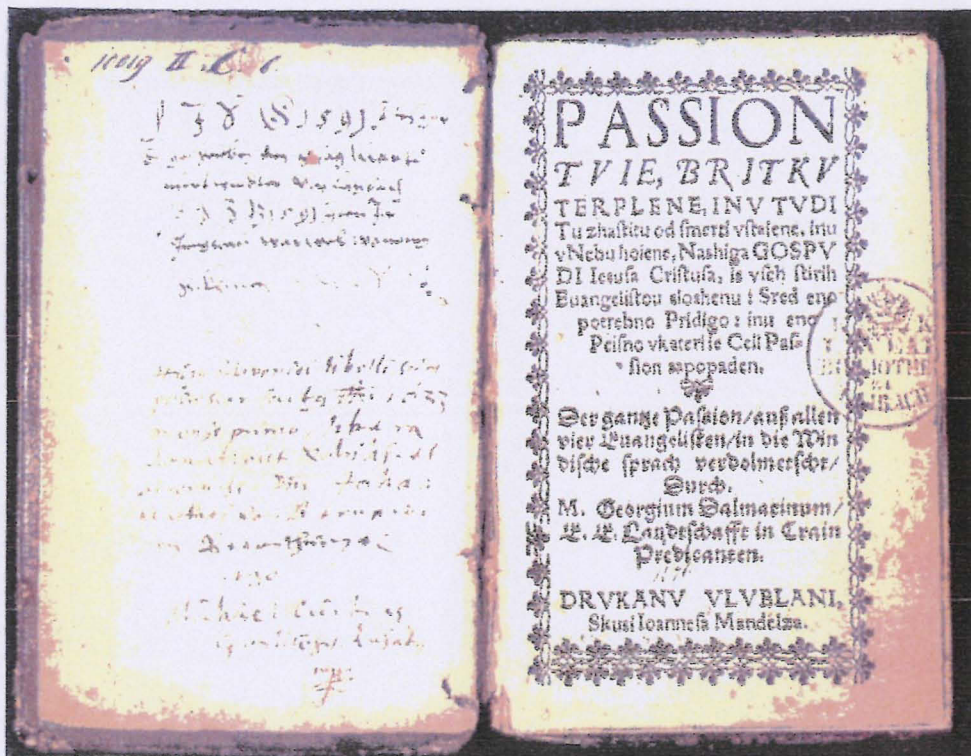
OD TIGA ME. STA EFESA.

V Meistu Efesu, szi sadni masi...
niski Desheli, lesbi, ie enu staru velik
uenu Meistu, salsidantrod Antroča C
Arentskiga Kraji Synu, okult 1906. le
stuartenu tija Sulta, ytim zhasfu, ka
David Kral Viudouski Desheli kraloval. Nec
tiju zhesukrat preminenu, olt vlati hpusledniti
ime Ischem obdershalu. Inu vrim zhasfu kadar te
Paulpudigal, ie bilu enu veliku bogatu, eniga ve
lmeria Meistu, sa volo mnogetere kupzhye, kir sol
istu Meistu od vseh Deshel vkupe pernashale. In
voto kir vrim Meistu Efesu ie bil tudi en grossen
lik lep Tempel set Aydouski Bogini, Diani salsidat
kateriga tudi Plinius letaku pishe, De ry Deshela
Asiatske Deshela, so en velik Tempel set Bogini
ni bili salsidali, na tijn so duet in tnu duasseti leine
ta ie bil stiyri kir per inu duasseti stopin dolg, d
inu duasseti chizki. Vrim ie bilu fru sedem fru
seti Stelion od vskiga Kraja postautent, vsh
vstok chet deseti stopin. Inu vrim istim Tempel
velika Eringa, inu sa volo take Kraige inu kir
so is vseh Deshel vsi shlati ludy inu veliki
pishli, per vshli inu vrim Meistu
Efesu ie ie peliku Malykouine, veliki
Pichushug, Gollusha inu Zuperya
Vrim

Příloha č. 7

Příloha č. 8

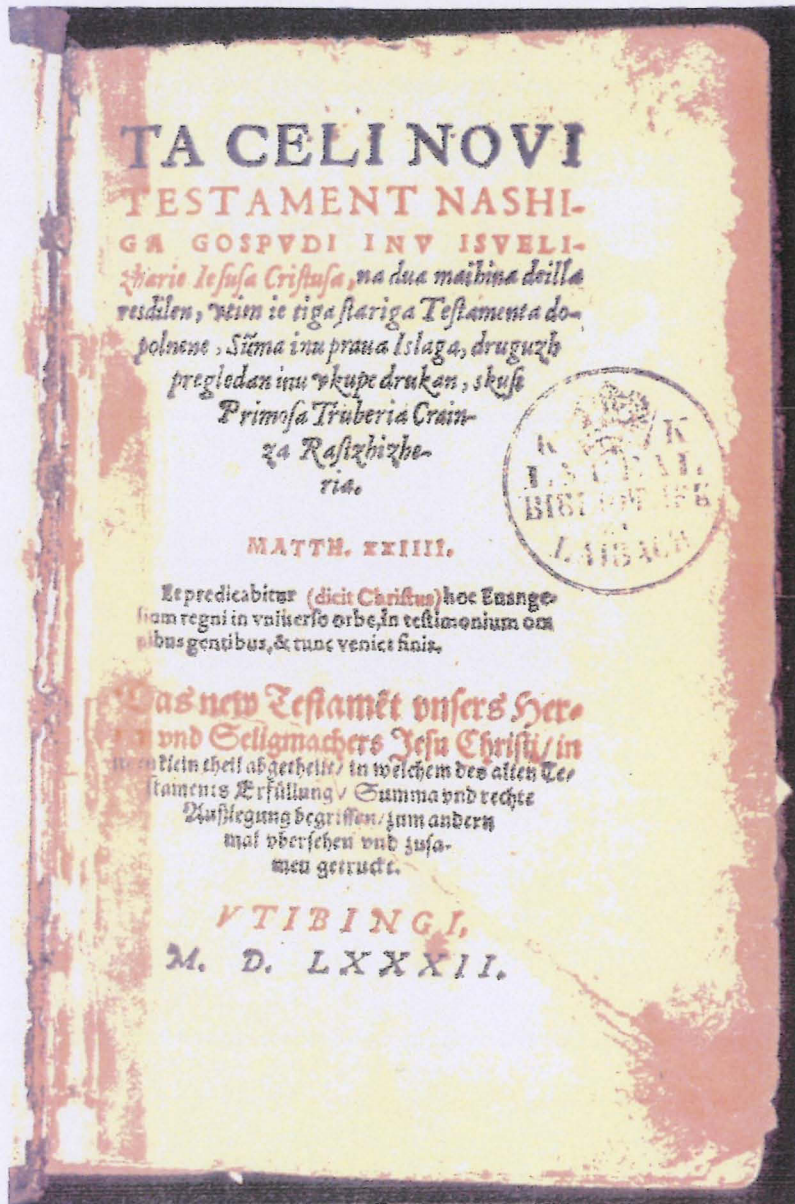
PERVE BVQVE MO
SJSOYE, GENESIS IMENOVA
ne, ludomkij Breskib.

7. CAPITVL

Kako je Gospod Bug vshelst dnev yf Sevari, Nebu, Semlo,
Sonce, Luno, Suesde, Trapo, Lyfse, inu vsherime Sufire, kapere
Vladi, Vlasti, inu na Semlo sluzeto, ipuslednimi roki Zhlozeto
ka Ruzh.

7.11. **V**SAZHETKI JE BVG STVA- Stuvstie
7.12. ril Nebu inu Semlo, Inu Semla je bila Ego Semlo
7.13. pušta tar prasna, inu je bju temnu na Glos. 4) 20 11 2.
7.14. bokosti, inu Duh Boshij je t leiral nad Duh.
7.15. Vodami. & Heli 6
7.16. Inu Bug je rekai: Bodi Luzh. Inu je Legi
7.17. bila Luzh. Inu Bug je vishi Luzh de je bi Suvstie
7.18. la dobra. Tedai je Bug reslozhil Luzh ed Legi
7.19. Temno, inu je Luzh imenoval Dan, inu Temno Nuzh. Inu je is
7.20. vezhera inu lura bil perni Dan. Suvstie
7.21. Inu Bug je rekai: Bodi ena Terdnost mei Vodami, inu ta ista Terdnost.
7.22. bodi reslozhik mei Vodami. Inu Bug je sturil to Terdnost, inu je
7.23. reslozhil te Vodce pod Terdnostio, ed tih Vod nad Terdnostio.
A Inu

**TA CELI NOVI
TESTAMENT NASHL**

GA GOSPVDI INV ISVELI-
*Zharie Iesusa Cristusa, na dva maibina deilla
resdilen, vsem ic tiga stariga Testamenta do-
polsane, Siema inn praua lslaga, druguzh
pregledan inn vkupe drukon, skuse
Primosa Truberia Crain-
za Raftzhizbe-
ria.*

MATTH. XXIII.

Et predicabitur (dicit Christus) hoc Euange-
lium regni in universo orbe, in testimonium om-
nibus gentibus, & tunc veniet finis.

**Das new Testamēt vnfers Hero
vnd Seligmachers Jesu Christi, in**
*... in klein theil ab getheilt, in welchem des allen Tes-
taments Erfüllung v Summa vnd rechte
Auslegung begriffen, zum andern
mal vberschen vnd zusa-
men getruet.*

**VTIBINGI,
M. D. LXXXII.**

PERVE MOSESSOVE
 BVQVE, GENESIS IME,
 novane, Iudouski, Breshith,
 I. CAPITVL

A
 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

SAZHETKI IE BVG STVA. Stvarje se
 ril Nebu inu Semlo. Inu Semla je bila pafu
 tje prans, inu je bila temnu na Globokostinu. Duh
 Boshji je je * reiprosilil zhes vode.
 * Inu Bvg je rekai: Bosh Luzh, Inu je bilo Luzh.
 Inu Bvg je vadi Luzh, de je bila dobra. Teda je Bvg
 rekai Luzh od Temnu, inu je Luzh imenoval, dan,
 inu Temnu, Suzh. Inu je n vzheta mo putra bil prvi
 dan.

Inu Bvg je rekai: * Bodi ens * Terdnof, mo vodam, inu taika bodi de zlik
 moj vodam. Inu Bvg je furdite Terdnof, in u je mlezhal v de pod Terdnof ino od
 vod nad Terdnof. Inu je taku bila. Inu Bvg je imenoval to Terdnof, Necu. Inu
 je n vzheta mo putra bil drugi dan.
 Inu Bvg je rekai: Sberite v Vodi pod Nebu inu, in vodu mefka, de se bo fahu
 voda. Inu je taku bila. Inu Bvg je imenoval vodu fahu, Semla. Inu je sbrange teh vod
 imenoval, Morje. Inu Bvg je vadi de je bila dobra.
 Inu Bvg je rekai: Koni Semla Trav, ino Sela, kateri se sifeva, inu rodovita
 Drevetja, de fieslme tih nesh po dvoji slahiti, inu ma v lehi fivore latnu teme na
 Semla. Inu je taku bila. Inu Semla je rodila Trav inu sste, kateri se je vlahu po dvoji
 slahiti sifevati: mo Drevetja, kateri se tih nesh, inu, kateri se fivore latnu teme
 v lehi

A